

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 4 • SAYI/ISSUE: 2 • MAYIS / MAY 2024

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

SDE
AKADEMİ
— D E R G İ S İ —
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 4 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2024

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2024
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doç. Dr. Güray ALPAR
Tasarım/Design: Melike BAYRAK

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Editör/Editor-In Chief: Doç. Dr. Güray ALPAR

Alan Editörleri/Section Editors

Siyaset Bilimi ve Sosyoloji/Political Science and Sociology

Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Ekonomi ve Maliye/Economics and Finance

Prof. Dr. Abuzer PINAR

İklim ve Çevre/Climate and Environment

Prof. Dr. Levent AYDIN

Sosyal Bilimler, Savunma ve Güvenlik/Social Sciences, Defense and Security

Doç. Dr. Güray ALPAR

Uluslararası İlişkiler-Bölgesel Çalışmalar/International Relations-Regional Studies

Dr. Gökberk DURMAZ

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Prof. Dr. Mehmet BİBER

Prof. Dr. Muammer YAYLALI

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Telefon/Phone: (0312) 473 80 45

E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org

Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Mayıs 2024

Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans

Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.
Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.

SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden vii

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- Yönetim ve İdare Kitaplarının Sınıflandırılması
A Classification of Management and Administration Books
Nail Öztaş 175-220
- Martti Koskeniemi'nin Uluslararası Hukuk Teorisinin Analizi
The Analysis of the International Law Theory of Martti Koskeniemi
Bilge Sena Erdem 221-248
- Bulgaristan Muhacirlerine Yönelik Kızılay'ın
Göç Yönetimi Modeli ve Sosyal Yardımları
*Kızılay's Migration Management Model and Social Assistance
to Bulgarian Refugees*
Cüneyt Uğurlu 249-281
- Sorgulama Temelli Yüksek Teknoloji Yaklaşımı: Öğretim Deneyimi
Inquiry based high-tech approach: Teaching experience
Eda Şenöz / Melek Alpar 283-305
- Türk Siyasal Düşüncesinin Temel Kavramları:
Yusuf Has Hacib'in Dünya Kavramını İcadı
*Basic Concepts of Turkish Political Thought: Yusuf Has
Hacib's Invention of The Concept Of The Dünya*
Fatih Kocaoğlu 307-332

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Abuzer Pınar
Prof. Dr. Ahmet Özcan
Prof. Dr. Akile Gürsoy
Prof. Dr. Aparna Srivastava/**Hindistan**
Prof. Dr. Ayten Koç Aydın
Prof. Dr. Cevat Özyurt
Prof. Dr. Erol Turan
Prof. Dr. Gülise Gökçe
Prof. Dr. Gülnisa Aynakul
Prof. Dr. Hacer Huseynova/**Azerbaycan**
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen
Prof. Dr. Haldun Soysal
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Hikmet Kavruk
Prof. Dr. Hülya Eşki Uğuz
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel
Prof. Dr. İlhan Aksoy
Prof. Dr. Jamoldinova Odinakhon Rasulovna/**Özbekistan**
Prof. Dr. Kürşat Öncül
Prof. Dr. Levent Aydın
Prof. Dr. Mehmet Akıncı
Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın
Prof. Dr. Muharrem Çetin
Prof. Dr. Mujahid Ali Mansoori/**Pakistan**
Prof. Dr. Muntazir Mehdi/**Pakistan**
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan
Prof. Dr. Mustafa Şenel
Prof. Dr. Mykola Vaskiv/**Ukrayna**
Prof. Dr. Nail Öztaş
Prof. Dr. Nihat Yılmaz
Prof. Dr. Oktay Tanrısever
Prof. Dr. Ömer Alpaslan Aksu
Prof. Dr. Orhan Gökçe
Prof. Dr. Ramazan Yelken
Prof. Rafał Ożarowski/**Polonya**
Prof. Dr. Sarash Konyrbayeva/**Kazakistan**
Prof. Dr. Safiye Kırlar Barokas
Prof. Dr. Şevket Ökten
Prof. Dr. Sezer Akarcalı
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik
Prof. Dr. Tamalika Sultana/**Bangladeş**
Prof. Dr. Ümrhan Türkyılmaz
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar
Prof. Dr. Araz Gozelov/**Rusya**
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk
Doç. Dr. Akmaral Maldıbek/**Kazakistan**
Doç. Dr. Ali Asker
Doç. Dr. Alper Mumyakmaz
Doç. Dr. Aydın Aktay
Doç. Dr. Bartosz Józwiak/**Polonya**
Doç. Dr. Cengiz Buyar/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Cholpon Toktosunova/**Kırgızistan**
Doç. Dr. Christos Teazis/**Yunanistan**
Doç. Dr. Demet Kardeş
Doç. Dr. Ferhat Mikailov/**Azerbaycan**
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş
Doç. Dr. Güray Alpar
Doç. Dr. Hakan Acet
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Khalid El-Awaisi/**Filistin**
Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev/**Kazakistan**
Doç. Dr. Nurlan Baigabilov/**Kazakistan**
Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga
Doç. Dr. Olga Sciuchina/**Moldova**
Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Doç. Dr. Tekin Avaner
Dr. Abdullah Erol
Dr. Adem Bölükbaşı
Dr. Ahmet Ateş
Dr. Atila Kartal
Dr. Bala Ishiyaku/**Nijerya**
Dr. Cahit Çelik
Dr. Dipanwita Pal/**Hindistan**
Dr. Efe Jennifer Aiyeoba/**ABD**
Dr. Faisal Zulhumadi/**Malezya**
Dr. Froilan Mobo/**Filipinler**
Dr. Gökberk Durmaz
Dr. Habib Awada/**Lübnan**
Dr. Kainar Kaldybay/**Kazakistan**
Dr. Keisuke Wakizaka/**Japonya**
Dr. Mariam Sulkhanişvili/**Gürcistan**
Dr. Murat Bürkan Serbest
Dr. Mustafa Onur Tetik
Dr. Mustafa Armut
Dr. Nurbol Baibakhov/**Kazakistan**
Dr. Terana Naghiyeva/**Azerbaycan**
Dr. Violla Makhzoum/**Lübnan**

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucu,

Bundan önceki sayılarımızda hakemli dergimize göstermiş olduğunuz yoğun ilgi dolayısıyla sizlere teşekkür ediyor ve Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından, hazırlanan, bilimsel ve hakemli dergimizin yeni bir sayısını daha sizlerle paylaşmanın onurunu duyuyoruz. Sizlerin desteği bizler için gerçekten önemli.

Mayıs 2024 sayımızda da sizlere; eğitim, yönetim, göç ve uluslararası ilişkiler, hukuk ve siyaset alanlarında hazırlanan özgün makaleleri sunuyor ve her zaman olduğu gibi SDE Akademi Dergisinin yeni özgün çalışmalarını fikir ve düşünce dünyamıza kazandırmayı amaçlayan hakemli bir dergi olma hedefini bir kez daha vurguluyoruz.

Kaliteli düşünce üretme yönündeki çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Bunun bir aşaması olduğuna inandığımız hakemli dergimizin ulaştığı seviye ile de gurur duyuyoruz. Dergimizde tecrübeli akademisyenler yanında, lisansüstü öğrenimine devam eden genç akademisyenlere de şans tanıyor ve onları akademik çalışmalara teşvik ediyoruz. Neredeyse dört yıla yaklaşan düzenli yayın hayatında, sizlerin de desteğiyle, akademik dünyada kendisine bir yer edinen ve birçok indekste taranmaya başlanan SDE Akademi Dergisi olarak, yoğun ilginiz bizleri daha iyi araştırmalara yönelik teşvik etmektedir.

Bu sayımızda sizlerin görüşlerinize sunduğumuz ilk makalemiz, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Nail Öztaş tarafından hazırlandı ve **“Yönetim ve İdare Kitaplarının Sınıflandırılması”** başlığını taşıyor.

Dünyada 2022 yılında 11 milyonu aştığı tahmin edilen yeni basılan kitap ve makalenin konu, amaç, kapsam, yöntem, hedef kitle, bulgu, sonuç, dil, anlatım, sunum, tasarım gibi pek çok açıdan kaçınılmaz bir farklılaşması ortaya çıkmıştır. Eserlerde ortaya çıkan farklılaşma farklı kitap ve farklı makale “türlerini” ortaya çıkartmıştır. Bu türler, uzmanlaşmalarıyla alternatifler sunduklarından alan yazını zenginleştirici, öğrenmeyi ve araştırmayı besleyici bir etkiye sahiptir.

Bir alandaki bilimsel eserlerden meydana gelen yazın, bilim iletişiminin temel taşıdır. Bilimsel eserler bilgiyi kayıt altına almaya, yaygınlaştırmaya ve okuyucu ile etkileşim yoluyla yeniden üretmeye hizmet ederler. Kitaplar ve makaleler özellikle Gutenberg’den bugüne bilim iletişiminde kullanılan temel yazılı eser türleri olagelmıştır. Prof. Dr. Nail Öztaş tarafından yapılan bu ayrıntılı çalışmada, yönetim ve idare alanlarında “kitap” olarak basılan çalışmalarını onbeş farklı gruba ayırarak okuyucunun dikkatine ve ilgisine sunmaktadır.

Dergimizde yer alan ikinci makale, **“Martti Koskenniemi’nin Uluslararası Hukuk Teorisinin Analizi”** başlıklı ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilge Sena Erdem tarafından hazırlandı.

Eleştirel hukuk teorisinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden olan Martti Koskenniemi’ye göre uluslararası hukuk hem aktörlerin davranışını meşrulaştırmak hem de eleştirmek için uygun bir hale getirilmiştir. Koskenniemi’ye göre egemen güç olarak açıklanan devlet, aynı zamanda yasayı kabul edip etmeme yetkisini elinde bulundurmakta, bir nevi yasanın kesinlik prensibini elimine etmektedir. Zira, yasanın kesinliği egemen gücün iradesine bağlı hale getirilmiştir.

Koskenniemi’nin “From Apology to Utopia” adlı kitabında özellikle vurguladığı husus, hukuk kurallarının şekillenmesinde siyaset ve ekonominin önemli rol oynadığı iddiasıdır. Pozitivist kuramda egemen davranışa karşı eleştirel bir yorum getirilmemesi, her türlü egemen davranışın onaylanabilmesi gibi riskleri beraberinde getirmektedir. Bu durum ise hukuki argümantasyonun doğasıyla iç içe olan “belirsizlik tezi” kavramı ile açıklanmaktadır.

Koskenniemi'ye göre egemenlik ilkesinin kurucu ilke olması ikili karşıtlıkları üretmiş ve uluslararası hukukta uyuşmazlıkların çözümlenmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle adalet gibi tarafların üzerinde bir ilkenin sisteme dahil edilmesi gerekmektedir. Alanına yönelik katkı sağlayan güzel bir çalışma olduğunu düşündüğümüz makalenin ilgi çekeceği düşüncesindeyiz.

Görüşlerinize sunduğumuz üçüncü makalemiz, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Doktora öğrencisi Cüneyt Uğurlu tarafından hazırlandı. Makalenin ismi **“Bulgaristan Muhacirlerine Yönelik Kızılay’ın Göç Yönetimi Modeli ve Sosyal Yardımları”** ismini taşıyor. Türkiye’ye Bulgaristan’dan, “1950-51 Zorunlu Göçünde” sayıları yüz bini aşan miktarda Bulgaristan Türkü gelmiştir. Türkiye Bulgaristan Türkleri için yüksek düzeyde önem vererek, “Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği”ni kurmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bulgaristan’dan gelen Türkleri bizzat ziyaret etmiştir. Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği TBMM Başkanı Refik Koraltan Başkanlığı’nda ve Kızılay’ın bağış toplamaya yetkilendirilmesiyle sosyal yardım alanında önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Sınırdan geçen muhacirlere Kızılay ilk etapta aracılığıyla Edirne aşevinde sıcak yemek dağıtımını yapmıştır. Tekirdağ ve Çorlu’da kış şartlarında hastalanan için göçmen hastaneleri kurmuştur. Misafirhanede barınan göçmenlerin iye, kıyafet gibi ihtiyaçları Kızılay aracılığıyla piyasadan tedarik edilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Kızılay’a önemli miktarda bağışlar yapılmak suretiyle göçmen evleri inşa edilmiştir. Bu makalede Kızılay arşiv belgeleri esas alınarak betimsel analiz yöntemiyle Kızılay’ın Bulgaristan muhacirlerine yapmış olduğu sosyal yardımlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlgyle okuyacağınızı düşündüğümüz bir makale.

Dergimizdeki dördüncü makale, Yabancı Dil Eğitimi konusunda, İngilizce olarak hazırlanmış bir makale. Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi Eda Şenöz tarafından danışmanı Prof. Dr. Melek Alpar ile birlikte hazırlandı ve **“Inquiry Based High-Tech Approach: Teaching Experience (Sorgulama Temelli Yüksek Teknoloji Yaklaşımı: Öğretim Deneyimi)** başlığını taşıyor.

Bilindiği üzere, Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT), günümüzde dil sınıflarında birincil önem kazanmıştır, o kadar ki bugün her sınıfta her öğrencinin kitaplarının yanında teknolojik bir cihaz bulunur. Ayrıca, her sınıfta internet bağlantısı sağlanmaktadır. Özellikle dil sınıfları internetten farklı şekillerde faydalanmaktadır. Sorgulama temelli yaklaşım ve teknoloji iç içe geçmiştir. Bu yaklaşıma sorgulama temelli yüksek teknoloji yaklaşımı deniyor. Sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı, öğrenenlerin üst düzey sorgulama ve keşif yoluyla gerçek hayatla bağlantı kurmalarını sağlayan bir öğrenme sürecidir. Öğrenenler, sınıflarda teknoloji kullanımı yoluyla kendileri deneyimleyerek ve problem çözerek keşfederler. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, bir dil sınıfında sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı ile öğretim deneyimini ortaya çıkarmaktır. Sorgulama temelli yüksek teknoloji yaklaşımı, girişin ardından üç genel aşama üzerinden uygulanır: sorgulama için ısınma, veri toplama ve genel değerlendirme. Uygulanması için belirli bir düzeyde dil bilgisi ve motivasyon gerektirmesine rağmen, özel ihtiyaçları olan öğrenciler olsa bile uygun bir öğrenci grubuyla mükemmel bir şekilde çalışır. Öğretmen bir rehber haline gelir ve öğrenciler kendi öğrenme süreçlerinin aktörleri olurlar. Makalenin alanına yönelik yeni fikirleri ortaya koyması açısından faydalı olacağını ve katkı sağlayacağını değerlendiriyoruz.

Dergimizdeki son makalemiz ise **“Türk Siyasal Düşüncesinin Temel Kavramları: Yusuf Has Hacib’in Dünya Kavramını İcadı”** ismini taşıyor. Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılın siyasal ortamında ortaya çıkan Türk-İslam imparatorluklarına siyasal bir yön vermek için kaleme aldığı Kutadgu Bilig eserinde günümüzde de yaygın olarak kullanılan dünya kavramını Arapça al-dunya kelimesinden faydalanarak icat etmiştir. Dünya kavramı icat edilirken yöntem olarak önce benzer anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak anlam farkı ortaya konmuş, anlamı belirginleştikten sonra kelime bağımsız olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede kavramın anlam gelişimi oluşturulurken hem somut-soyut diyalektiği hem de insansız-insani diyalektiği temel alınmıştır.

Yusuf Has Hacib, dünya kavramını medeniyet kavramının öncülü olarak icat etmiştir. Ama onun düşüncesinde her zaman tek bir dünya vardır; o da Türklerin hüküm sürdüğü İslam'ın dünyasıdır. Dünya kavramı bu tekilliği içinde bir merkezi ifade eder ve özel olarak İslam sıfatını kullanmaya gerek duymaz. Oysa bugün Türkçe'de dünya kavramı çoğul bir nitelik taşır. İslam dünyası, Batı dünyası, Çin dünyası gibi. Bu anlam kayması büyük ölçüde tarihsel olarak 11. yüzyılda Türklerin ve İslam'ın konumuyla 21. yüzyılda Türklerin ve İslam'ın konumu arasındaki farkla da ilgilidir. Makalenin ilginizi çekeceğini düşünüyoruz.

Sonuç olarak, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından ortaya konulan bu mütevazî çalışmanın sizlerin de desteği ile bilim ve düşünce dünyamıza olumlu yönlerde katkı sağlamasını umut ediyoruz. Dergimizin bir sonraki sayısında buluşmak dileğiyle.

Saygılarımızla.

Doç. Dr. Güray ALPAR

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

YÖNETİM VE İDARE KİTAPLARININ SINIFLANDIRILMASI

Nail Öztaş*

Öz

Bir alandaki bilimsel eserlerden meydana gelen yazın, bilim iletişiminin temel taşıdır. Bilimsel eserler bilgiyi kayıt altına almaya, yaygınlaştırmaya ve okuyucu ile etkileşim yoluyla yeniden üretmeye hizmet ederler. Kitaplar ve makaleler özellikle Gutenberg’den bugüne bilim iletişiminde kullanılan temel yazılı eser türleri olagelmıştır.

Dünyada 2022 yılında 11 milyonu aştığı tahmin edilen yeni basılan kitap ve makalenin konu, amaç, kapsam, yöntem, hedef kitle, bulgu, sonuç, dil, anlatım, sunum, tasarım gibi pek çok açıdan kaçınılmaz bir farklılaşması ortaya çıkmıştır. Eserlerde ortaya çıkan farklılaşma farklı kitap ve farklı makale “türlerini” ortaya çıkartmıştır. Bu türler, uzmanlaşmalarıyla alternatifler sunduklarından alan yazını zenginleştirici, öğrenmeyi ve araştırmayı besleyici bir etkiye sahiptir.

Bu çalışma yönetim ve idare alanlarında “kitap” olarak basılan çalışmalarını onbeş farklı gruba ayırarak öğrencinin dikkatine ve ilgisine sunmaktadır. Türkçe yazında eser çeşitliliğine daha az rastlanılmaktadır. Okuyucularda ve yazarlarda “yeni” eser türlerine ilgi ve bir talep oluşturmak bu çalışmanın beklentisidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim ve İdare Kitapları, Sınıflandırma, Bilim İletişimi.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nail.oztas@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7120-6546>.
Bu makaleye atıf için: Öztaş, Nail. (2024). Yönetim ve İdare Kitaplarının Sınıflandırılması, SDE Akademi Dergisi 4(2) 175-220

A CLASSIFICATION OF MANAGEMENT AND ADMINISTRATION BOOKS

Nail Öztaş

Abstract

Scientific literature, which consists of scientific works written in a field, is the cornerstone of science communication. Scientific works serve to record, disseminate and reproduce knowledge through interaction with the reader. Books and articles have been the main types of written works used in science communication, since Gutenberg.

Newly published books and articles, which are estimated to exceed 11 million in 2022, have inevitably differentiated in many aspects such as subject, purpose, scope, method, target audience, findings, results, language, expression, presentation, and publication design. This differentiation in works has led to the emergence of different “genres” of books and articles. Since these genres offer alternatives with their specialization, they have the effect of enriching the literature in the field and nourishing learning and research.

This study divides the studies published as “books” in the fields of management and administration into fifteen different groups and presents them to the attention and interest of the learner. The diversity of works is less common in Turkish scientific literature. It is the expectation of this study to create an interest and a demand for “new” types of works among readers and authors.

Keywords: *Management and Administration Books, Taxonomy, Science Communication*

1. Bilmek ve Paylaşmak

Bilim, iletişim dili olarak çoğunlukla yazıyı kullanagelmiştir. İnsanoğlu dünya üzerindeki deneyimini, anlayışını, tecrübesini, görgüsünü, duygularını, koyduğu kuralları, anılarını yani bilmenin ve anlamının formlarını başka bir ifadeyle bilginin farklı yazılı formlarını bunların önemli ve korunması gerekli diye düşündüklerini kaydetmiştir. Bazen duvar yazıları şeklinde bazen el yazması eserlerle Gutenberg'den beri ise matbaadan çıkan kitap, dergi vb. materyaller kullanarak insanoğlu bilgiyi depolamış, korumuş ve yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Günümüzde bilginin üretimi, yayılması ve arşivlenerek saklanması büyük ölçüde dijital ortamlarda gerçekleşmeye başlamıştır.

İnsanoğlunun kendini ve çevresini anlamak ve açıklamak için kullandığı çok farklı formlardaki bilgi; önce üretilir, sonra yaygınlaştırılır (Babbie, 2004; Van Dam vd., 2020). Bazen üretim yaygınlaşmanın bazen de yaygınlaştırma ortaklaşa üretim sürecinin, bilgiyi inşa sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar.

Modern bilimlerin ortaya çıkışı ile birlikte, bilimsel bilginin “bilimsel yöntem” kullanılarak üretimi önem ve yaygınlık, hatta egemenlik kazanmıştır (Chalmers, 1999; van Dam vd., 2020). Bilginin üretimi gibi ve aslında üretim sürecinin bir parçası olarak bilginin sunumu, tartışılması, yaygınlaştırılması ve saklanması aşamaları da standartlara bağlanmıştır. Akademik dergi ve kitaplar, konferans ve toplantılar; konu, kapsam, yöntem, sonuçlar, sayfa sayısı ve yazı karakterine varıncaya kadar hangi bilimsel paylaşımın nasıl yapılabileceğine dair pek çok ilke ve kaide ortaya koymuştur. Editöryal süreçler ve hakem değerlendirmeleri bu adım, aşama ve standartların muhafızları olagelmiştir (Longino, 1990; Van Dam vd., 2020)¹.

1 Gelineen noktada yayıncılık daha özelinde “modern bilimsel dergicilik” önemli eleştiriler almaktadır: “Bu tür dergiler, bilgiyi okuyucular arasında yayma ve onları eleştirel söylemlere dahil etme şeklindeki orijinal işlevlerinden uzun süredir uzaklaşmışlardır. Akran değerlendirmesi yoluyla, özellikle de etki sıralamalarında yukarılarda yer alan dergiler, mesleki itibar dağıtımını yapmakta ve akademik kariyerler ya desteklenmekte ya da kırılmaktadır” (Vogel ve Hattke, 2022:17).

Son birkaç yüzyıldır kurumlar ve kurallar aracılığıyla yerleşikleşmiş anayol bilme serüveni – olağan bilim (Barnes,1995) -- iki ana koldan değişmeye zorlanmaktadır. Aydınlanmacı, pozitivist, rasyonalist bilim geleneğinin mührünü taşıyan anayol bilim geleneği, kabaca 20yy'ın ikinci yarısından itibaren alternatifler sunan yorumsamacılık, eleştirel okul, pragmatizm gibi farklı ekoller ve bilim felsefesi gelenekleri tarafından eleştirilmeye başlanmış (Bernstein, 1995; Chalmers, 1999; Baert, 2005; Erdem, 2016) ve anayola rakip olma iddiasında bilgi üretimi ve yaygınlaştırma araçları sunulmaya başlanılmıştır.

Yine bir başka gelişme olan ve kabaca 21.yy başından beri kullanıma giren dijital olanaklar, bilgi üretimi ve yaygınlaştırılması sürecini kökten değiştirmeye (Symonds 2003; Levine vd. 2001; Van Dam vd., 2020) aday görünmektedir: Açık kaynak veri ve bilgiler, online kolektif bilgi ve teknoloji üretimi ortam ve araçları, bireysel bilgi üretimi ve yaygınlaştırılmasının dijital ortamda kolay ve düşük maliyetli hale gelmesi, bilgi üretimi ve yaygınlaştırılmasında yazının alternatifi olan başka dijital görsel araçların ortaya çıkışı, bilgi güvenliği, uçtan uca şifreleme ve fikri mülkiyet hakları konusunda ortaya çıkan sıradışı araçlar, çok aşamalı kamuya açık dijital araçlarla yapılabilen ekran değerlendirme, uzaktan erişim, yapay zeka, büyük veri, dijital sanat, e-yayıncılık gibi her biri çok kapsamlı yeni imkan ve araçlar bilgi üretimi ve yaygınlaştırılması sürecine girmeye başlamıştır. Bilimsel bilginin üretimini yapan aktörün –araştırmacının- insanoğlu olmaktan çıkacağı ve yerini yapay zekâ kullanan robotlara bırakacağı ufuklar tartışılmaya başlanılmıştır: Hatta yapay zeka ve robotik teknolojilerindeki gelişimin insanoğlunu kontrol eden bir dünyayı meydana çıkarabileceğinden korkular hale gelinmiştir (Kaku,2019; Ford, 2018).

2. Bilim Yazını

Bu çalışma geleneksel veya anayol olarak ifade edilebilecek bilgi üretimi ve yaygınlaştırılması sürecinde ortaya çıkan çalışma ve eser türlerini; özellikle yönetim bilimleri, kamu yönetimi alanlarının yazını (literatürünü) meydana getiren çalışma ve eserlerden kitapları belirli özelliklerine

göre sınıflandırmayı hedeflemektedir. Bu yolla alanın öğrencilerine farklı çalışma türleri hakkında bir rehber sağlamak ve sayıları baş döndürücü hızla ulaşmış yayınları bir miktar yönetilebilir hale getirmek hedeflenmiştir.

Türk kamu yönetimi ve hatta genel olarak sosyal bilimler akademisyenlerine sorulduğunda “makale” ve “kitap” çalışması yaptıkları; ilgili alanların yazınına baktığımızda “makale” ve “kitap” yazıldığı görülmektedir. Kamu tarafından verilen yayın teşvikleri, ULAKBİM merkezli dergi veri tabanı yönetimi ve doçentlik yükseltilme kriterleri ile son yıllarda “kitaplar” ders kitapları, derleme kitaplar vb. şekilde; “makaleler” de araştırma makaleleri, derleme makaleler vb. şekilde sınırlı sayıda uzmanlaşmış alt gruplara ayrılmaya başlanılmıştır. Ancak alanda “makale” ve “kitap” yazılmaya devam edilmektedir. Yazındaki Türkçe yayın “türü” çeşitliliği yabancı dil yayın çeşitliliğine göre sınırlı olunca genç akademisyenler, lisansüstü öğrenciler ve genel olarak fikri dünyamız farklı bilimsel eser türlerinin sunduğu imkânlardan yararlanamamaktadır.

Yabancı, İngilizce yazında (bakınız Tablo 1) ise bilimsel bilginin üretimi, saklanması ve yaygınlaştırılması amacıyla üretilen çalışma türlerinin sayısı yüksektir. Bu çeşitlilik bilginin formunu, bilgiye ulaşmanın yöntemi, yazılan çalışmanın muhatabını ve dolayısıyla seviyesini, konulara göre uzmanlaşmayı, bilgiyi yanlışlama veya genelleştirme gayretlerini, bilginin uygulamaya aktarılmasını veya uygulamadan öğrenilmesini desteklemekte ve beslemektedir. Farklı çalışma türlerinin Türkçe yazında sıkça kullanılmadığı, bilgi üretimi veya yaygınlaştırılması amacıyla ülkemizde yazılan metinlerin dünyadaki çeşitliliği yakalamadığı ve yansıtmadığı görülmektedir. Bu çalışma, tasvir edici bir şekilde özellikle alanın öğrencilerine bu çeşitliliği yakalamaları için bir pencere açmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Tablo 1. Yönetim ve İdare Yazınında Metin ve Eser Türleri Sınıflandırması

Kitaplar	Makaleler
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nasihatnameler ▪ Modern Nasihatnameler ▪ Ansiklopediler ▪ Sözlükler ▪ Vaka Çalışmaları ▪ Ders Kitapları ▪ Kuramsal Kitaplar ▪ Araştırma Kitapları ▪ El Kitapları ▪ Derlemeler (Editörlü kitaplar) ▪ Klasikler Serisi ▪ İdare, Yönetim Tarihi Kitapları ▪ Şerhli Bibliyografyalar ▪ Örgütsel Monografiler ▪ Konferans Bildirileri Kitabı	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Araştırma Makaleleri ▪ Kuramsal Makaleler ▪ Uygulama Makaleleri ▪ Yönetim/İdare Eğitimi Makaleleri ▪ Kitap Özetleri ▪ Ansiklopedi Maddeleri ▪ Sözlük Maddeleri ▪ Derleme Makaleleri ▪ Ampirik derleme ▪ Teorik derleme ▪ Meta-derleme ▪ Şerhli Bibliyografyalar ▪ Editöre/Editörden Mektuplar ▪ Cevap ve Cevaba Cevaplar ▪ Davetli özel sayı çalışmaları ▪ Vaka çalışmaları ▪ Gazete ▪ Yıllıklar Koleksiyonlar ▪ Keşif için Nesirler ▪ Kayıtlı Raporlar ▪ Kılavuz Posta ▪ Yorumlar

Bu çalışmada tabloda verilen eser türlerinden “kitap” türünde yazılan eserlere değinilecek “makale” türleri bir başka çalışmada ele alınmak üzere bırakılacaktır.

3. Kitaplar

1- Nasihatname Geleneği- Geleneksel Bilgi

Yönetim alanında kitabi giriş bilgisidir: “Yönetim, insanlık tarihi kadar eski bir faaliyettir”. Tarihçiler, arkeologlar, insanın olduğu her yerde medeniyetin ilk ortaya çıkmaya başladığı Nil, Mezopotamya ve Sarı Nehir vadilerinden itibaren yöneten-yönetilen ayrımının hep olageldiğini söylemektedirler. Yönetimin bir bilim dalı haline gelmesi ise ister işletme ister

kamu yönetimi geleneğinden geçmişe bakıldığında en çok 1-2 yüzyıl geriye götürülebilmektedir (Öztaş, 2014). Dolayısıyla bu tespitlerden hareketle, insan var olduğundan günümüze insanlığın on binlerce yıllık yönetim pratiği deneyimi varken sadece son 1-2 yüzyıldır yönetim konulu bilimsel bilgi üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır.

İnsanoğlu, kabaca 200 yıl öncesine kadar yönetim, idare, iyi yöneticilik gibi konular üzerinde düşünmemiş, tartışmamış, birikimlerini aktaracak eserler üretmemiş midir? Elbette üretmiştir. Her köklü medeniyette, çoğunlukla dönemin yöneticilerine hitap edilen, atfedilen ya da takdim edilen çalışmalarla yönetim ve yöneticilik tecrübelerinin yazıya aktarıldığını görüyoruz. Hatta bu eserlerin bir kısmı Kelile ve Dimne de olduğu üzere “rakip idarelerden saklanan hazine muamelesi” görmüştür.

Aristoteles in Politikası, Beydeba-İbnül Mükaffa'nın Kelile ve Dimne'si, Sun Wu'nun Sun Tzu Savaş Sanatı, King Xuanyuan Huang'nın Huangdi Jing'i, İmamı Gazali'nin Yöneticilere Tavsiyeleri, Nizamül Mülk'ün Siyasetnamesi, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Devlet Adamlarına Öğütler'i, Machievelli'nin Prens'i günümüze erişen pek çok çalışmadan bazılarıdır. Bu eserler, günümüz bilimsel çalışmalarından iki özelliği ile ayrılırlar: Çoğunluğu, yöneticilere “nasihatler” şeklinde yazılmıştır. Bu sebeple nasihatname geleneği olarak da anılırlar. İkinci olarak, bu eserlerin ihtiva ettiği bilgi, tecrübi (Aydın, 2004) bilgidir. Elde edilmiş biçimi daha çok insanoğlunun yaşadıklarının (ve duyduklarının) aktarılması şeklindedir. Bu yönüyle bilimsel bilgiden farkı, bu bilginin elde edilmiş biçimidir. İlki tecrübe ile elde edilirken bilimsel bilginin üretiminde son iki yüzyıldır baskın olarak bilimsel yöntem kullanılmaktadır.

Pozitivist okulun bir dönem geleneksel olanı toptan reddetmesi sonucu tecrübi bilgilerle yazılmış nasihatnameler küçük ve hor görülmüş olsa da bu “kanaat” büyük ölçüde değişmiştir. Tecrübi bilgi, ediniliş biçimi farklı olan ama en az diğer bilgi türleri kadar önemli ve kıymetli olan bir insanlık birikimidir. Modernite sonrası dönemde geleneksel olanla barışma serüveni (Erdem,2016) sadece nasihatnamelerdeki yazılı bilgiye itibarını iade etmek şeklinde olmamış, örneğin dünyanın en itibarlı Tıp Fakültelerinden olan UCLA Medical School hastanesinde alternatif tıp uygulamaları birimi açılarak da geleneksel ve tecrübi bilgi ile barışma süreci kendini göstermiştir.

2- “Modern Nasihatnameler”- Yönetim Profesyonellerinden Tecrübeler

Amerikan Başkanlığına adaylığını ilan eden B. Hussein Obama ve Başkan yardımcısı adayı Hillary Clinton kampanya web sayfalarında 2008 yılında kazançlarını ve ödedikleri vergilere dair beyanlarını paylaşırlar. 2007 yılında Obama ve eşi kitap satışlarından 3,9 milyon dolar net kar elde ettiklerini duyururlar. Hillary Clinton ve eski ABD Başkanı olan eşi Bill Clinton ise son sekiz yılda çoğunluğu kitaplardan 109 milyon dolar kazanç elde ettiklerini beyan ederler (NY Times, 17 Nisan 2008). 2017 ye gelindiğinde George W. Bush tarafından yazılan kitaplar için 10 milyon US\$, B. Clinton tarafından yazılanlar için 15 milyon US\$, B. Obama tarafından yazılanlar için ise yayınevleri 60 milyon US\$ ödeme yapmışlardır (Business Insider, 28 Şubat 2017).

Dünyanın pek çok yerinde devlet adamları, büyük firmaların CEO’ları, ünlü sporcu ve sanatçılar genellikle “nasıl başardım” ya da “nasıl yaptık” hikayesi yazmaktadırlar. Bu yayınlar; bir idarecinin döneminde yaşananları, bir firmanın, bir markanın, bir sosyal-siyasal projenin inşa edilme serüvenini öznel bir bakış açısıyla, yazanın, anlatanın gözünden aktarmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı “profesyonel yazarlara” yazdırılmaktadır. Yazdırılmayanların da büyük bir titizlikle profesyonellerce tashih edildikleri muhakkak. Dili, baskısı, tasarımı oldukça özenilmiş olan bu çalışmalar, okuyucusuna bazen bir “unutulmama” arzusunu, bazen bir “hesaplaşmayı”, bazen bir “yaşam tarzını yüceltmeyi” bazen bir yapıları “meşrulaştırma gayretini” yoğun olarak hissettirebilmektedir.

Bu yayınların bir kısmı “toplumsal sorumluluk” bir kısmı “itibar yönetimi” bir kısmı ise çeşitli sosyo-kültürel “duyarlılıkların yaygınlaştırılması” amacıyla yazılmaktadır. Eski çağlarda yazılan nasihatnameler “yöneticilere” tavsiyelerde bulunurken, günümüzün “modern nasihatnameleri” diyebileceğimiz bu yayınlar ise yöneticilerin “bildiklerini” ve “söylemek istediklerini” anlattıkları ve okuyucuya örtülü veya açık nasihat ettikleri çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son tahlilde ister pozitivist gelenek içinden bakalım ister yorumsamacı ya da eleştirel okul perspektifinden, bu yayınların içeriği bize işlenebilecek “veri” “söylem” “bilgi” “anlam” setleri sunmaktadır. Bazen de dışarıdan görmenin ve erişmenin mümkün olmadığı reel politiğe veya iş dünyasının derin ilişkilerine ve ince ayrıntılarına dair bilimsel bilgi üretiminde ve dünyayı anlayıp açıklamada kullanılabilecek malumatlar ve izahatlar sunmaktadır. Tamamen makyaj, itibar yönetimi faaliyeti olarak düşündüğünüzde bile bir itibar yönetimi çalışmasının nasıl yapıldığı veya yapılıp yapılmayacağı konusunda öğrenciye girdi sağlamaktadır.

Modern Nasihatnamelerde yoğun şekilde iş dünyası konu edinilmektedir. E. Schmidt ve J. Rosenberg’in (2014) *How Google Works*, J. Welch ve J.A. Byrne’in (2001) *Jack: Straight From The Gut*, J.S. Young ve W.L. Simon’un (2011) *Dev Bir Dünya Markası Yaratıcısının İnanılmaz Hikayesi: Steve Jobs* Apple, M. Symonds’in (2003) *Softwar*. C. Kozlu’nun (2007) *Bulutların Üstüne Tırmanırken: THY Bir Dönüşüm Öyküsü*, M. Can’ın (2012) *Mucit Kobiler*, B. Eczacıbaşı’nın (2018) *İşim Gücüm Budur Benim*, S. Sabancı’nın (1986) *İşte Hayatım* verilebilecek çok sayıdaki örnekten bir kaçıdır.

Bu tür çalışmalar yurtdışında ve yurt içinde hem iş dünyasından profesyonel yöneticilerin hem de akademisyenlerin başvurduğu araçlar haline gelmiştir. Benzer araçların tarih boyunca tüccarlar, seyyahlar ya da vakanüvislerin tuttıkları kayıtlar biçiminde, cephelerde askerlerin tuttuğu hatırat veya yeni keşfedilen coğrafyalarda kaşiflerin yazdığı gezi notları halinde karşımıza çıktığı ve insanoğlunun zengin bir birikimini ve köklü bir geleneğini oluşturduğunu görmekteyiz. Günümüz modern nasihatnamelelerinin özelliklerinden biri, pek çok devletten daha büyük ekonomik çapa ulaşmış firmalar ve yöneticiler hakkında olanlarının özellikle yazımında alınan profesyonel destek, tasarım ve baskı kalitesi, sunum, içerik, yayınların dağıtımı ve duyurulması hususunda oldukça “masraftan kaçınılmadan basılmış” “dağıtımı yapılmış” olmalarıdır.

Özel sektör hakkında olduğu gibi kamu sektörü deneyimleri hakkında da modern nasihatname olarak tanımlanabilecek pek çok çalışma bulun-

maktadır. İlk akla gelen örnekler arasında M.K. Atatürk (1927) Nutuk, K. Karabekir (2019) Hayatım (2022) İstiklal Harbimizin Esasları, M. Toker (1990) Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları gibi eserler gelmektedir. Bu eserler siyasi tarihçilerimizin yoğun başvurduğu çalışmalardandır. İdare alanında da pek çok ama daha az bilinen çeşitli benzer çalışmalar vardır: Ö. Dinçer (2011) Türkiye’de Değişim Yapmak Neden Bu Kadar Zor ve (2019) Kamu Yönetimi Adabı, M. Dikerdem (2022) Hariciye Çarkı: Anılar, A. Sever (2015) Abdullah Gül ile 12 Yıl Yaşadım Gördüm Yazdım, E. Yücel (2023) Bir Müze Müdürünün Anıları, O. Koloğlu (2011) Arap Kaymakam bulunmaktadır. Bu kitaplar Kamu Yöneticisi olmaya aday lisans öğrencilerin müfredat ve okuma listelerine girmesi fayda verecek, tez konusu arayanların veri kaynağı olarak görebilecekleri, “gerçek hayattan kopuk” eğitim vermekle eleştirilen programlarımızın “reel hayatı” müfredata dahil ederek daha çok konuşmalarına imkan verecek zengin bir siyasi ve idari malzeme teşkil etmektedir.

3- Ansiklopediler

Yazında nispeten daha yeni bir eser türü olan alan Ansiklopedileri, hacmi ve çeşitliliği artan yönetim bilgisinin bir sonucu olarak, özellikle son 20-30 yılda yaygınlık kazanmaya başlamışlardır. Örgüt kuramları ansiklopedisinden, spor yönetimi ansiklopedisine, örgütsel davranış, stratejik yönetim ve kamu yönetimi ansiklopedilerine kadar ansiklopediler oldukça kapsamlı başlıklarda yayımlanmaktadır. Hacim olarak nispeten kısa olanlardan binlerce sayfa ve çok sayıda cilde sahip olanlara kadar geniş bir çeşitlilik gösteren bu ansiklopedilerin belli başlıcaları şunlardır: The Oxford Encyclopedia of Public Administration (Eds. B.G. Peters, I. Thynne, 2023), Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance (Ed. A. Farazmand, 2020), Encyclopedia of Public Administration and Public Policy (Eds. D A. Bearfield, E. Berman, M. J. Dubnick 2015), Elgar Encyclopedia of Public Management (Ed. K Schedler, 2022), Encyclopedia Of Management (Ed. D.J Byne, 2007), The Blackwell Encyclopedia of Management (Ed. C. Arygyrs, 2005), Encyclopedia Of

Management (Ed. M.M. Helms, 2006), Wiley Encyclopedia Of Management (Ed. C.L. Cooper, 2014).

Hazırlaması büyük bir emek ve koordinasyon gerektiren ansiklopediler, alandaki bilgi birikimini maddeler halinde biraraya getiren, işleyerek özetleyen, alanın yeni öğrencilerine rehberlik eden eserlerdir. Bazıları ansiklopediciliğin geleneğini terk etmeyerek ele aldığı başlıkları alfabetik sıraya göre daha genel, özet ve “tasvir edici” bir tarzda işlerken; bazı diğerleri ele aldığı başlıkları kapsamlı makaleler olarak ve yeni bilgi üretimine de katkı yapacak şekilde sunmaktadırlar. Bazıları daha “batı merkezli” bilgi ve uygulama ihtiva ederken, bazı diğerleri daha kapsamlı ve küresel bilgi ve perspektifler sunmaya özen göstermektedir. Tümünün ortak özelliği ise oldukça yüksek fiyat etiketlerine sahip olmalarıdır.

Türk entelektüel tarihinde “Ansiklopedizm” köklü bir akımdır. Batılılaşma serüveninin başlaması ile birlikte 19.yy. başlarından itibaren Batı dünyasının toplum yaşamı kıyafetinden felsefi tartışmalarına kadar her boyutuyla merak edilerek öğrenilip Türkçeye “aktarılmaya” çalışılmıştır. Bu öğrenme ve aktarma dönemi ansiklopedizm dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Bu başlangıcın ardından çeşitli konularda olduğu gibi idare alanında maddeler içeren ve yayıncılık çalışması olarak başarılı kabul edilebilecek ve bazıları hala başeser olarak kullanılan telif ansiklopediler yayımlanmıştır. R.E. Koçu’unun 11 ciltlik İstanbul Ansiklopedisi (1940, yazarı vefat ettiği için H harfinde kalmış tamamlanamamıştır) , TDV İslam Ansiklopedisi (1983), İletişim Yayınlarının Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (1985) bunlar arasında sayılabilecek örneklerden bazılarıdır.

Özkaya vd. tarafından hazırlanan Kamu Yönetimi Ansiklopedisi (Nobel Yayınları, 2022), Işıkcı vd editörlüğünde hazırlanan Kamu Yönetimi Ansiklopedisi (Astana Yayınları, 2021), Gedikkaya ve Altunok editörlüğünde hazırlanan Kamu Politikaları Ansiklopedisi (Nobel, 2016) Türkçe yayımlanmış telif çalışmalarıdır. Özkaya vd. tarafından editörlüğü yapılan çalışmanın ciltlerinin her birinin Kamu Yönetimi disiplininin ilişkili olduğu yönetim bilimleri, siyaset, yerel yönetimler, hukuk gibi bir alana özel tahsis edilerek hazırlandığı görülmektedir.

Dünyada iş yönetimi, işletme, örgüt ve örgütsel davranış gibi daha çok kar amacı güden örgütlerin yönetimine odaklanan pek çok ve hacimli ansiklopedi çalışması bulunurken Türkçe yazında bu konuda nispi bir boşluk olduğu görülmektedir. Benzer şekilde dünyada kar amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları gibi üçüncü sektör örgütlenmelerine ve yönetimine odaklanan pek çok ansiklopedi çalışması bulunurken Türkçe yazında bu konuda da henüz kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.

Türkçe yazında hazırlanan “telif” ansiklopedilerin “tercüme” veya yabancı dillerden “aktarma” maddelerden ibaret olmaktan çıkabilmesi özgün idare ve yönetim bilgisi birikimimizin artmasına ve “tercüme” ve “aktarma” olmaktan kurtulma yönünde gayret sarfedilmesine bağlıdır. Ansiklopedilere konu olacak başlıklarıyla idare ve siyaset pratiğimiz ve idare ve siyaset tarihlerimiz oldukça zengin bir birikim ve külliyat sunmaktadır. İdare ve siyaset kavram ve kuramlarımız ile saha araştırmalarımızda ise geliştirilme ihtiyacı devam etmektedir.

4- Sözlükler

Sözlükler, tıpkı ansiklopediler gibi bir disiplinin öğrencilerinin başucu eserleridir. İnsanlar kavramlarla düşünür, sorun tanımlar ve çözer, iletişim kurar, bilgi üretir ve yaygınlaştırır. Bu sebeple, bir bilim dalında kullanılan temel terminolojinin, kavramların anlamlarını, etimolojik kökenlerini, farklı kullanımlarını izah etmek üzere yazılan sözlükler alanın öğrencilerinin elinden düşürmemesi gereken, sık sık karıştırılarak okunması gereken çalışmalardır. Sözlükler paylaşılan anlamlar dünyasının anahtarıdır.

Yönetim ve idare alanlarında ülkemizde bir kavram kirliliği yaşanmaktadır. Bilimsel konferanslarda ve yayınlarda, yeterlilik sınavlarında, tez savunmalarında alana ait temel kavramlara ne denilmesi veya denilmemesi gerektiği konusunda tartışmalar, görüş ayrılıkları karşımıza sıkça çıkmaktadır. Alandaki bilgi bulanıklığı, kavram kargaşaları ve “nesnesini arayan disiplin” olma tartışmaları süregitmektedir. Örneğin İngilizce “administra-

tion” kavramının karşılığı olarak kullanılagelen idare kelimesi terk edilerek yönetim kelimesi kullanılmaya çalışılmakta; kökeni ve temsil ettiği değerler seti açısından çok farklı bir muhtevası bulunan “management” kavramı içinde aynı “yönetim” kelimesi kullanılmakta bu sebeple “administration” ve “management” kavramları arasında var olan ve korunması gereken anlam farkı kaybedilmektedir. Benzer bir şekilde hem “politics” hem “policy” kavramları için “politika”; “legitimate”, “formal” ve “legal” için “yasal”; “corporate”, “instution” ve “organization” kavramları için “kurum” kelimesini kullanarak yazını ve kelime haznemizi kısırlaştırmaktayız. Oysa W.R. Scott (2008), örneğin örgüt ve kurum (organization and instituion) kavramlarının farklarını yazmış, D.C. North (1990), ise bu kavramların farklarını da anlattığı çalışmaları ile Nobel Ödülü almıştır.

Fikir dünyamızın zengin ve sağlıklı işlemesi, bilimsel üretimimizin dünya birikimine katkı sağlayabilmesi için her şeyden önce kavramlar konusundaki özensiz savrukluğumuzu terk etmemiz gerekmektedir. Bu noktada ansiklopediler gibi sözlüklerin de önemli bir işlevi vardır. Ansiklopedi ve sözlükler bilginin ve anlamın sosyal olarak inşa edilmesi veya yeniden inşa edilmesi sürecinde önemli birer araçtır. Sözlük ve ansiklopedi hazırlanmasına katkıda bulunan akademisyenlerin talip oldukları yükün sorumluluğunu iyi idrak etmeleri ihtiyaç duyulan özen ve titizliği fazlasıyla göstermeleri gereklidir. Tüm bu zorluklara ülkemiz yönetim ve idare çalışmalarında henüz yeterince bilgi üret(e)meyişimiz ve diğer dillerde üretilen çalışmalardan “aktarmacı” olmayı sürdüren yazın geleneğimiz de ilave bir katman olarak eklenmelidir. Aktarmacılık yapılırken alandaki zorluklara “çeviri”lerin ortaya çıkardığı kısır kelime ve kavram kullanımları şeklindeki sorunlar ilave olmaktadır: Örneğin, üçüncü sektör veya sivil toplum örgütlerini tanımlamak için kullanılan “non-governmental organization” kavramı Türkçeye “hükümet dışı örgütler” olarak aktarılmaktadır. Anayasa Mahkemesi, hukuki ve idari konumu itibariyle hükümetin bir parçası olmadığına göre bu tanımlamaya göre bir sivil toplum kuruluşu mudur? Elbette hayır. Aynı durum Millet Meclisi için de geçerlidir. Millet Meclisi hükümet dışı örgüttür ancak bir STK değildir. Darüşşafaka Cemiyeti, İHH ya da TEMA birer STKdır (non-governmental

organization). Amerikan İngilizcesinde “state” kavramı eyaletler için kullanıldığından “government” kelimesi idareyi, devleti anlatmak için kullanılır, kabineyi (cabinet) değil. Dolayısıyla “non-governmental organization” kavramı Türkçeye doğru şekilde “devlet dışı örgüt” olarak çevrilebilir.

Uluslararası literatürde basılı sözlüklerin sayısında ve çeşitliliğinde geniş bir zenginlik bulunmaktadır. Yönetim ve idare alanlarında ve ilgili komşu disiplinlerde farklı kapsamlarda ve özelliklerde çok sayıda sözlüğün ve ansiklopedik sözlüğün yayımlandığı görülmektedir. Bunların bazıları ele aldıkları kavramları daha çok “cep sözlüğü” formatında az ve öz açıklarken, bazı diğerleri “ansiklopedik sözlük” formatını tercih ederek kavramları tartışmak, karşılaştırmak, ayrıntılı açıklamak, tarihçelerine değinmek usulünü benimsemiştir. Yine bazı sözlüklerde örnek vakalar, tartışmalar, teamüller, anayasa mahkemesi kararları, mevzuat ve uygulaması, tarihi ve/veya dini referanslar ve izahatlar, farklı ülke uygulamaları kavramlarla birlikte sunulabilmektedir. Son yıllarda pek çok diğer yayın gibi dijital versiyonları çevrimiçi olarak erişilebilir olan veya sadece çevrimiçi yayımlanmış olan sözlüklerin sayısı artmaktadır. Bu “yeni kuşak” çevrimiçi sözlüklerde görsellerin, bağlantıların, örnek websitelerin, haberlerin, animasyonların, çeşitli zengin içeriklerin, konu anlatımlarının kullanılmaya başlanıldığını görmekteyiz.

Türkçe yazında ansiklopedicilik gibi sözlük yazımı da oldukça kadim bir geçmişe sahiptir. Türk entelektüel geleneğinde var olan bu birikim, yönetim, idare ve diğer komşu disiplinlerde sözlük yazımını kolaylaştırmış gözükmektedir. Alanda son yıllarda sözlük çalışmalarının sayılarının arttığına şahit olmaktayız. Bunlar arasında yer alanlardan bazıları şunlardır: Kamu Yönetimi Sözlüğü (Ömer Bozkurt, Seriy Sezen, Turgay Ergun, TODAIE Yayını, 2008), Kamu Yönetimi Sözlüğü (Bekir Parlak, Marmara Kitap, 2011), Konu Anlatımlı İşletme Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük (Hasan Tutar, Detay Yayıncılık, 2013), İnsan Kaynakları Yönetimi- Kalite Yönetim Sistemleri Terimler Sözlüğü (Zafer Ekoç, Alfa, 2006), Karşılaştırmalı İşletme- Yönetim Terimleri Sözlüğü (Aykut Bedük, Nobel, 2012). TÜBA tarafından yayımlanan ve çevrimiçi olarak erişilebilen

(<http://terim.tuba.gov.tr/>) Türkçe Bilim Terimleri sözlüğü sosyal, mühendislik, doğa ve sağlık alanlarında hazırlanmıştır. Kamu yönetimi ve işletme gibi alanlarda terimler ihtiva eden sözlüğün “alan uzmanları” arasında işletmeci veya kamu yönetimiye yer verilmediği görülmektedir.

Bir kısmı kamu kuruluşlarınca da zaman zaman desteklenen Türkçe yazılmış alan sözlükleri, uluslararası muadillerine göre sayı, hacim ve içerik çeşitliliği anlamında daha mütevazidirler. Türk idare ve yönetim geleneğinden örnek vakaların, mahkeme kararlarının, karşılaştırmaların, tartışmaların, etimolojik kökenlerin ve kavramların kendilerinde ve anlamlarındaki değişimlerinin ya çok sınırlı sunulduğunu veya hiç yer bulmadığını görmekteyiz. Yönetim ve idare alanlarının yeni bilgi üretiminin sınırlı olması ve “aktarmacı” geleneğin yaygınlığının bir sonucu olarak sözlüklerimizin de büyük ölçüde yabancı dillerden aktarmacı bir içerik ağırlığına sahip olduğu görülmektedir.

5- Vaka Çalışmaları

Vaka içeren akademik çalışmalar uygulamada (gerçek hayatta) yaşanmış veya yaşanması muhtemel yönetim ve idare pratiklerinin sistematik bir şekilde sunulduğu kitaplardır. Türk Yükseköğrenim kuruluşlarında bazı alanlarda verilen öğretim, özellikle sosyal bilimler eğitimi zaman zaman uygulamadan, gerçek hayattan, “reel” koşullardan, toplumdan, güç ve iktidar ilişkilerinden, “gerçekte dünyanın nasıl işlediğinden” kopuk olmakla eleştirilmektedir. Mezunlar, iş hayatına atıldıktan sonra idareyi, işletmeleri, toplumun ve hayatın “gerçek” işleyişini yeniden öğrenmek zorunda kaldıklarını ifade edebilmektedirler. Bu durumu ortaya çıkaran ve zaman zaman meslek profesyonelleri arasında tartışılan pek çok sebebe işaret edilmektedir: Müfredatın “kuram” merkezli tasarlanmasında ve kuramsal kalmasında etkili ve ısrarcı olan güç sahipleri ve dinamikler; uygulama yapmanın pek çok öğretim sürecinde zorunlu olmayışı veya gerekli görülmesi; öğreticinin tek taraflı ders anlatıp öğrencinin pasif dinleyici kaldığı sınıf ve öğretim formatının terkedilmemesi; fiziki imkanların, öğrenme materyallerinin sınırlılıkları; öğrencilerin bazılarının, dersini verdikleri yöneticilik veya

idarecilik işini hiç yapmamış, sahaya inmemiş, uygulamada yer almamış olması; yine öğreticilerin bazılarının sadece eleştirel veya normatif bir bakış açısından içerik anlatmaları; üniversite-reel sektör işbirliklerinin geliştirilmemesi; Blooms taksonominin üst öğrenme kademelerinde yer alamayan ve özellikle bilgi kullanımını öncelemeyen ve özendirmeyen ders içerikleri, materyalleri, usulleri ve ders sonu ölçme ve değerlendirme sistemleri; test sınavları veya bilgi hatırlamanın ötesine geçmeyen seçme ve/veya sıralama sınavları ile mezuniyet sonrası girilen işler; yükseköğretimde hesap verebilirlik ve denetim noksanlığı bu sebeplerden bazılarıdır.

Vaka içeren kitaplar; sunumları, tasarımları, olgu ve olayları anlatımlarında kurgulanan çok boyutluluk ile bu boşluğu kısmen de olsa doldurmak için kullanılabilecek elverişli araçlardan biridir. Bu kitaplarda yer alan vakalar, genellikle kısa –birkaç sayfalık bir hikâye edilmenin ardından – bir konu, bir soru veya bir tartışma başlığı ile ilişkilendirilmekte; bu yolla öğrenci belirli bir formasyona yönlendirilmektedir. Hikâye edilme, rastgele ya da tek başına ilginçlik kriterine göre değil, belirli bir düşünme, tahlil etme, mukayese etme, bilgi kullanma formasyonunu öğrenciye kazandırma amacıyla ve genellikle bir akademik konu ve tartışma listesinin başlıklarıyla ilişkisi gözetilerek yapılmaktadır. Vaka kitaplarında ayrıca vakalarla öğretim sürecini ve öğreticisini destekleyici ve yönlendirici ilaveler de yer almaktadır: “Öğretim ipuçları”, “öğretici kılavuzları”, “öğretici için temel bilgiler”, “referans kaynaklar”, “ilgili temel kavram ve kuramlar” “dijital ortamda sunulan görseller ve diğer destek araçları” bunlardan bazılarıdır.

Vaka çalışmaları içeren eserler, gerçek hayat problematikleri ile uygulamayı sınıfa getiren, kuramsal açıklamaları “kavramlar dünyasındaki” soyutluktan somut “durumlara” dönüştüren bir işleve sahip olabilmektedir. Vakalar, idareci ve yönetici adaylarında belirli bir duyarlılığı, bakma ve görme biçimini, çok boyutlu, eleştirel ve disiplinli düşünebilmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Vakalarla yapılan öğretim, yazında “praksis” olarak anılan bir yetkinlik, bilim ya da sanatın uygulanması pratiği (Bernstein, 1995) olarak da tanımlanabilir.

Eğitimde kullanılacak vakaların çeşitliliği ve kapsamının genişliği idareci adaylarına meslek hayatlarında karşılaşılabilecekleri durumların çeşitliliği hakkında bir fikir verebilmektedir. Vakalar, kamu yönetimi yazınında “problem durumu” olarak da anılmış, çözülmeyi bekleyen bu problemlerin eğitimde kullanılması ile kamu yöneticisinden “hadim” olma “sorun çözme” rolünün beklendiği, toplumun hayatını kolaylaştırma ve hatta yenilikçiliği özendirme işlevini üstlenmesi gerektiği bir anlayış ve pratik olarak aktarılabilir. Ayrıca “diğerleriyle çalışma becerisini” geliştirmek amacıyla vakalar gruplar halinde de çalışılabilir, çözülebilir (Golombiewski vd. 1997; Lee, 2010). Vaka çalışmaları hazırlarken kullanılacak araştırma yöntemini uygulamalı örnekleriyle “pratik” ve basit bir usulle anlatan D. McNabb’ın (2010) *Case Research in Public Management* (Routhledge Pub.) isimli çalışması meraklıları için yararlanılabilecek kullanışlı bir kaynaktır.

Kamu yönetimi, kamu politikası gibi alanlarda yabancı yazında oldukça zengin bir vaka çalışmaları külliyatı oluşmuştur. Bunlardan bazı örnekler şunlardır: *Cases in Public Management* (R.T. Golombiewski, J.G. Stevenson, M. White, 1997, Peacock Pubs), *The Public Manager Case Book: Making Decisions in a Complex World*, (ed. T. L. Rhodes, 2002, Sage); *Global Public Management: Cases and Comments* (eds. K. Callahan, D. Olshfski, E. Schwella, 2004, Sage); *Cases in Public Policy and Administration From Ancient Times to the Present* (J. Shafritz, C. Borick, 2011, Routhledge); *Challenges in City Management A Case Study Approach* (Becky J. Starnes, 2017, Taylor-Francis Pub). 1930larda National Science Council tarafından kurulan komisyon ile ABD’de kamu idaresi vaka çalışmaları yazılmış ve yazılması özendirilmiştir. Bugün pek çok üst düzey üniversitenin kamu yönetimi programında eğitim verilirken vaka çalışmaları sıkça müracaat edilen araçlardan biridir.

Özel sektör yönetimi alanında ise vaka çalışmaları içeren İngilizce yayınların sayısı, muhtevası, kapsamı, uzmanlaştıkları konu çeşitliliği Asyada iş Yapmaktan Dijital Dönüşüm hikayelerine varıncaya kadar baş döndürücü bir ölçüğe ulaşmıştır. Örneğin: *Cases in Business and Management*

(Q. Alam, N. Majumdar, 2011 Tide Univ Press); Doing Business in South Asia: A Case Study Collection (G.V. Muralidhara, 2023, Routhledge Pres.) ; Business Process Management Cases Vol. 2 Digital Transformation - Strategy, Processes and Execution (Jan vom Brocke, J. Mendling, M. Rosemann 2021, Springer Pub.) çeşitliliği göstermek için verilebilecek örneklerden birkaçıdır.

Vaka çalışmaları, görüldüğü üzere, idare ve yönetim eğitiminde hem bir veri-bir içerik- hem de bir pedagojik araç olma görevi yerine getirmektedir. Vaka çalışmalarının bir diğer önemli işlevi “profesyonel gelişim” sağlama amacı için kullanılmasıdır. Meslek profesyonelinin, daha özelinde idareci olmaya aday bir öğrencinin bilgi dağarcığı kadar profesyonel gelişimi yani karakteri, duyguları, vicdanı, ahlaki ve etik değerleri, sorumluluk duygusu doğru istikamette ve yeterince olgunlaşmış olmalıdır. Ahlaklı, vicdanlı, karakterli, ilkeli, doğru ve dürüst yöneticiler; toplum düzeninin, hayat kalitesinin, mazlumun ve güçsüzlerin haklarının korunmasının, toplumun müşterek malların verimli kullanımının ve erdemli bir toplumun inşa edilmesinin ve korunabilmesinin en önemli güvenceleri arasındadır. Kaypaklığın, siyasi popülizmin, dalkavukluğun, hukuk tanımazlığın, iş bitiriciliğin, adam kayırmanın, akla ve ilme itibar etmemenin, toplumu manipüle etmenin, yolsuzluk ve usulsüzlüklerin prim yaptığı, özendirildiği, bunlar karşısında sessiz kalındığı ortamlarda öğrencilerin, yani geleceğin idarecilerinin, doğru “rol modellerine” her zaman olduğundan daha fazla ihtiyacı olabilmektedir. Vaka çalışması içeren kitapların bir kısmının özel olarak bu amaçla tasarlandığı görülmektedir. Bu özel amaçlı çalışmalar, geleceğin yöneticilerine karakter sahibi profesyonellerin hikayelerini aktararak “rol modellerle”, ilkeli duruşlarla, samimi ve diğergam çabalarla tanışmalarını sağlamaktadır. Örneğin T.L. Cooper ve N.D. Wright (1992) editörlüğünde yayımlanan “Exemplary Public Administrators: Character and Leadership in Government” (Josey-Bass Pubs.) isimli çalışma, kamu idaresinde sergilediği başarılı liderlik ve örnek karakter özellikleri ve tutumları ile ön plana çıkan yöneticileri ve yaptıklarını hikâyeye etmektedir. Karaktere, ilkelere, erdemli ve ahlaklı olmaya önem veren yönüyle bu çalışmalar nasihatname geleneği, Türk İslam menkıbe anlatımı veya Ömer Seyfettin hikayeleri gibi edebi eserlerle benzerlik göstermektedir.

6- Ders Kitapları

Yükseköğretimde kullanılan ders kitapları, tasarım, içerik, yöntem, malzeme, sunum ve pedagoji açılarından eskiye nazaran daha çok çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Günümüz ders kitapları farklı öğrenci ihtiyaçlarına göre daha fazla alternatif sunmaktadır ve bu eserlerin yazımı ve basımı öğrenci dikkati için ciddi rekabet eden profesyonel bir uzmanlık konusu haline gelmektedir. Eski zamanların siyah beyaz ve tek düze matbaa basıklı metinlerden oluşan tasarımları yerlerini renkli, bol görselli, dijital materyallerle ve zengin içerikle desteklenen ciltlere ve e-kitaplara bırakmaya başlamıştır.

Günümüz ders kitaplarında “öğrenci deneyimi”; bölüm hedefleri, yanlara çıkma, kavram tanımları, yazım vurgulamaları, örnek alıntı, haber, görsel, mahkeme kararı, öykü, biyografi, karikatür, video, sonuçlar, bölüm sonu özetleri, tartışma soruları, okuma tavsiyeleri, önerilen web siteleri, sinema filmleri gibi çeşitli ve kapsamlı araç ve malzemeler yoluyla zenginleştirilmektedir. Kitaplar, yayıncıların sunduğu web hizmetleri ile hem öğrenciye hem de öğreticiye çevrimiçi görseller, vaka koleksiyonları, tartışma soruları, anahtar kavramlar, egzersiz soruları, hazır PP sunumlarına varıncaya kadar çeşitli destek hizmetleri sunabilmektedir. Bu sitelerde kitaplar (bazen sadece) çevrimiçi kopya olarak da bulunmaktadır.

Bu dönüşüm, ders kitaplarının dış görünümü ve tasarımıyla sınırlı bir dönüşüm değildir. Günümüz ders kitapları, eğitim bilimlerinin güncel bulgu, teknik ve araçlarından daha fazla yararlanan daha hesap verir bir eğitim anlayışının etkisini yansıtır olmuşlardır. Eğitim ve öğrenme ile ilgili bilim dallarındaki gelişmeleri dikkate alan Bologna Süreci kriterleri (Avrupa Birliğinde ve ülkemizde kabul edilmişlerdir) ve ayrıca yükseköğretimde kurumsal düzeyde özendirilen kalite yönetimi ve uluslararası akreditasyon süreçlerinin teşviki ile yükseköğretim kuruluşları ve öğreticileri program, ders ve hatta kitap ve kitap bölümü seviyesinde daha çok Blooms Taksonomi kullanarak hedeflenen öğrenim çıktıları belirlemektedir. Hedeflenen öğrenim çıktıları; “öğrenciye”, ailesine, okul idarecilerine, bir üst sınıfta ders verecek meslektaşlara, mezunları istihdam eden işverenlere ve vergi

ödeyerek yükseköğretimi finanse edenlere yönelik aslında bir taahhütname görevi görmektedir. Bir bölümü, kitabı, dersi veya programı tamamlayanların hangi kazanımları elde edeceği tespit edilip ve bu çıktılara ulaşıp ulaşılmadığı ölçme ve değerlendirme araçları ile izlenebilmektedir.

Kitap bölümünü öğrenenden, program diplomasını almaya hak kazanana doğru öğrenciye kazandırılması hedeflenen yetkinliklerin sistematik, entegre ve birbirleri ile uyumlu olmaları bu yolla gözetilebilme, izlenebilme imkânı kazanmaktadır. Ve tabi hem yükseköğretim hizmetini alan öğrenci hem de sürecin yüksek maliyetlerini karşılayan aileler ve vergi ödeyenler “somut” göstergelere bakarak hedeflerin gerçekleşme derecesinden hareketle hesap sorabilme imkânına kavuşabilmektedir.

Tespit edilen hedeflenen öğrenim çıktılarına göre kurgulanan ve bu anlayış ve tasarımla yurt dışında ve kısmen de olsa yurt içinde yazılan kitapların sayısı son yıllarda hızla artmaktadır. Bu durum yukarıda anılan hesap verebilirliği sağlama potansiyelinin yanında aynı zamanda ders kitabı yazarını “konu başlıklarını seçerken” “içeriği belirlerken” “malumatı kullanırken” “yararlanılan kaynakları, verilen açıklama ve örnekleri seçerken” yeni, geçerli, güncel, kapsayıcı ve reel sektörün beklentilerini izleyen olmaya yönlendirmekte, keyfi veya baştan savma tercihler yapmasını engelleyebilme imkânı sunmaktadır.

Yukarıda anılan şekil ve içeriğe yönelik dönüşümleri ihtiva eden pek çok ders kitabı örneği yabancı dillerde bulunabilmektedir. Bazıları şunlardır: (Jay M. Shafritz, E. W. Russell, Christopher P. Borick, Albert C. Hyde, 2023, Routhledge, 10th ed) *Introducing Public Administration*; (Donald F. Kettl, 2020, Sage, 8th Ed.) *Politics of the Administrative Process*, (Hal G. Rainey, Sergio Fernandez, Deanna Malatesta, 2021, Wiley, 6th ed.) *Understanding and Managing Public Organizations*, (Sara R. Rinfret, Denise Scheberle, and Michelle C. Pautz, 2018, CQPress) *Public Policy: A Concise Introduction*, (Michael J. Worth, 2018, CQ Press, 5th Ed.) *Nonprofit Management: Principles and Practice*, (Robert N. Lussier, 2018, Sage, 8th Ed) *Management Fundamentals: Concepts, Applications, and Skill Development*.

Bu kitapların hazırlığında ciddi bir emek harcadığı ve basılı esere yatırım yapıldığı kolaylıkla görülmektedir. Türkçe yazında ise yazarların ve yayınevlerinin bu istikamette bir çaba veya yatırım içerisine girdiklerini yeterince görememekteyiz. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi ders kitaplarının Türkiye de erken bir dönemden itibaren öncü ve örnek adımlarla hazırlandığı görülmektedir. Ayrıca, Türkçeye yabancı dillerden tercüme edilen ve sayılan özellikleri taşıyan ders kitapları mevcuttur. Türkçe ders kitapları arasında telif eserler ekseriyetle “geleneksel” ders kitabı formatını korumaktadırlar. Yükseköğretim kuruluşlarında idare ve yönetim alanında ders kitabı olarak aslında önemli kısmı ders kitabı olarak tasarlanmamış (ve yayın teşviklerinde ve/veya atama dosyalarında ders kitabı olmadığı resmi olarak beyan edilen) derleme kitaplar, bilimsel kitaplar veya ders kitabı, bilimsel kitap karışımı çalışmalar okutulmaya devam edilmektedir. Ayrıca, yabancı uyruklu öğrenci çekme politikası ve hedefleri doğrultusunda ülkemize gelen yabancı uyruklu öğrencilerin farklı ilgi, beklenti, birikim ve pedagojik gereksinimlerini dikkate alan ve ayrıca İngilizce dilinde eğitim verilen programlarımızda kullanılacak telif ders kitaplarının alandaki eksikliği devam etmektedir. Kültür Bakanlığı, YÖK, TÜBİTAK, TÜBA vb. kuruluşların teşvik ve özendirmeleri bu eksikliğin giderilmesini kolaylaştırabilecektir.

7- Kuram Kitapları

Modern bilim tarihinde “kuram” kavramı kadar çok sık kullanılan ve “kuram” kavramı kadar çok sayıda tanımı olan bir başka kavram daha bulmak güç görünmektedir. Bu çeşitlilik ve hatta zaman zaman kavram hakkındaki ciddi görüş ayrılıkları; zamana, ait olunan bilim felsefesi geleceğine, referans noktası olarak kabul edilen toplumsal-ekonomik değerler setine, bilim dalının fen ya da sosyal bilim dalı olmasına, bilim dallarının geleneklerine, egemen olabilen paradigmalara, mevcut veya mümkün araştırma araçlarına, veri setlerine, bilim yapımında kullanılan teknolojik imkanların sınırlılıklarına göre karşımıza çıkabilmektedir. Bu sebeple bilim felsefesi, bilgi sosyolojisi, yöntem kitaplarında, dergi özel sayılarında,

bilimsel toplantılarda, tez savunmalarında, hakem ve değerlendirme raporlarında özellikle “kuram nedir” “kuram ne değildir” “kuram ne olmalıdır” tartışmalarına sıkça rastlanıla gelmektedir. Bu tartışmalı ve çeşitliliği yüksek sayıda olan görüşlerin varlığına rağmen “kuram “sız bilim yapmak (henüz) mümkün görünmemektedir ve her alanda çok sayıda “kuramsal çalışma” üretilmektedir.

Kuramlar, kaba bir genelleme ile (olan, algılana-bile-n veya inşa edilen) “gerçekliğin” izahıdır. Ya da yanlışlanma veya doğrulanma süreçleri ile zamanın testine tabi tutulana kadar “izahat” olma adaydırlar. Bir izahat, kanıtlanabildiğinde bilimsel bilgiye (ve/veya bilimsel kanuna) dönüşür. İzahatlar yanlışlanabildiklerinde de ortaya “bilememe, açıklayamama” şeklinde bir bilgi çıkmış kabul edilir (Morgan, 1983). İzahat, bazen iki değişken arasında basit ama oldukça kuvvetli ilişkinin ifadesi şeklindedir; örneğin, “iktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır”. Bazen de çok aktörlü çok faktörlü doğrudan ve dolaylı etkileşimler seti halinde ve gerçek hayatın kısmen ve çok az bir kısmını açıklayabildiği ifade edilerek sunulabilmektedirler: “Örgüt yapısı, = (F) {teknoloji, örgütün büyüklüğü, amaçlar, personelin niteliği, işin özelliği, dış çevre belirsizliği, rakiplerin teknolojisi, demografya, siyasi koşullar, coğrafyanın...} fonksiyonudur” gibi (Öztaş, 2014).

Kuramlara bazen tekil ve tekrar eden olaylardan hareketle yapılan genellemelerle (tümevarım) bazen genel kaide, açıklama ve ilkelerden özele, tekile inilerek (tümdengelim) ulaşılabilir. Kuramlar her zaman açıkça ifade edilmese de empirisist-pozitivist, yorumsamacı, eleştirel okul gibi farklı epistemolojik, ontolojik veya metodolojik kabul ve varsayımları olan bilim felsefesi geleneklerinden (Bernstein, 1995; Baert, 2005) birinin temelleri üzerine inşa edilirler. Tercih edilen gelenek veya paradigma (Burrell ve Morgan, 1979; Baert, 2005) kuramda kullanılan temel kavramları, dili, yöntemi, analiz seviyesini, bulguları ve varılan sonuçları sunma ve yorumlama ve diğer kuramları kabul veya reddetme tercihi üzerinde etkilidir.

İdare ve yönetim yazınında bulunan kuram kitapları belirli bir “me-seleyi” “izah” etmek için sunulan açıklama setleri olarak karşımıza çık-

maktadır. Disiplinin temel soruları veya inceleme nesnesi olarak da ifade edilebilen “mesele” bazen, örneğin ikinci dünya savaşı sırasında gruplarda liderlik davranışının çalışılması şeklinde mikro düzeyde bir analiz ile ele alınabilirken; bazen mezo (küçük grupları inceleyen çalışmalar) veya makro (inceleme birimi örgüt olan çalışmalar) düzeyde; bazen de “finansman sağlayıcı örgüt popülasyonu kararlarının küçük ve orta ölçekli imalat işletmeleri popülasyonunu nasıl etkilediği” şeklinde popülasyon düzeyinde yani örgüt popülasyonları arasındaki ilişki ve etkileşimleri ele alan bir mesele de olabilmektedir.

Kuramsal kitaplar, ele alınan mesele hakkında ya ilk kez “yeni” bir izahat getirmektedirler. Ya da eski izahatın üstüne inşa etmeye devam etmektedirler. Yeni veri, olgu, algı; ölçme ve değerlendirme araçlarında ve teknolojiye meydana gelen değişimler; fiziki veya toplumsal ortam ve koşullarda meydana gelen değişimler; güç ve güç ilişkileri, bilme ve anlama biçim ve miktarımızın değişmesi yeni “izahatın” ortaya çıkmasını veya mevcutların değişmesini tetiklemektedir (Longino, 1990; Chalmers, 1999; Bernstein, 1995). Doktora çalışmaları, bilimsel araştırmalar, kurumsal sağlanan proje destek ve yönlendirmeleri, söylem ve diğer sosyal inşa dinamikleri, yenilikçilik ve zaruretlere izahatın yönünü, türünü ve miktarını etkileyerek yönlendirebilmekte ve hatta en azından bir süreliğine manipüle edebilmektedir. Aynı mesele hakkında açıklamalarıyla birbirlerine rakip olan izahat yan yana var olabilmektedir.

Kuramların ve bilimsel bilginin nesnel olması gerektiği ve bireysel değer ve tercihlerden arınmış olması gerektiği şeklindeki geleneksel pozitivist argüman yanında özellikle sosyal bilimlerin ve “bilim yapmanın” bilimin nesnesi ile etkileşimden uzak “değerlerden” ve “tercihlerden” tamamen arınmış bir süreç olamayacağını iddia eden görüşler de (Longino, 1990) yazında karşılaşılan bir başka çeşitlilik ve tartışma konusudur. Bu sebeple yönetim yazınında karşımıza çıkan “kuramsal” eserlerin bazıları nesnellığı bazı diğerleri ise yazarlarının kabul ettikleri belirli bir değerler setinin belirgin bir şekilde çalışmayı biçimlendirmesini açıkça hedefleyebilmektedir. Dolayısıyla kaba bir genel ifade ile kuramsal eserler “nesnel” veya “öznel”;

“pozitif” veya “normatif” bir tercihi yansıtabilmektedirler. Bunlara olaylar, olgular ve aktörler hakkında kendi doğal ortamlarında elde edilmeyen bilgilerin güvenilirliğine itimat etmeyen doğal gözlemci anlayış da (Isaac ve Michael,1997) eklenebilir.

Kuramlar, özellikle idari bilimlerde “uygulama” ile mukayese edilebilmektedir. Bir meselenin “kuramdaki” haliyle “uygulamadaki” –gerçek hayattaki—halinin farklı olup olmadığı şeklindeki mukayeseler “izahattan” yani kuramdan gerçekçi ve işe yarar olma beklentisini ifade etmektedir. Kuramların doğrulanabilir veya yanlıştırabilir olması ise “kuramın” operasyonel hale getirilip test edilebilir olması beklentisini ifade etmektedir. Gerçek hayatta örtüşmeyen, operasyonel hale getirilemeyen, nitel veya nicel bulgularla doğrulanamayan veya yanlıştırılmayan açıklama setlerinin birer “izah/kuram” olarak kabul edilmemesi gerektiği yönünde genel bir kanı vardır (Christensen, 2004). “Ne kuram değildir?” tartışması yapılırken, yönetim modaları, metaforlar, listelenmiş varsayımlar, hipotezler, ön kabuller, kavramsal bağlantılar tek başlarına kuram olarak kabul edilmeyenler arasında sayılmaktadır (Sutton and Stow, 1995; Weick, 1995).

Kuram mümkün müdür, büyük araştırma soruları nelerdir, nesnesi nedir tartışmalarının sürdüğü kamu yönetimi disiplininin yüzyılı aşkın bilim dalı olma geçmişi boyunca, alanın “meseleleri” hakkında pek çok “kuramsal” çalışmanın yapıldığı, kitabın yayımlandığı görülmektedir. 2003 yılında yayımladıkları “The Public Administration Theory Primer” (Westview Pub.) isimli çalışmalarında G. H. Frederickson vd. alanda kuram noksanlığı olmadığını alandaki sorunun çok sayıdaki mevcut kuramsal ve ampirik çalışmayı sentezlemek ve bir araya getirmek olduğu tespitini yapmışlardır. Bu tespit “kuram” kitaplarının ortak kabul edilebilecek bir özelliğine tekbül etmektedir: Alandaki pek çok “kuram” kitabı eklektik bir görünüme sahiptir ve farklı zaman, koşul ve bilgi seviyelerinin ürünü olan “izahatın” zayıf bağlantılarla birbirleriyle ilişkilendirilerek bir araya getirilmesi hatta bazen peş peşe sıralanmasından ibaret oldukları görülmektedir. Neden bir kamu yönetimi kuramı gerekli sorusu ile başlayan bu kitaplar bir sentez, bir bağlantılandırma çabası olan kapanış bölümleri ile sona ermektedir.

Diğer yanda David John Farmer (2010, Taylor and Francis) *Public Administration in Perspective: Theory and Practice Through Multiple Lenses* başlıklı kitabında idareye “farklı perspektiflerden” bakmanın daha doğru ve gerekli olduğunu esas kabul ederek çalışmasının bölümlerini “siyaset perspektifinden kamu idaresi”, “ekonomi perspektifinden kamu idaresi”, “nörobilim perspektifinden kamu idaresi” “psikoanaliz perspektifinden kamu idaresi”, “veri perspektifinden kamu idaresi” vb. şekilde kurgulamıştır. Kitabın son bölümünde farklı bakış açılarını bir araya getirmeye çalışan bir sentezleme gayreti ile karşılaşılmaktadır.

Daha tekil bir uzmanlık perspektifinden yönetim ve idareyi çalışan kitaplara ise J. R. Tompkins’in (2005, Thomson-Wodsworth) *Organization Theory and Public Management*, W.R. Scott’un (1995, Sage) *Institutions and Organizations* ve M.J. Horn’un (1995, Cambridge) *The Political Economy of Public Administration* çalışmaları örnek olarak verilebilir. Yönetimin “davranış” çalışılarak izah edilebileceğini söyleyen H. A. Simon’un 1947 basımı *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations* kitabı ise klasik eserlerdendir. R. M. Cyert ve J. G. March’in (1963, Prentice Hall) *A Behavioral Theory of The Firm* çalışmaları yine davranışçı ekolden bir başka klasik örnektir.

8- Araştırma Kitapları

Kuramsal kitaplar yönetim ve idare alanında “izahat” yaparken, araştırma çalışmaları iki farklı işlevle karşımıza çıkar: İlkin, yapılan izahatın gerçekliğini test etmeye yararlar, ikinci olarak yeni izah üretilmesinde kullanılırlar (Babbie, 2004; Christensen, 2004; Neuman, 2006).

Araştırmalar, “sahadan” “gerçek hayattan”, incelenecek meselenin konusu hakkında çeşitli araçlarla “veri” toplar. Doğrudan araştırma evreninin tam ölçüm ve sayımı ya da örneklem yoluyla veriler toplanabilir. Veriler, mevcut ölçümlerin bulguları kullanılarak veya yeni ölçümler yapılarak elde edilebilir. Deney, gözlem, anket, mülakat, metin ve belge analizi, arşiv taraması, karbon yaşı hesabı, laboratuvar deney sonuçları, beden dili okuması,

iktisadi veya sosyal hayata ilişkin istatistikler... verilerin temin edilebileceği çok sayıdaki araç ve kaynaklardan (Miller, 1991; Christensen, 2004; Neuman, 2006; Rosenberg ve Daly, 1993) bazılarıdır. Veri, sadece ve sadece sayısal veri olmak zorunda değildir (Christensen, 2004; Neumann, 2006). Hatta sadece nicel veri kullanmak bazen izahın eksik ve yavan kalmasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla nicel veri, yapılacak analiz için en az nitel veri kadar önemli bir kaynaktır.

Toplanan veriler araştırmanın bir sonraki adımında analiz edilirler. Nicel ve nitel verinin istatistiki analizi ya da mukayese etmek, çıkarım yapmak, indirgemek, genelleştirmek, tartışmak gibi istatistiki olmayan analizleri yapılırlar (Rosenberg ve Daly, 1993; Babbie, 2004; Neuman, 2006;). Bilgisayarların ve diğer pek çok elektronik aygıtın sunduğu imkanlar veri toplama ve analiz kabiliyet ve kapasitesini geçmişe nazaran oldukça değiştirmiş ve karmaşık hala getirmiştir. Veri madenciliği, büyük veri ve analizi başlı başına bir eğitim ve uzmanlık konusu haline gelmiş; kütüphaneler yükseköğretim kurumlarının kitap ödünç alınan yerleri olmaktan çıkıp araştırmacıların veri temin etmesi ve analiz etmesi konusunda uzmanlaşmaya başlayan destek birimleri haline gelmişlerdir.

Veri analizi sonucu elde edilen bulgular; hipotezler, varsayımlar, kabul-ler, açıklamalar, ilişkiler vb. şeklinde formüle edilmiş mevcut bir kurama ait izahları test etmek için kullanılır. Örneğin, kuram tarafından öngörülmüş bir ilişki –karizmatik liderliğin çalışanın iş başarımına olumlu etkisi gibi—analiz sonucu elde edilen bulgularla tamamen desteklenebilir, kısmen desteklenebilir veya hiç desteklenmeyebilir (Miller, 1991).

Tamamen desteklenmesi durumunda kuramsal açıklamanın doğrulanması, tamamen desteklenmemesi durumunda ise yanlışlanması söz konusudur. Başka çalışmaların çok sayıda doğrulama sonucunu vermesi durumunda artık kanıtlanmış bir bilimsel bilgiden, bir genelleme imkanından, bir kanunvari açıklama ihtimalinden söz etmek mümkün hale gelir. Araştırma bulgusu ile kuramın izahının hiç desteklenememesi (doğrulanamaması) ve bu desteklememe bulgusunun başka araştırma sonuçlarında tekrar etmesi durumunda artık alanda başka izahlara ihtiyaç olduğu sonucu

çıkartılır. Kısmi açıklama şeklinde varılan sonuçlarda sıkça rastlanılan durumlardandır (Morgan, 1983; Babbie, 2004; Rosenberg ve Daly, 1993).

Yeni bir “izah”, saha verisinin analizinden doğabilir, bu durumda araştırma bulgularından kuramsallaştırma yapmaya doğru bir fırsat ortaya çıkar. Elton Mayo ve ekibi tarafından geliştirilen Neoklasik örgüt kuramı bu açıdan önemli bir örnektir. Hawthorne araştırmalarında başlangıçta fabrikalarda verimliliği artırmak için Taylorizmin, başka bir ifadeyle Klasik Örgüt Kuramının temel anlayışı ve pratikleri uygulanmıştır. Ancak, biraz da tesadüfen, çalışan verimliliğini klasik okulun iddia ettiği gibi tek başına “teknik” unsurların, yani iş tasarımıyla ilgili unsurların belirlemediğini; çalışan bireylerin beşerî ve sosyal ihtiyaçlarının ve ilişkilerinin, enformel grupların en az teknik unsurlar kadar verimliliğin belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir. 8 yıl boyunca süren 6 grup deney, 21000’den fazla mülakat ve binlerce saatlik gözlem ve ölçüm bulguları sonucunda beşeri münasebetler okulu ve ardından neoklasik örgüt kuramı bu yolla ortaya çıkar. E. Mayo (1934) *The Human Problems of an Industrial Civilization* isimli kitabında araştırmayı ve yeni “izahı” olan neoklasik örgüt kuramını ayrıntılı anlatır.

Örgüt Sosyoloğu Howard Aldrich’in *Organizations Evolving* isimli 1999 (Sage) basımı kitabı, araştırma ve kuramın iç içe geçtiği etkileyici çalışmalardan biri olmuştur. Ortaya çıkışının yirminci yılında “örgütlerin popülasyon ekolojisi” kuramının en başından itibaren kuramsal ve ampirik seyrinin bu kitapta etkileyici bir titizlikle verildiği görülmektedir. Kariyerinin başlangıç yıllarından itibaren bu konu üzerinde çalışmış olan yazar, kitabında konu hakkında yazılmış binden fazla makale ve kitaba vakıf olarak atıflar yapmış ve özenli analitik tespitler ve göndermeler içeren bir çalışma üretmiştir. Yazılmasının ardından on binlerce atıf alması anılan kitabın etkisinin bir göstergesidir. Popülasyon ekolojisi kuramı hem hakkında saha verisine dayalı en fazla ampirik araştırma yapılan örgüt kuramı olduğu hem de biyoloji biliminden aktarılan ve somut, operasyonel hale getirilebilir kavramları olduğu için kuramsallaştırılma ve araştırılma konusunda pek çok başka izaha göre çok yol katetmiş bir kuramdır.

9- Derlemeler

Howard Aldrich'in *Organizations Evolving* çalışması aynı zamanda iyi bir derleme (review) çalışması örneğidir. Derleme çalışmaları belirli bir kuram, konu, başlık, mesele hakkında yapılan mümkünse tüm –değilse en azından atlanılmaması gerekenler olarak görülen- bilimsel çalışmaları, bu çalışmaların yöntem bulgu ve sonuçlarını sistematik bir şekilde inceleyen çalışmalardır. Derleme çalışmaları ile alandaki “son durumun” bir fotoğrafı çekilir. Varsa yapılan “ilerlemeler” tekrar eden veya ayrıık bulgu ve sonuçlar sunulur. Bu yolla kuramın ve saha verilerinden elde edilen sonuçların sağlamlığı, geçerliliği, güvenilirliği, genelleştirilme kapasitesi, ölçek ve kapsamına göre izahatın sınırlılıkları hakkında tespitler yapılır. Ve bu tespitlere göre de takip edecek kuramsal çalışmaların, saha araştırmalarının ve profesyonel hayat uygulamalarının istikametleri hakkında tavsiyelerde bulunulur.

Derlemeler bir “konunun” “kuramın” “meselenin” en başından itibaren gelişim seyrini analiz edebildikleri gibi belirli bir zaman dilimini, örneğin o alandaki çalışmaların son on yılında yapılmış olanları inceleyebilirler. Derlemeler, sadece kuramsal çalışmaları incelemeyi tercih edebilecekleri gibi sadece ampirik araştırmaları incelemeyi de seçebilmektedirler. Bir mesele hakkında yazılmış sadece kuramsal çalışmaları tahlile tabi tutan çalışmalara “kuramsal derlemeler” (thoretical review); yine bir konu hakkında yazılmış sadece ampirik araştırmaları tahlile tabi tutan çalışmalara da “ampirik derleme” (empirical review) çalışması adı verilir.

E. Ostrom'un (1990, Cambridge) *Governing The Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, P. A. Sabatier ve C. M. Weible'in (eds. 2014, Westview) *Theories of The Policy Process*, J.M. Berry, K.E. Portney ve K. Thomson'un (1993, Brookings) *The Rebirth of Urban Democracy*, R. D. Putnam'ın (2000, Simon-Schuster) *Bowling Alone*, J. Pfeffer ve G.R. Salancik'in (1978, Harper) *The External Control of Organizations* isimli çalışmaları kapsamlı ampirik çalışma değerlendirmeleri yapan, bir araya getirdiği veri ve bulgulardan hareketle kuramsal ve pratik çıkarımlarda bulunan derleme kitap çalışması örnekleridirler.

Bu eserler editörlü çalışmalar olabildiği gibi az sayıda yazar tarafından telif edilmiş de olabilmektedirler.

10-El Kitapları

El kitapları (handbooks) son 30-40 yılda yaygınlaşmaya başlayan bir eser türüdür. Editörler önderliğinde örneğin örgüt kuramları, örneğin kamu yönetimi, örneğin kamu politikası gibi bir alanda çalışılan farklı kuramları, konuları sistematik bir şekilde inceleyip bilgi birikimimizde meydana gelen değişimi tespit eden ve sentezleyen çalışmalardır. El kitaplarının her bir bölümü bir konuya ayrılmaktadır ve özü itibariyle o konu hakkında yazılmış eserlerin tahlil edildiği bir derleme çalışmasıdır. Tüm kitap ise alanın derlemesidir.

Alanda saygınlığı olan el kitaplarının hazırlanması için ciddi bir süre ayrılmakta ve emek harcanmaktadır. Örneğin Clegg, Hardy vd. editörlüğünde hazırlanan Sage Hand Book of Organization Studies 10 years later, isimli çalışma 4 yıl süren bir hazırlığın ardından basılmış 30 bölümlük ve yaklaşık 1000 sayfalık bir eserdir. Alanında bilinir isimlerinin de yazarları arasında yer aldığı bu çalışmanın bir önceki Sage elkitabı çalışmasından sonraki 10 yılda örgüt kuramları ve meseleleri hakkında meydana gelen gelişmeleri 30 bölümde incelediği görülmektedir. El kitaplarının her bir bölümü editörün koyduğu standartlar ve yazım talimatları doğrultusunda bir veya birkaç yazar tarafından hazırlanmaktadır. El kitaplarının herhangi bir bölümü okunduğunda; o bölümde alanda yapılan önemli çalışmaların tamamı incelenmeye çalışıldığı için, konu hakkındaki bilginin zirvesi ve uç noktaları hakkında okuyucu bilgi ve görüş sahibi olabilmektedir. Bu tür çalışmalar alanın doktora öğrencileri, araştırmacıları için bulunmaz birer nimettir. Bir yılda tüm dünyada bir alanda basılan bilimsel çalışma sayısının çokluğu düşünüldüğünde iyi bir okuyucunun bile yazının uzmanlaşmış bir kesitini dahi iyi takip edebilmesi oldukça güçtür. Derleme çalışmaları ve el kitapları bu açıdan yüzlerce çalışmayı mukayeseli ve sistematik inceleyerek yükü hafifletme işlevi yerine getirerek adeta yazının “bölüm sonu” “dönem sonu” özetini vermektedirler.

T.L. Cooper'ın (1994, Dekker) *Handbook of Administrative Ethics*, Frank Fischer, Gerald J. Miller'ın (2007, Routhledge) *The Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods*, B Guy Peters ve Jon Pierre'in (eds. 2012, Sage) *The SAGE Handbook of Public Administration Second Edition* ve E. Ferlie, L. E. Lynn, C. Pollitt'in (eds. Oxford) *The Oxford Handbook of Public Management* alandaki çok sayıda çalışmaya verilebilecek iyi örneklerdendir. El kitapları genelci olabildikleri gibi son yıllarda konu veya coğrafi alan olarak uzmanlaşmış ciltler biçiminde de sunulmaya başlamışlardır. B. G. Peters, C. A. Tercedor, C. Ramos'un (2021 Emerald), *The Emerald Handbook of Public Administration in Latin America* çalışması örneği bunlardan biridir. El kitaplarının genel olarak yaygınlaşmasında daha özel olarak konu ve kapsam olarak uzmanlaşmalarında en başta ilgili alanda “derlenmeye” yetecek kadar sayı ve nitelikte çalışmanın üretiliyor olmasını gerektirmektedir.

Bilgiyi genelleştirme, mümkünse kanunlar halinde ifade etme bu yolla dünyayı açıklama hedefi; yayın sayısının çokluğu sebebiyle dar bir başlıkla ilgili bile tüm basılı çalışmaları okuyamama sınırlılığı gelecekte el kitaplarının ve derleme çalışmalarının sayısını artırmaya devam edecek müşevvikler gibi görünmektedir. Elbette her derleme önceden yazılanın bir yeniden üretimi ve yorumu ise; derleme, elkitabı vb. araçlarla yapılan “yeniden üretimler” yeniden üretimin geçerliği, doğru yorumlanması, alternatif işlenebilirme seçenekleri gibi tartışmaları da kaçınılmaz olarak beraberinde ortaya çıkartacaktır.

Derlemeler ve el kitapları öğrenci ve araştırmacı için çeşitli pratik faydalar sağlar: Bu çalışmaların sağladığı en önemli pratik faydalardan birisi araştırmacının kullanımına sunulan kaynakçasıdır. Bir alanda belirli bir zaman aralığındaki tüm bilgi birikimini kapsama gayreti ile değerlendirme iddiasında olan bu çalışmalar doğal olarak konusu hakkındaki çalışmaların kapsamlı bir tahlilini yapmakta ve bunları kaynakçalarında listelemektedirler. Derlemenin kaynakçası bir araştırmacı için hazır okuma listesi görevi görmektedir.

İkinci olarak el kitapları ve derleme çalışmaları yazındaki bilgi birikimini bölümlere, dönemlere, değerlere, veri ve bulgulara, analiz seviyelerine, coğrafyaya, kültüre, veri kaynağına ve özelliklerine ve daha birçok kıstasa göre kısımlara ayrılabilir. Kısımlara ayrılan yazın değerlendirilerek mukayese edilmektedir. Sınıflandırma ve mukayese; anlamının ve açıklamanın yani bilimsel tahlilin iki önemli adımıdır. Sınıflandırma ve mukayese ederek tahlil etme; sınıflandırılmayanı, hakkında sınıflandırma olmayı görmeyen, eldeki bulgu ve açıklamanın kapsam ve sınırını çizmenin, kapsam ve sınır dışında bırakılmışları fark etmenin önemli araçlarıdır. Dolayısıyla derleme çalışmaları bildiğimizi ve bilmediğimizi sistematik bir şekilde sergilemeye yarayan bir başka pratik fayda sağlamaktadır.

Derleme çalışmalarının özellikle araştırmacılara yönelik bir diğer faydası, çizilen “alan resmini” bir yap-boz resim gibi tahayyül edersek, derlenen kuramsal ve/veya ampirik çalışmaların örneğin hangi tür örgütleri, hangi ülkeleri, hangi gelir/egitim seviyesi kişileri, hangi kamu politikası kararlarını, siyasi seçimleri... incelediğini hangilerini incelemeyi; hangi yöntemleri kullanıp hangilerini kullanmadığını; hangi kuramsal açıklamalardan kavramlardan bakış açılarından yararlanıp hangilerini ihmal ettiğini gösterirler. Yani yap-boz un (toplumsal gerçekliğin) açıklanmasında mevcut ve eksik parçalarına işaret ederler.

El kitaplarının bölümlerini meydana getiren pek çok derleme çalışması araştırma için çıkarımlar (implications for research) kuram için çıkarımlar (implications for theory) ve uygulama için çıkarımlar (implications for practice) yapılan değerlendirmelerle sona erer. Doktora tezleri ve makaleler dahil iyi bilimsel çalışmalar bir sonraki araştırmacının, kuramcının, profesyonelin sırasıyla araştırma, kuramsallaştırma ve uygulamada atabileceği adımlar hakkında kendi çalışmasının bulgu ve sonuçlarından hareketle yol gösterici önerilerde bulunur. Yap-bozun eksik parçalarına ulaşma yolu tarif edilir. Bu duruma tersten bakarsak özellikle araştırma ve kuram için çıkarımlar kısmında ifade edilenler yeni bir araştırma veya kuramsal çalışma fikridir. Bu yeni fikirler tez, proje, makale, kitap konusu aranırken yol gösterici olabilir.

11- Klasikler Serisi

Derleme kitapları ve el kitaplarının yanında, alanın “klasikleşmiş” olarak kabul edilen belli başlı metnlerinin tıpkı basımlarını bir araya getiren çalışmalar Kamu Yönetimi Klasikleri, Örgüt Klasikleri, Örgütsel Davranış Klasikleri benzeri isimlerle son yıllarda literatüre dahil olan ve bazıları Türkçeye tercüme edilen kitaplar arasındadır. Belli başlı örnekleri şunlardır: J. M. Shafritz , ve A. C. Hyde (2016, Cengage) *Classics of Public Administration 8th Ed.*, J. M. Shafritz, K. S. Layne, Christopher P. Borick (2005, Pearson) *Classics of Public Policy*, S. J. Balla, M. Lodge, E. Page (2015, Oxford) *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration*, J. M. Shafritz, J. S. Ott, Y. S. (2015, Cengage) *Jang Classics of Organization Theory*.

Alana damgasını vurmuş temel metnlerin orijinallerinin okunması iyi bir öğrencinin mutlaka ve mutlaka terk etmemesi gereken bir yoldur. Bir alanın, konu veya kuramın kurucu başlangıç metnlerine atıfta bulunmamak yazılı bir çalışma için noksanlıktır, bir dereceye kadar da ilk yazarın fikri emeğine ve mülkiyetine yeterince saygı göstermemektir. Bu sebeple klasik çalışmaların bir araya getirilmesinden teşekkül eden bu çalışmalar okuyucuya bu eserleri topluca sunarak zaman kazandırdığı gibi seçkiye dahil edilenler yoluyla bu yayınlar nelerin klasik olarak değerlendirildiği konusunda “bir” yol gösterme işlevi de yerine getirmektedir. Pek çok klasikler kitabının bazen takdim kısmında bazen bağımsız bir bölüm ayırarak “klasik” olanın ne olduğu ne olmadığı, kitaba dahil edilen eserlerin niye seçildiği, yeni baskıda bazılarının neden çıkartıldığı gibi konuları ele aldığı, tartıştığı, gerekçelendirdiği veya rasyonelleştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Klasik eser seçkilerinde makaleler genellikle tıpkıbasımla yer alırken kitaplardan aktarılan metnlerin bazılarının küçük redaksiyonlara uğrayabildiği, özellikle –muhtemelen sayfa sınırlaması nedeniyle- kısaltılabildiği görülmektedir. Bir klasikler kitabının yeni basımlarında “klasik metnlerin” yerlerini bazen başka “klasik metinlere” bırakabildiği görülmektedir. Klasikliğe terfi ve klasiklikten tenzili rütbe yöntem açısından ve akademik açıdan ilginç bir tartışma başlığıdır. Uzun yıllar içerisinde klasik eserler

kitaplarının içindekiler kısmında meydana gelen değişimler renkli bir tartışma konusu olma potansiyeli barındırmaktadır.

Yabancı dillerden aktarma yapmaktan ibaret olmayan derleme, el kitabı, sözlük, ansiklopedi vb. eserler telif etmek eserin basılacağı alandaki bilgi birikiminin özgünlük ve ölçek olarak belirli eşikleri aşmasına bağlıdır. Tarih, sosyoloji gibi bazı sosyal bilim dallarında, edebiyat gibi sanat alanlarında özgünlük ve ölçek eşikleri aşılabildiği için olsa gerek Türk klasiklerinden söz edebilmek mümkündür. Yönetim ve idare çalışmaları ise anılan eşikler Türkçe çalışmalarla henüz aşılabilmiş değildir.

12-Şerhli Bibliyografyalar

Bibliyografya, belirli bir konuda yapılmış yayınların listesi demektir. Google verileri arasında kesin olarak bilinemediği için tahmini olarak dünya genelinde 2022 yılında 5 milyon üzeri yeni makale 6 milyon üzeri de yeni kitap basıldığı bilgisi yer almaktadır. Bir öğrencinin çalışma alanına giren yayınlar bu bir yılda basılan eserlerin binde birine tekabül etse öğrencinin yılda 11 bin üzeri yeni yayımlanan makale ve kitabı takip etmek gibi bir yükü karşı karşıya kalması söz konusudur. Çok iyi bir okuyucunun –yılda değil- ömrü boyunca 4-5 bin kitabı ancak okuyabildiği düşünülürse yıllık milyonları bulan büyüklükteki eserden müteşekkil bilgi üretimi ve tartışma ortamını izleyebilmesi pratik ve mümkün görünmemektedir. Her öğrenci iyi okuyucu ve titiz seçici olmak zorundadır.

Derleme çalışmaları ve klasik seçkileri gibi bibliyografyalar da bu yükü taşımaya yardımcı olacak, karmaşıklığı yönetmek için kullanılabilecek pratik araçlardandır. Bibliyografik çalışmalar sıklıkla makale ölçeğinde basılmakla birlikte en azından başka dillerde “kitap” olarak basılan çok sayıda bibliyografya çalışması bulunmaktadır. Bibliyografya çalışmasında bir konuda yer alan tüm çalışmalar veya bu çalışmaların belirli bir tarih dönemine veya kritere göre seçilmiş bir kısmı listelenir. Listelenen eserlere genellikle kısa açıklamalar düşülür. Bu açıklamalara şerh denilmektedir. Bu açıklamalar çalışmanın şekline, içeriğine, kapsamına, yöntemine, dili-

ne, hedef kitlesine, bulgu ve sonuçlarına veya şerhli bibliyografya yazarının eseri hazırlama amacına göre tercih edeceği başka yönler de olabilir. Açıklamalar, çalışmaları olumlu veya olumsuz değerlendirebilmektedir.

Makale olarak basılan şerhli bibliyografyalarda sıklıkla eser künyesi verildikten sonra altına şerh düşülürken kitap formatında basılan şerhli bibliyografyalar kapsamlı bir literatür taraması şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Bir okuma listesi, yayın faaliyetlerinin yoğunlaşma alanlarının tespiti, kuramsal ve ampirik araştırmaların kapsadığı ve kapsam dışı bıraktığı zaman, coğrafya, aktör, olgu, olay ve değişkenler şerhli bibliyografyaların öğreniciye haritalayarak hazır sunduğu sonuçlar olmaktadır.

Yönetim ve idare alanındaki bibliyografya kitapları, listeleyip şerh düştüğü eserleri araştırmacılara yönelik örneğin kullandıkları yöntem ve örneklemeler; kuramcılara yönelik örneğin kullanılan yaklaşımlar ve hipotezler; profesyonellere yönelik örneğin gerçek hayatta uygulanan teknikler ve elde edilen sonuçlar açısından sistematik tahlile tabi tutup değerlendirebilmektedir. Bu zahmetli emeğin sonucunda bir alandaki bilgi birikimi bir araya getirilip, sentezlenip yeni olası istikametleri tartışılabilir. Alan öğrencisi için altın madeni olan bu çalışmalar dijital imkanların olmadığı basılı metinler arasında kütüphanelerde yayın “avcılığı” yapıldığı dönemlerdeki “işlevini” google scholar gibi yeni dijital araçlarla birlikte yitirmeye başlamıştır.

Farklı şerhli bibliyografya örnekleri arasında yer alan eserlere bakıldığında: W. F. Murin ve J. Pryor tarafından hazırlanan 1988 (Garland) basımı *Delivering Government Services: An Annotated Bibliography* isimli eserde kamu hizmeti sunumu üzerine yazılan 900 üzeri çalışma 7 kritere bölünerek incelenmiş ve kamu hizmetinin idarece, kamu özel ortaklıklar veya gönüllü faaliyetler yoluyla sunumu; arz ve talep yönü, vatandaş memnuniyeti; Hindistan’dan İsviçre’ye farklı ülke uygulamaları vb. başlıklarda incelenen çalışmalar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

P. Sharma, J.J. Chrisman, J.H. Chua (2012, Springer) tarafından hazırlanan *A Review and Annotated Bibliography of Family Business Studies* başlıklı çalışma, aile işletmelerine artan ilgi nedeniyle yazarlarının “önce

kendimiz öğrenelim diye başladık bu çalışmaya” şeklinde yazım öyküsünü paylaştıkları bir kitaptır. Kitapta ele alınan çalışmalar kavram, kuram, ampirik, pratik, vaka, değerlendirme çalışması şeklinde tasnif edilerek incelemeye tabi tutulmuştur. Kitabın sonuna doğru ayrıca kitapta şerh düşülmemiş ancak yazarların yayınladıklarından haberdar oldukları ancak inceleyemedikleri eserlerin de bir listesi verilmiştir.

W.C. Eells ve E.V. Hollis tarafından hazırlanan ve 1960 yılında ABD Sağlık Eğitim ve Refah Bakanlığınca yayımlanan Administration of Higher Education: An Annotated Bibliography başlıklı ve yaklaşık 400 sayfalık çalışma, ABD yükseköğretiminin yönetimi hakkında çeşitli ve çok sayıda yayın bulunduğu sadece 1950-1960 arasında 20 binden fazla çalışma basıldığı tespiti ile başlamaktadır. Bakanlığın Yükseköğrenim Dairesi kendi kullanımı için bunlar arasından seçilmiş ve şerhli bir bibliyografya hazırlanmasını ister. Kitap için 1950-1959 yazı arasında basılan 2708 çalışma seçilir ve değerlendirilir. Kitabın hedef kitlesi akademisyenler ya da üniversite kademelerinde görev yapan öğrenci işleri, kayıt kabul, genel sekreterlik gibi birimler olarak tanımlanmamıştır. Kitaba dahil edilen çalışmaların seçiminde ve haklarında şerh yazılmasında yoğun mesailer olan üst düzey yöneticiler ve yükseköğrenim yönetimi çalışan öğrenciler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Kitabın içindekiler kısmı diğer başka kitaplarda olduğu gibi konu başlıklarını ve bulunduğu sayfa numarasını göstermenin yanında, başlığın bulunduğu o sayfada incelenen 2708 çalışmadan kaç numaralı olanın bulunduğu da vermektedir. Çalışmanın alt başlıkları arasında “kamu tarafından yönetilen kurumlar” “özel yönetimli kurumlar” “kadın kurumları” “zenci kurumları” gibi başlıklar yer almaktadır.

13-İdare, Örgüt ve Yönetim Tarihi Kitapları

Yönetim ve idare alanının önemli kaynakları arasında “tarih” çalışmaları yer almaktadır. Bu kategoride yer alan bir grup çalışma kamu sektörünün geçmişine odaklanan “idari” ve “siyasi” tarih konularına değinirken bir ikinci kol işletmeler tarihi, iktisadi tarih ve diğer toplumsal olaylar ve kurumlar tarihi gibi kamu yönetiminin ilgili alanlarındaki konular hak-

kında yayınlar ihtiva etmektedir. Tarih çalışmaları tarih biliminin yöntem, usul ve araçlarını kullanarak yönetim ve idare ile ilgili geçmiş dönemleri anlamaya ve açıklamaya çalışan yayınlardır. Tarih çalışmaları, olgu ve olayların varsa geçmişten gelen, geçmişten kaynaklanan sürekliliklerini; yine olgu ve olayların varsa değişim ve dönüşümlerini izaha çalışır. Bugünü ve bugün olanları tam ve doğru anlamak ve açıklamak için gerekli parçaların önemlilerinden birini tarihin anlaşılması ve açıklanması meydana getirir. O sebepledir ki neredeyse yapılan her akademik çalışmada bir kavramın, bir olayın, bir kuralın, bir kurumun veya kuramın evrimi, gelişimi izah edilir. Ders programlarında idare tarihi dersleri, kitaplarda konunun kökeni, geçmişi bölümleri sıkça kendilerine yer bulur.

Tarihçiliğimiz, özellikle Osmanlı tarihi çalışmalarımız dünya çapında itibarlı tarihçileriyle ve tarih araştırmalarıyla Türk sosyal bilimlerinin arasında da yüz akımız olanlardandır. İşaret edilen pek çok zayıflıkları, eksikliği ve hatta zaman ve enerji kaybettiren romantizmi, ideolojik saplantıları, seçici rasyonelleştirme dahil usul ve yöntemsizlik tartışmalarına rağmen tarihimizdeki pek çok olgu ve olayı eskiye nazaran her geçen gün daha çok sayıda ve kapsamda nitelikli çalışma ile okuyabilme imkanına kavuşmaktayız.

İlber Ortaylı'nın (2012, Cedit) Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi, Ali Akyıldız'ın (2018 Timaş), Osmanlı Merkez Bürokrasisi ve (2003 İletişim) Para Pul Oldu: Osmanlıda Kağıt Para, Maliye ve Toplum, Erkan Tural'ın (2009 TODAİE) Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, Kemal Karpat'ın (2013 Timaş) Türk Siyasi Tarihi, Metin Heper'in (1988, İletişim) Türkiye'de Devlet Geleneği, Erik Jan Zürcher'in (1995 İletişim) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Dündar Alkılıç'ın (2004, Tarih Düşünce) İmparatorluk Seremonisi, Ahmet Güzel'in (2011 NKM) Hulefai Raşidin Döneminde İdari Yapı, M. Fuad Köprülü'nün (2002, Kaynak) Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Noemi Levy-Aksu'nun (2017 İletişim) Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909, Muhammed Yazıcı'nın (2019 Yeditepe) Osmanlı Klasik Döneminde Suç ve Ceza: Anadolu'da Kamu Düzeni, verilebilecek çok sayıda çalışma örneğinden birkaçıdır.

Bu daha genel ve kapsamlı bakış açılarının yanında konu, olay ve dönem spesifik pek çok çalışma idare ve yönetim öğrencisinin ve araştırmacısının hizmetine sunulmuştur: Örneğin M. Erdoğan ve A. Kaya (eds., 2015 Bilgi Üniv) Türkiye'nin Göç Tarihi, Reşad Ekrem Koçu (2004, Doğan) Yeniçeriler, ve (2003 Doğan) Tarihte İstanbul Esnafı, Kemal Karpat (2011 Timaş) Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum, Benjamin C. Fortna (2002, İletişim) Mekteb-i Humayun, İlhami Yurdakul (2008, İletişim) Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında Reform, Abdülbaki Gölpınarlı (2011, İTO) İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı çeşitliliğe dair verilebilecek çok sayıda örneğin küçük bir kısmıdır.

Ankara Ü. SBF, TİDATA tarafından B. A. Güler (2007) editörlüğünde yayımlanan Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1929-1939) başlıklı çalışma, kapsamlı bir arşiv ve kaynak taraması sonucu, 1126 sayfada 1930lu yıllarda kamunun yönetimini irdelemek amacıyla Türk Kamu Yönetiminin karar ve olaylarını bir araya getirmiştir. Belki idare tarihi çalışmalarından ayrı bir kategori olarak değerlendirilebilecek bu ve benzeri çalışmalar kronolojik sırayla listeye dahil olayın ve tarihinin listelenmesinin yanında olay hakkında bir açıklama da içerebilmektedir. Çok aktörlü ve çok kararlı karmaşık bir işleyişe sahip olan idari mekanizmanın bu yolla “işlem kayıt kütükleri” açıklamalı olarak bir araya getirilmekte araştırmacıların kullanımına sunulmaktadır.

Özel sektör örgütlerinin ve kar amacı gütmeyen kuruluşların ve yönetimlerinin tarihinin İngilizce yazında daha çok sayıda ve kapsamda çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Her ne kadar başlangıcı 100 yıl kadar geriye Harvard Üniversitesinde kurulan bir kürsünün yaptığı çalışmalara kadar götürülebilse de, örgüt ve yönetim tarihi son yıllarda genişleyen ve önemi artan yeni bir çalışma alanı ve yeni bir yazın olarak ortaya çıkmıştır. 2016 yılında Academy of Management dergisi “History and Organization Studies” başlıklı bir özel sayı çıkartmış ve nispeten “yeni gelişen” bu çalışma alanının ne olduğu ve olmadığı, araştırma soruları, yöntemi, tarihin örgütler tarafından bir stratejik kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı gibi sorular tartışılmıştır. Bunun dışında örgüt ve yönetim tarihi

konusunda uzmanlaşmış dergiler yayın hayatına devam etmektedir: 2006 yılından beri yayımlanan Management and Organization History (Taylor and Francis) bunlardan biridir. Örgüt tarihçilerinin ağı olarak işlev gören çevrimiçi topluluklar (<https://orghist.com/>) da varlığını sürdürmektedir.

İngilizce eserler, genel yönetim düşüncesi tarihinden, bir sektörün örneğin ABD otomotiv endüstrisinin tarihine, aile işletmeleri tarihinden kar amacı gütmeyen işletmeler tarihine kadar varan ilgi çekici, kapsayıcı ve renkli bir külliyat meydana getirmektedir. Örnek vermek gerekirse: M. Maynard (2003 Currency) The End of Detroit, W. T. O'Hara (2004, Adams) Centruies of Success, Michael J. Austin (2013 Routhledge) Organizational Histories of Nonprofit Human Service Organizations, Stephen Cummings , Todd Bridgman , vd. (2017, Cambridge) A New History of Management isimli çalışmalar bunlar arasında anılabilir.

İngilizce yazında örgüt ve yönetim tarihi alanında çok sayıda ve kapsamda eser yazılmış olmasına rağmen Türkçe bilimsel eserler bu konuda henüz sınırlıdır. Türkçeye çevrilmiş G. Jones (2008) Dünya İşletme Tarihi kitabı, 2023'te Yıldız Üniversitesinde düzenlenecek İşletme Tarihi IV. Konferansı, İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi (2016) işletme tarihi özel sayısı bu alanın Türkiye'de de ilgi görmeye başladığının göstergeleridir. Belki Türk sermaye sınıfının da devlet eliyle oluşturulmuş olması, bu nispeten gecikmiş ve sınırlı kalan ilginin sebepleri arasında yer alabilir. Türkiye'de iş dünyasının siyaset ve devlet kurumlarıyla ilişkilerinin tarihi sıkça çalışılan konulardan biridir.

14-Örgüt Monografileri

Monografi, tek bir kişi, olay, konu, sorun hakkında yazılmış bilimsel çalışmadır. Örgüt monografisi ise adı üzerinde tek bir kamu, özel veya üçüncü sektör örgütünün kapsamlı ve ayrıntılı bilimsel incelenmesidir. Örgüt monografileri tek bir bakanlığın, mahalli idare örgütünün, meslek kuruluşunun, ticari işletmenin, sanayi kuruluşunun, spor sanat veya eğitim örgütünün, holdingin, dernek, kooperatif veya vakfın ayrıntılı ve

genellikle kuruluşundan itibaren tüm ömrünü kapsayan bir ölçekte, bazen her boyutuyla (idari, mali, beşerî, kültürel vb.) bazen bir yönüyle (yenilikçilik, rekabet, topluma hizmet) ayrıntılı incelendiği kitaplardır.

Örgüt tarihi kitapları grubuna da çoğunluğu dahil edilebilecek olan bu çalışmalar, kabaca iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır: İlk grupta, genellikle örgütün sahipleri veya yönetimi tarafından finanse edilen ve bilimsel bir çalışma olmaktan çok bir itibar yönetimi faaliyeti olan; içeriği, tasarımı, basım ve yayın kalitesi halkla ilişkiler ve tanıtım amacıyla hazırlanan ve önceden belirlenen hedef kitleye dağıtılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu ve benzer içerikler ve ilave olarak elektronik ses ve görüntü dosyaları şirket, sendika, belediye, bakanlık, vakıf vb. örgütlerin internet sitelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle çok olumlu bir dili, övgüleyici anlatımı, başarısızlık hata ve eksiklere yer vermeyen sunumları ile bu kitap ve site içeriklerinden bilimsel olarak yararlanılabilmesi genellikle mümkün değildir.

İkinci grupta yer alan çalışmalar ise “bilimselliği” ile öne çıkan çalışmalardır. Arşiv kayıtları, anket, mülakatlar, belge ve evrak incelemesi, literatür taraması, sözlü tarih usulü, ürün ve hizmet incelemesi, denetim raporları, dava dosyaları gibi çok sayıda ve çeşitte bilgiye müracaat edilerek hazırlanan bu çalışmalar, incelenen kamu örgütünün veya özel örgütün tüm tarihini veya ömrünün bir dönemini ele alabilmektedir. O örgütçe üretilen bir mal veya hizmetin öyküsünü anlatabildiği gibi tüm mal ve hizmetleri kapsamına dahil edebilmektedir. Bir dönem çalışanlarını ve liderlerini ele alabildiği gibi tüm zamanların tüm tepe yöneticilerini de inceleyebilmektedir bu monografiler.

Türkiye İdari Araştırmalar Vakfınca basılan THY'nin sponsoru olduğu Dahiliye Nezareti Tarihi ve T.C. İçişleri Bakanlığı Tarihi isimli 2015 basımı iki ciltlik çalışma oldukça kapsamlı, kaliteli baskılı, arşiv bilgileri ve verilerle desteklenmiş bir örgütsel monografi çalışması örneğidir. Altunok, M., Altunok, H., vd. (Ed.) (2019, TİAV) Türkiye Cumhuriyeti Bakanlıklar Tarihi, pek çok belediye (Ankara İstanbul İzmir vb) tarafından

hazırlanmış belediye tarihleri, spor kulübü, cemiyet, meslek odası, sendika tarihleri bu kategoride yayımlanmış çalışmalar olarak bulunabilmektedir.

15-Konferans Bildirileri Kitabı

Dünya genelinde olduğu üzere ülkemizde düzenlenen bilimsel konferansların sayısı çok artmış bulunmaktadır. Bazı konferanslar “turistik” yönü ağır “bilimsel” yönü hafif basmakla eleştirilse de yeni çalışmaların ilgili dinleyicinin tartışmasına açıldığı ve çeşitli atölye, toplantı ve benzeri faaliyetlerle zenginleştirilen konferanslar önemli bir bilgi üretme ve alanın uzmanları arasında işbirliği ağı geliştirme imkanı sunan faaliyetlerdir.

Konferanslarda, konferansın standartlarına göre hazırlanan bildiriler, dünyada genel bir trend olarak dinleyiciden aldıkları geribildirimlerle işlenerek alanın itibarlı dergilerinin yolunu tutarlar. Örgüt ve yönetim alanında etkili olmuş makalelerin ve hatta bazen kitapların dipnotlarında daha önce sunuldukları konferans toplantılarına göndermeler yapılır.

Konferanslarda aynı anda çok sayıda salonda devam eden paralel oturumlarda 10-20 dakikalık zaman dilimlerinde sunulan bildiriler, bazen konferansın genel bir uygulaması olduğundan zorunlu olarak, bazen de yazarının tercihiyle göre tam metin olarak konferans bildirileri kitabında basılırlar. Konferans bildirileri kitapları, sadece özetlerden de meydana gelebilmektedir. Konferansın düzenleyicilerinin editörlüğünde basılan bu kitapların bazıları sadece online olarak yayımlanabilmekte; bazıları ev sahibi kurumun ilgili olduğu bir derginin özel sayısında da okuyucu karşısına çıkabilmektedir. Bazı konferans bildirileri kitapları toplantının açılış sabahından itibaren basımı hazır olup okuyucuya ulaştırılırken, bazı diğerleri konferanstan sonra yazarlarına gözden geçirme süresi vermekte, hakemlik ve değerlendirme süreçlerinin işletilmesi aşamalarının ardından okuyucu ile buluşmaktadır.

Bazı konferanslar ve dolayısıyla bu konferanslarda sunulan ve ardından bildiri kitaplarında yayımlanan bildiriler alan ve/veya konu başlığı olarak “uzmanlaşmayı” tercih etmektedirler. Bu bildiri kitapları seçilen konferans

konusu veya alan hakkında hazırlanmış olan derinlemesine çalışmaları içermekte başka konularda bildiri ve yayın kabul etmemektedirler. Örneğin, TODAİE tarafından E. Tural ve S. Çapar editörlüğünde yayımlanan (2015) 1864 Vilayet Nizamnamesi isimli çalışma içeriğinde düzenlenen konferansta sunulmuş konu ile ilgili 25 çalışma tam metnini ve 6 orijinal nizamname metnini barındırmaktadır.

Bazı diğer konferanslar ise daha genel bir kapsayıcılığı benimseyebilmektedir. Her ne kadar konferansın çağrı metninde bir genel tema bulunsa da farklı ve alanın gündem de olan başlıklarının az da olsa konferans ana temasına ilintisi yeterli kabul edilerek sunumlarda ve bildiri kitaplarında ana tema dışı çalışmalar kendilerine yer bulabilmektedir. Bu tercihin arkasında alanın yeni gelişiyor olması, tema hakkında çalışan akademisyen sayısının sınırlı olması, yeni meslektaşların eskilerle ve birbirleriyle etkileşiminin özendirilmesi gibi diğer dinamikler belirleyici olabilmektedir. Türkiye de yönetim ve idare alanında düzenlenen pek çok konferans ve bildiriler kitabı bu son kategoride yer almaktadır.

Sonuç

Bir alandaki bilimsel eserlerden meydana gelen yazın, bilim iletişiminin (Dam vd., 2020) temel taşıdır. Bilimsel eserler bilgiyi kayıt altına almaya, yaygınlaştırmaya ve okuyucu ile etkileşim yoluyla yeniden üretmeye hizmet ederler. Kitaplar ve makaleler özellikle Gutenberg'den bugüne bilim iletişiminde kullanılan temel yazılı eser türleri olagelmıştır.

Dünyada 2022 yılında 11 milyonu aşkın yeni kitap ve makale yayınlanmıştır. Bu büyüklüğe ulaşan çalışma sayısının konu, amaç, kapsam, yöntem, hedef kitle, bulgu, sonuç, dil, anlatım... gibi pek çok açıdan kaçınılmaz bir farklılaşması ortaya çıkmıştır. Eserlerde ortaya çıkan farklılaşma alan yazını zenginleştirici öğrenmeyi ve araştırmayı alternatifler sunarak besleyici bir etkiye sahiptir.

Bu çalışma “kitap” olarak basılan yönetim ve idare alanlarındaki çalışmaları onbeş farklı gruba ayırarak öğrencinin dikkatine ve ilgisine sun-

muştur. Bu tasnifi farklı şekillerde yapmak² farklı örneklerle izah etmek elbette mümkündür. Burada güdülen amaç hem geleceğin kitap yazarları hem de alanın öğrencileri muazzam büyüklüklere ulaşan yayın sayıları arasında daha kolay yollarını ve hedeflerini bulabilsinler, okuma ve yazma için ayırabilecekleri sınırlı zamanlarını ve enerjilerini daha etkili ve pratik kullanabilsinler isteğidir. Türk idare ve yönetim yazını, dünya bilim yazınındaki bu eser çeşitliliğinden yeterince yararlanmamaktadır. Alanın öğrencilerini farklı türlerde eserler üretmeye ve farklı türlerde eserler talep etmeye teşvik etmek bir diğer amaç olarak güdülmüştür.

---

2 Yıllıklar, araştırma raporları, denetleme raporları, faaliyet raporları, istatistikler, almanaklar, tutanaklar, toplantı kayıtları, mahkeme kararları seçkileri, atlas ve harita külliyatları, kütükler, siciller, gözlem notları, saha notları, günlükler, anı defterleri, ziyaretçi defterleri ... gibi bu listeye eklenebilecek her biri araştırmacı için kıymetli birer kaynak olabilen çok sayıda bu çalışma kapsamına alınmamış basılı eser türü bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aydın, M (2004). Bilgi Sosyolojisi, Açılım.
- Babbie, E. (2004). The Practice of Social Research, Wadsworth.
- Baert, P. (2005). Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru. Çev. Ümit Tatlıcan, Küre yayınları
- Barnes, B. (1995). Bilimsel Bilginin Sosyolojisi 2. Baskı, Çev. H. Aslan, Vadi Bilim.
- Bernstein, R.J. (1995). The Restructuring of Social and Political Theory 6th Ed, U.of Pensylvania Press.
- Chalmers, A.F. (1999). What is This Thing Called Science 3rd ed, Hackett Publishing.
- Christensen, L. B. (2004). Experimental Methodology, 9th Ed. Pearson.
- Dam van, F, Bakker L.de, Dijkstra, A.M., Jensen, E. A. (2020). Bilim İletişimi: Teori Araştırma Uygulama, Sabri Ülker Vakfı yayınları.
- DiMaggio P. J. (1995). Comments on “What Theory is Not”, Administrative Science Quarterly,40, ss. 391-397
- Erdem T. (2016). Sosyoloji Notları, Otorite Yayınları.
- Ford, M. (2018). Robotların Yükselişi, Çev. Cem Duran, Kronik
- Golembiewski, R.T., Stevenson, J.G., White, M. (1997). Cases in Public Management 5th Ed. Peacock.
- Isaac, S. ve Michael, W.B. (1997). Handbook in Research and Evaluation, Edits.
- Kaku, M. (2018). The Future of Humanity, Penguin.
- Lee Y. S. (1983). Public Management and Case Study Methods, Teaching Political Science, 11:1, 6-14.
- Longino, H.E. (1990). Science as Social Knowledge, Princeton U. Pres

Miller, D.C. (1991). *Handbook of Research Design and Measurement* 5th Ed., Sage

Morgan G. (1983). *Beyond Method: Strategies for Social Research*, Sage.

Neuman, W.L. (2006). *Social Research Methods* 6th Ed. Pearson Intl.

North, D.C. (1990.) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge U. Press.

Öztaş, N. (2014). *Yönetim: Örgüt ve Yönetim Kuramları*, Otorite Yayınları.

Rosenberg, K.M. ve Daly, H.B. (1993). *Foundations of Behavioral Research*, Harcourt Brace College.

Scott, W.R. (1995) *Institutions and Organizations*, Sage.

Sutton R. I. ve Staw B. M. (1995). *What Theory is Not*, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 40, No. 3, ss. 371-384.

Vogel,R., ve Hattke, F. (2022). *A Century of Public Administration: Traveling through time and topics*, *Public Administration* 100 ss:17–40.

Weick K. E. (1990). *What Theory Is Not, Theorizing Is*. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 40, No. 3. ss. 385-39.

Extended Summary

Scientific literature, which consists of scientific works written in a field, is the cornerstone of science communication. Scientific works serve to record, disseminate and reproduce knowledge through interaction with the reader. Books and articles have been the main types of written works used in science communication, since Gutenberg.

Newly published books and articles, which are estimated to exceed 11 million/year in 2022, have inevitably differentiated in many aspects such as subject, purpose, scope, method, target audience, findings, results, language, expression, presentation, and publication design. This differentiation in works has led to the emergence of different “genres” of books and articles. Since these genres offer alternatives with their specialization, they have the effect of enriching the literature in the field and nourishing learning and research.

This study aims to classify the books that constitute the literature of the fields of management sciences and public administration. The books of the field are classified into 15 categories according to certain characteristics they possess and through this way, it is aimed to provide a guide to the learners of the field about different “types” of studies and to make the dizzying number of publications somewhat manageable.

When Turkish public administration academics and even social sciences academics in general are asked what they are working on, they respond that they are writing “articles” and/or “books”. The literature of related fields show that, indeed there are many “articles” and “books” are written and the variations in the “types” of publications exist in a limited way. With the publication incentives provided by the public sector, ULAKBIM-based journal database management activities and with the new criteria for promotion to associate professorship, in recent years, “books” have started to be divided into a limited number of specialized subgroups such as textbooks, review books, research books etc., and “articles” into research articles, review articles,... However, “articles” and “books” continue to be the dominant “genres” in the field. When the such diversity of Turkish

publication “genres” in the literature is limited compared to the diversity of foreign language publications, young academics, graduate students and intellectuals in general cannot benefit from the opportunities offered by varying types of scientific publications.

Unlike Turkish literature, the number of types of written studies for the production, storage and dissemination of scientific knowledge is highly varied in the English-language literature,. This diversity supports and nourishes the form of knowledge, the method of accessing to knowledge, the addressee and therefore the level of the study, specialization by subject, efforts to falsify or generalize knowledge, transferring knowledge to practice or learning from practice.

It is the argument of this paper that different types of studies are not frequently used in the Turkish literature, and thus the texts written for the production or dissemination of knowledge do not capture and reflect the diversity in the world. This study is written in a descriptive way in order to open a window especially for the learners of the field to capture this diversity.

It divides the studies published as “books” in the fields of management and administration into fifteen different groups and presents them to the attention and interest of the learner. It is the expectation of this study to create an interest and a demand for “new” types of works among readers and authors.

MARTTİ KOSKENNİEMİ’NİN ULUSLARARASI HUKUK TEORİSİNİN ANALİZİ

Bilge Sena Erdem*

Öz

Eleştirel hukuk teorisinin son dönemdeki önemli temsilcilerinden olan Martti Koskenniemi’ye göre uluslararası hukuk, hem aktörlerin davranışını meşrulaştırmak hem de eleştirmek için uygun bir hale getirilmiştir. Koskenniemi’nin “From Apology to Utopia” adlı kitabında özellikle vurguladığı husus, hukuk kurallarının şekillenmesinde siyaset ve ekonominin önemli rol oynadığı iddiasıdır. Pozitivist kuramda egemen davranışa karşı eleştirel bir yorum getirilmemesi, her türlü egemen davranışın onaylanabilmesi gibi riskleri beraberinde getirmektedir. Bu durum ise hukuki argümantasyonun doğasıyla iç içe olan “belirsizlik tezi” kavramı ile açıklanmaktadır. Koskenniemi’ye göre egemen güç olarak açıklanan devlet, aynı zamanda yasayı kabul edip etmeme yetkisini elinde bulundurmakta, bir nevi yasanın kesinlik prensibini elimine etmektedir. Zira, yasanın kesinliği egemen gücün iradesine bağlı hale getirilmiştir. Koskenniemi From Apology to Utopia adlı kitabında bu çelişkileri betimlemek adına apoloji ve ütopya zıtlığından bahsetmiştir. Apoloji Yunanca’daki “apologia”dan gelmekte olup “savunma” demektir. Daha geniş bir ifade ile insanların kusurlu olduğunu ve kusursuz bir toplumu oluşturamayacaklarını ifade eder. Ütopya ise Yunanca’daki “ou-topos” (olmayan yer-ülke) kelimesinden türemiş olup kusursuz bir toplumun kurulabileceğine dair olumlu bir inancı ifade eder. Koskenniemi’ye göre egemenlik ilkesinin kurucu ilke olması ikili karşıtlıkları üretmiş ve uluslararası hukukta uyumsuzlukların çözümlenmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle adalet gibi tarafların üzerinde bir ilkenin sisteme dahil edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Martti Koskenniemi, eleştirel hukuk teorisi, egemenlik, adalet, uluslararası hukuk.

* Bilge Sena Erdem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Mülteci Hukuk Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, <https://orcid.org/0000-0002-3418-4464>, mail: senaerdem655@gmail.com,
Bu makaleye atıf için: Erdem, Bilge Sena. (2024). Martti Koskenniemi’nin Uluslararası Hukuk Teorisinin Analizi, SDE Akademi Dergisi 4(2), 221-248

THE ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL LAW THEORY OF MARTTI KOSKENNIEMI

Bilge Sena Erdem

Abstract

According to the one of the most important representatives of critical legal theory in the late term, Martti Koskenniemi, international law is efficient to both justify the actors acts and to criticize them. In his book "From Apology to Utopia, Koskenniemi emphasizes that politics and economy plays important role during the legal norms creation. In positivist theory not many critical interpretations are brought to the sovereign behaviour. This leads to a risk that most of the sovereign behaviour getting recognition. This is explained with the term "thesis of uncertainty" which lays in the nature of legal argumentation. According to Koskenniemi sovereign states have the competence to either accept or decline the law and this extinguishes the certainty principle of law. The certainty of legal norms are thus dependent on the sovereign powers will. In his book From From Apology to Utopia he mentions apology and utopia. Apology comes from the word "apologia" in Greek meaning defence. It symbolizes that people are defected and cannot constitute a perfect society. Utopia comes from the Greek word "ou topos" meaning non existent place-state. It symbolizes a positive belief that a perfect society can be constituted. According to his view the fact that the principle of sovereignty is the constituting principle creates contradiction and makes the solutions to conflicts in international law harder. Therefore, in his theory, a principle like equity which is above the parties should be included in the international law system.

Keywords: *Martti Koskenniemi, critical legal theory, sovereignty, equity, international law*

Giriş

Eleştirel hukuk teorisinin son dönem teorisyenlerinden olan Martti Koskenniemi'nin uluslararası hukuk teorisini kavrayabilmek için öncelikle Koskenniemi'nin de farklı bir boyutunu temsil etmekte olduğu eleştirel hukuk teorisini ortaya koymak, sonrasında ise Koskenniemi'nin teorisindeki nesnellik ve egemenlik olguları ile uluslararası hukuk ilişkisini açıklamak gerekir. Eleştirel hukuk teorisi diğer hukuk teorilerine göre nispeten yeni tarihli bir teoridir. Bu teori özellikle hukuk ve siyaset ilişkisini yeniden yorumlayarak modern hukuk sistemlerine ve liberal hukuk geleneğine eleştirel bir bakış açısı sunar. Eleştirel Hukuk Çalışmaları Konferansı (*Conference on Critical Legal Studies*) ile kendini gösteren eleştirel hukuk teorisi (Alan, 1986: 1-3), Marksist hukuk teorisi ile benzerlik ve farklılıklar taşır.

Eleştirel hukuk teorisinin mantığı klasik ve geleneksel hukuk teorilerini eleştirir ve birçok açıdan Frankfurt Ekolünün eleştirel görüşünü benimser. Eleştirel hukuk ekolünün bir tepki olarak doğduğu liberal ekole göre devletin hukuki ve yargısal müdahalesi bireysel özgürlüklere müdahale sonucu doğurarak piyasa düzenini bozmaktadır. Devlet müdahalesinin serbest piyasada sebep olacağı tahrif, hukuk ile siyasetinin birbirinden tam olarak ayrılması gerektiğini göstermektedir (Weinrib, 2012: 946-1016).

Uluslararası hukuk bakımından bakıldığında ise, uluslararası hukuk ve toplumun savunuculuğunu yapmasıyla tanınan liberal teoriye göre¹ eşit egemen devletler uluslararası sistemin temel sükeleri olarak görülür. Realist teorisinin hukuka bakış açısı da liberal ekolden çok farklı değildir. Ancak liberal teori uluslararası hukuka, demokrasi ve siyasal entegrasyondan kaynaklı güvenlik sorunlarının üstesinden gelinmesi hususlarında realist ekolden ayrılarak derin bir önem atfeder (Turan, 2021:10).

Eleştirel hukuk teorisi 1970'lerde ABD'de gelişmeye başlayan ve Amerikan hukuki realizminden ve sonrasında ise ondan doğan hukuki süreç

1 Liberal hukuk teorisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Andrew Moravcsik, (1997) "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics," *International Organization* 51 (4): 513-534.

kavramından (*legal process*) (Unger, 1986:14) etkilenen bir teoridir². Amerikan hukuki realistleri, hakimlerin hukuki uyuşmazlıkları çözerken dayanaklarını yalnızca hukuki kural ve sebeplere bağladığını iddia eden ve “formalizm” adı verilen anlayışa karşı çıkmışlardır (Golding, Edmundson, 2021:103-104).

Amerikan hukuki realizmi, uygulamayı örnek göstererek hakimlerin normlara göre bir değerlendirme yapmak yerine hangi çözümün makul olacağına dair bir muhakeme sonucu karar verdiklerini savunur. Sonrasında, hukuki olmayan mülhazalar sonucunda uyuşmazlığın çözümüne ilişkin olarak bir karar verdikten sonra, verdikleri bu kararı hukuki kılıfa sokmak için bu sefer mevcut kuralları kullanır (Golding, Edmundson, 2021: 103-104).

Eleştirel hukuk teorisyenlerine göre temelinde uzlaşmayı yatan “hukuki süreç” ekolü, (*due diligence*) çatışmayı temel alan hukuki realizm ekolünü gölgeler. Eleştirel hukuk teorisine göre gerçek hayatta yaşanan çeşitli boyutlardaki uyuşmazlıklar çok boyutludur. Mevcut hukuk bu uyuşmazlıkları ortadan giderebilmek için tatmin edici yöntemler ortaya koyamamaktadır (Golding, Edmundson, 2021:157-158). Hukuki süreç ekolü, egemen varlık gibi bazı güçlerin toplumda baskın inanç ve fikirler oluşturarak bu dogmatik inanç ve fikirlerin sonraki nesillerce devam ettirilmesini açıklamakta yetersiz kaldığında, bu yetersizliği işaret eden eleştiriler çatışma temelli hukuki realizm teorisinin gelişmesinde rol oynamıştır. Böylece hukuk sistemleri, Marksist hukuk teorisi tarafından, belli grup veya sınıfların diğer grup veya sınıflar üzerindeki iktidarına ait bir baskı aracı olarak kullanılması üzerinden eleştirilmiştir (Cotterell, 2000:152).

Geleneksel Marksist düşünceye göre hukuk sistemi güçlülere yana olacak şekilde gelişmiştir. Geleneksel Marksist düşünceye göre bu eğimin nedeni, modern toplumda zenginlerin çıkarı olarak ifade edilen güçlü olanın menfaati lehine olacak şekilde hareket etme öz bilincidir (Golding,

2 Eleştirel hukuk teorisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Roberto Mangabeira Unger, “The Critical Legal Studies Movement,” Cambridge, Harvard University Press, 1986.; Şefik Taylan Akman, “Hukuk Politika ilişkisi bakımından eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi,” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 61, sy. 4 (Aralık 2012): 1271-1306.

Edmundson, 2021:162-163). Eleştirel hukuk teorisi bu yaklaşımı tamamen reddetmemekle birlikte yetersiz bulur. Zira eleştirel hukuk teorisyenleri, hakimlerin kararlarının gerekçelerinde sınıfsal ilişkileri uygun olduğu ölçüde gözardı ederek hukuku esas aldıklarına karşı çıkmaz. Daha da önemlisi eleştirel hukuk teorisine göre iş hukuku, medeni haklar ve benzeri konularda yapılan reformlar, işçilerin ve benzer durumdaki kişilerin koşullarını iyileştirmek konusunda samimi bir niyet güder (Golding, 2021:162-163).

Hukuk ile siyaset arasında belli ölçüde bir ilişki olduğu düşüncesi genel anlamda kabul görmektedir. Zira iktidar meşru olmak adına hukuksallığa muhtaçtır, pozitif hukuk kuralları da kural olarak iktidar tarafından oluşturulur ve korunur (Taşçier, 2009 :49). Eleştirel hukuk teorisi ise hukuk ile siyasetin arasındaki ilişkiyi kaçınılmaz bir ilişki olarak değerlendirir³ (Koskenniemi, 2005:17-18). Eleştirel hukuk teorisine göre; hukukun siyaset, ekonomi, tarih ve kültür gibi yapılardan ayrı ve dokunulmaz olarak var olan üstün normlar bütünü olduğunu savunmak mümkün değildir. Eleştirel hukuk teorisi; hukukun siyasetten ayrılamaz oluşunu ileri sürerken, belirsizlik tezi kavramı, nesnellik olgusu, hukukun siyasi yönü gibi hususlara vurgu yapar (Akman, 2012:1271-1276).

1. Uluslararası Hukukta Nesnellik Meselesi

Martti Koskenniemi, “From Apology to Utopia” adlı eserinin birinci bölümünde, klasik hukuk anlayışının uluslararası hukukun uluslararası siyasetten farklı ve bağımsız olarak var olduğu iddiasını iki unsura dayandırdığını ve bu iki unsurun bir arada bulduklarında nesnellik kavramı ile açıklandığını ifade eder. Bu unsurlardan ilki normatifiktir. Klasik görüşe göre uluslararası hukuk, normatif kurallar bütünü oluşturarak uluslararası siyasi düzenden ayrılır. Böylece hukuk, siyasetten farklı olarak, sadece insanların yaptığını betimlemeyecek aynı zamanda süjelerine yapılması ve yapılmaması gereken davranışları açıklayacaktır. Uluslararası hukukun

3 Bkz. Koskenniemi, 2005:17-18: “But while law emerges from politics and diplomacy, it is assumed to remain separable from them.”

nesnel yapısını oluşturan unsurlardan ikincisi ise somutluk (kesinlik) şartı olup devletler arasındaki düzene ilişkin öznel görüşlerden uluslararası siyasete nazaran daha az etkilenmesi anlamına gelmektedir (Koskenniemi, 2005:16-22).

Eleştirel hukuk teorisi, belirsizlik tezi ile formalizm ve objektiflik gibi kavramlara karşı çıkmakta ve hukukun ötekileştirici ve baskılayıcı boyutlarını tartışarak teorinin toplumdaki bazı gruplar lehine iktidar ve meşruiyet kazandığını iddia eder (Turan, 2021:12). Kendisi de bir son dönem eleştirel hukuk teorisyeni olan Koskenniemi'ye göre uluslararası hukukun uluslararası siyasetten bağımsız olarak varlığını ispatlayabilmek için iki hususun ispatlanması gerekmektedir. Bir yandan uluslararası hukuk ile devletlerin davranışı, iradesi ve çıkarı arasında ayırım yapılarak uluslararası hukukun normatif yapısı; bir yandan da doğal hukuk ve etikten ayrılarak somutluğu ispatlanmalıdır (Koskenniemi, 2005:17-21). Bahsi geçen iki unsur bir arada nesnelliği oluşturmaktadır.

Koskenniemi'ye göre nesnellik ütopya iken, öznellik apolojidir. Açıklanan dezavantajları nedeniyle bu iki uç sistem de istenen sonucu vermemektedir. Koskenniemi'ye göre bu çıkarımdan varılması gereken sonuç, uluslararası hukukun varlığını ispatlayabilmek için hukukun aynı zamanda hem normatif hem de somut olduğunu yani devlet davranışı, iradesi veya çıkarı haricinde de devletleri bağladığını ancak yine aynı devletin davranışı, iradesi veya çıkarı ile hukukun varlığının doğrulanabilmesi gerektiğidir. Koskenniemi apoloji ve ütopya tehlikesinden ancak normatiflik ve somutluğu birleştirerek korunulabileceğini ifade etmektedir (Koskenniemi, 2005:17-21). Daha açık bir ifadeyle, devlet davranışı, iradesi veya çıkarına gereğinden fazla bağımlı olan bir hukuk sistemi normatifliğini kaybetmekte ve yalnızca sosyolojik bir analize dönüşmektedir. Koskenniemi bu durumu apoloji kavramıyla açıklamaktadır. Tam tersi durumda ise içeriğini güvenilir bir yolla ispatlamaktan aciz ve ütöpik bir hukuk sistemi ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar birtakım tarihi örneklere bakıldığında askeri, siyasi veya ekonomik yönden daha güçlü devletlerin gerçekleştirdikleri uluslararası

hukuka aykırı fiilleri meşru kılacak bir zemin dahi aramadığı görülse de, liberal görüş gibi kimi görüşler uluslararası hukuk sayesinde uluslararası barışın kurularak sürdürülmesinin mümkün olduğunu değerlendirir (Demirkol, 2023:42, 48). Koskenniemi'nin teorisi ise salt uluslararası hukukun barış ve adaleti sağlamak açısından yeterli olduğunu savunan görüşe karşı çıkar.

Bir görüşe göre, Koskenniemi apoloji (somutluk) ve ütopya (normatifiklik) arasındaki farkı olduğundan daha derin göstererek hataya düşmektedir (D'Aspremont, 2006:356-357). Bu görüş somutluk ve normatifiklik arasındaki uyumsuzluğun ancak tüm hukuki uyumsuzluklara salt teorik bir bakış açısından bakıldığında sorun oluşturabileceğini ifade eder.

Koskenniemi'nin uluslararası hukuka ilişkin görüşleri, diğer hukuk sistemlerinin de kusursuz olmasa dahi uygulandığı ileri sürülerek de eleştirilmektedir. Koskenniemi tarafından apolojik olarak nitelendirilse dahi uluslararası hukuk devletlere uymaları gereken ve bir yere kadar birtakım uluslararası organlar tarafından icra edilen bazı normatif düzenlemeler getirir (D'Aspremont, 2006:356-357). Uluslararası hukukun işleyişinde diğer tüm hukuk sistemleri gibi bazı problemler çıkabilecektir. Uluslararası hukuk bu tür zayıflıklara rağmen bir sistem olarak varlığını sürdürmektedir (D'Aspremont, 2006:356-357).

1.1.Hukuk Düzeninin Normatifliği

Yukarıda izah edildiği üzere, Koskenniemi'nin teorisine göre hukukun nesnel olabilmesi için hukukun hem somut hem de normatif olması gerekir. Uluslararası hukukun devlet iradesi tarafından ortaya konması somut olduğu anlamına gelmektedir. Devletlerin kendi koydukları kurallarla bağlı olmaları uluslararası hukukun normatif yönüdür. Hukukun nesnel olduğundan söz edebilmek için hukuk normatif olmalıdır yani hukuk kurallarının ortaya çıktığı toplumun sosyal koşullarından ayrı bir şekilde var olması ve bağlayıcı olması gerekmektedir. Hukukun devlet davranışından en azından bir yere kadar özerklik kazanması, yani tarafsız şekilde tespit

edilmesi ve uygulanması anlamına gelecek şekilde normatif olması gerekmektedir (Koskenniemi, 2005:38-40). Hukuk norm ve ilkeleri ne kadar somut olurlarsa o ölçüde devlet davranışının apolojisi yani bir tür savunması haline gelmektedir. Norm ve ilkeler normatifleştikleri ölçüde ütopya olmaktadır ve meşruiyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Böylece uygulayan kişiye ve uygulanma şekline bağlı olarak hukuk, normatifik ve somutluk arasında devamlı olarak gel-git halindedir (Güneş, 2021:44-45).

Koskenniemi'nin ikili karşıtlık teorisine dair getirilen bir diğer eleştiri; adalet veya karışmama ilkesi gibi soyut ve normatif ilkelerin herhangi bir hukuki etkisi olmadığı ve bir fayda sağlamayacakları iddiasının oluşturduğu risklere ilişkindir. Bu görüşe göre, bu türden ilkelerin etki doğurmayacağı kabulü, tiranlık veya diktatörlük gibi sistemlerin ortadan kaldırılması düşüncesini zayıflatmak için kullanılmaya müsaittir (Rasulov, 2016:662). Böylece adalet kavramı gibi bazı soyut hukuki kavramların salt siyasi amaçlarla kullanıldıklarına dair bir yanılgıya düşülerek içinin boşaltılması riski ortaya çıkar.

Benzer bir görüş, uluslararası hukukun belirli bir amaç gütmesi (örneğin, adaleti sağlamak gibi) gerektiğini önermektedir. Uluslararası hukuk sistemi birbirinden bağımsız egemenlerin oluşturduğu ve normatif bir sistem tarafından yönetilen bir sistem olup uluslararası hukukun işlevsel olabilmesi için değişmesi ve yeni sosyal standart ve taleplere uyum sağlayabilmesi için hukuki bir zemine ihtiyacı vardır (Desautels-Stein, 2016:691). Uluslararası hukukun normatif bir sistem olabilmesi için sonradan ortaya çıkan sosyal ihtiyaçlara uyum sağlayabilmesi gerekir. Uluslararası hukuk yeni sosyal ihtiyaçlara uyum sağlamakta yetersiz kalırsa veya amaçtan yoksun kalırsa işlevsiz ve hatta zararlı hale gelebilecektir (Alvarez, 1929:36-42).

1.2.Hukuk Düzeninin Somutluğu

Uluslararası hukukun uluslararası toplumun aktörlerinin davranışlarına dair bir neden-sonuç ilişkisi üretemeyeceğine dair yaygın görüşe rağmen uluslararası hukuk aktörlerinin söylemleri üzerinde artan bir etkiye

sahip olduğu söylenebilir (Turan, 2021:6). Koskenniemi'ye göre hukuk somut olmak zorundadır çünkü sosyal bir temele dayanmayan hukuk öz-nelleşecektir (Koskenniemi, 2005:15-21). Koskenniemi'nin somutluk (concreteness) olarak açıkladığı bu kavram aslında hukuki kesinlik (belirlilik) ilkesiyle örtüşür. Zira Koskenniemi bu ilkenin yokluğunda hukuk sisteminin belirsizlik tezi problemiyle karşılaşacağını iddia eder. Hukuki kesinlik ilkesi, bir bakıma hukukun üstünlüğü ilkesinin uzantısı olarak ortaya çıkar (Gülçür, 2018:197-214).

Venedik Komisyonunun 106. Genel Oturumunda 2016 yılında “Rule of Law Checklist” yani hukukun üstünlüğünün unsurlarını içeren bir liste kabul edilmiştir. Tüm bu şartlara uyan kurallar, hukukun üstünlüğü ilkesine uyduğundan meşrulaşacaktır. Böylece söz konusu kuralların sosyal açıdan temelini bulduğundan bahsedilebilecektir. Koskenniemi'nin bahsettiği somutluk şartı da bu sosyal temelin kurulması ile ilintilidir.

Bu metne göre hukuk kurallarının meşruluğu, birtakım ilkelere bağlanmıştır: hukuki kesinlik ilkesi, yasamaya ve mahkeme kararlarına erişim, kanunların öngörülebilirliği, hukukun tutarlı olması, hukukun meşru beklentileri karşılaması, geçmişe dönük işlem yapmama, kanunsuz suç ve ceza olmaması ilkesi, res judicata (kesin hüküm ilkesi). Böylece hukuki kesinliğin koruma altına alınabilmesi için yasama ve yargının şeffaf olması yani yasama işlemlerinin yürürlüğe girmeden yayınlanması ve ücretsiz erişime açık olması, mahkeme kararlarının istisnalar dışında kamunun erişime açık olması, kanunların anlaşılabilir şekilde yazılması gerekir.

Kanunların tutarlı şekilde uygulanması gerekse de hukukun değişen şartlara uyum sağlayabileceği göz önünde tutulmalıdır. Ancak bu değişimin kamu bilinciyle ve tartışması ile gerçekleşmesi ve meşru beklentilerin güvence altına alınarak zarar görmemesi gerekmektedir. Meşru beklentilerin karşılanması ise iyi niyetle hareket eden kişilerin meşru beklentilerinin boşa çıkarılmaması anlamına gelmektedir. Ceza hukukunda geçmişe dönük düzenlemenin yasaklanması ve kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi de yine hukuki belirliliğin bir kıstasıdır. Kesin hüküm ilkesi ise bir suçtan

dolayı iki defa ceza verilmemesi ilkesine uyulup uyulmadığı, nihai yargısal kararların yeniden incelenip incelenmediği ve eğer nihai kararlar yeniden inceleniyorsa hangi şartlar altında incelendiğine ilişkin bir kıstastır. Kesin hüküm ilkesi gereğince nihai kararlara saygı duyulmalıdır. İkna edici nedenler bulunmaması durumunda kesin hükümler hakkında yeniden değerlendirme yapılmamalıdır (Rule of Law Checklist:25).

1.3. Normatiflik ve Somutluk Şartlarının Değerlendirmesi

Koskenniemi'ye göre hukukun nesnellüğünden ve sosyal bilimlerden farklı olarak var olduğundan bahsedebilmek için gerekli olan somutluk ve normatifliğin aynı anda ve derecede bulunması söz konusu değildir (Koskenniemi, 2005:17-22). Böylece uluslararası siyasete de etki eden apoloji ve ütopya karşıtlığı ortaya çıkmakta ve bunlar yükselen ve alçalan argümanları, uluslararası hukuk uyuşmazlıkları çözümlenirken kullanılan meşru kılma yöntemlerini oluşturmaktadır. Özetle, devlet iradesini aşkın ve soyut bir ilke olan adalet uluslararası hukuk sisteminden çıkarılarak bu ilkenin normatif sorun çözme kapasitesine zarar verilmiştir. Koskenniemi'nin "From Apology to Utopia"da bahsettiği zıtlıklar, hukukun kendi içerisinde (hukuk dışı unsurlardan bağımsız olarak) bir çözüme ulaşılmasının imkansız olmasına neden olmaktadır.

Uluslararası hukukun iç hukuktan oldukça farklı yapısı nedeniyle normlar arasında hiyerarşi olmayışı, merkezi yapılanmanın yokluğu ve egemenler ile uluslararası toplum arasında uyumu sağlayacak adalet gibi bir aşkın ilkenin olmayışı egemenlerin keyfi kararlar almasının önünü açabilmektedir. Devletler önlerine gelen uyuşmazlıklarda ya egemenliklerini ön planda tutarak yükselen argümanlarla çözüm bulacak ya da insan haklarını egemenlikten ön planda tutarak alçalan argümanları kullanacaktır (Koskenniemi, 2005:67). Uluslararası hukuk sisteminde merkezi otorite olmadığından hukukun ne olduğuna dair tutarlı bir açıklama getirilememekte ve merkezi karar alma ve yaptırım mekanizmalarının yokluğu özneliği ön plana çıkarmaktadır (Güneş, 2010:31-58).

1.4.Koskenniemi'nin Teorisinde Yükselen ve Alçalan Argümanlar

Koskenniemi uluslararası hukukun uluslararası toplumun aktörlerinin davranışlarının hukuka uygunluğunu veya aykırılığını teşhis etmek veya eleştirmek için olduğu kadar meşrulaştırmak için de uygun olduğunu ileri sürer (Koskenniemi, 2005:67-70). Böylece doğal hukuk yaklaşımının benimsendiği bir görüşte doğal bir ahlakilik olduğu varsayımında bulunulur ve uluslararası hukukun normatif içeriği anlaşılabilir hale gelir. Tam tersi durumda pozitivist bir perspektiften bakıldığında, egemen gücün koyduğu her türlü kuralın hukuku oluşturduğu kabul edileceğinden eleştirel bir yorum getirilemeyecek ve dolayısıyla egemenin her tarafı onaylanır duruma gelecektir (Koskenniemi, 2005, 67-70,87-88; Çelebi, 2010:75).

Koskenniemi, *From Apology to Utopia*'da Water Ullmann'a atıfta bulunur ve bu iki uç sonuca neden olan ikilem halini alçalan ve yükselen argümanlar olarak açıklar (Koskenniemi, 2005:59). Böylece alçalan argümanlar adalet, ortak çıkarlar ve evrenselliği ön planda tutar. Yükselen argümanlar ise devlet davranışı, iradesi ve çıkarını diğerlerine önceler (Çelebi, 2010:75). Koskenniemi'ye göre liberal yaklaşımın getirdiği bu belirsizlik hali ve uçlarda dolanma halinin çözümünde hukuki karar alma sürecinin şekilsel olmayan veya hukuk dışı ancak hukuku etkileyen unsurları inceleyerek toplumsal düzende zayıf olan aktörler için de uygun imkanlar sunulabilecektir. Bu uluslararası hukukun iyileştirici potansiyelinden ve eleştirel yaklaşıma açık olmasından kaynaklanır (Çelebi, 2010:75-76).

2. Uluslararası Hukuk ve Egemenlik Kavramı

Hukuk kuralları değişip dönüşse dahi egemenlik, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar dönemler boyu hukuk sistemlerinde varlıklarını korur. Ancak hukuk kurallarındaki değişiklik, farklı dönemlerin hukuk düzenleri çerçevesinde ilerlediğinden ekonomik ve siyasi yaklaşımları yakından ilgilendirir. Değişim ilişkilerinin yapısı uluslararası toplumun temel süjesi olan devletleri belirli davranışlara zorlar (Çelebi, 2010:81). Hukuk kurallarının içeriği değişse de hukuk sistemleri içerisindeki soyut kavramlar aynı

kalır. Bu kavramlar egemenlik, eşitlik, özgürlük, sözleşme ve adalet gibi kavramlardır. Hukuk kurallarının içeriğindeki dönüşüm süjeleri değiştirir (Çelebi, 2010:81). Koskenniemi, liberal hukuk yaklaşımının egemene olan bakış açısını eleştirirken bir açmazdan bahseder. Ona göre liberalizm ya temel hak ve özgürlükler gibi egemen iradeyi sınırlandıran ahlaki ilkeyi kabul etmek suretiyle liberalizmden uzaklaşmayı kabul etmeli ya da bireyden önce dahi var olan ahlak ilkelerini reddetmelidir. Liberal yaklaşım bu ikinci ihtimalde ise toplum düzeni ile bireylerin özgür iradesi arasındaki çatışma ihtimalini çözümleyemeyecektir (Koskenniemi:85).

Koskenniemi'nin teorisinde egemenlik doktrini, etkililik ve meşruiyet arasındaki zıtlığı çözümlenmeye çalışmaktadır. Egemen haklar, yargı yetkisi, uluslararası ve ulusal organların yetkileri, dokunulmazlık gibi hususlar egemenlik doktrininden kaynaklanmaktadır. Kaynaklar ve egemenlik hukuki içerik açısından zıt başlangıç noktalarını oluşturmaktadır. İlk başta hukuk ve devlet gücü uyuşmaz ve ayrık görünse de kimi durumlar bu iki başlangıç noktasının kesişmesine neden olabilmektedir. Kaynak doktrinine göre egemenliğin bağımsız normatif bir bağlamı yoktur. Örnek vermek gerekirse yargı yetkisi; uluslararası hukukun kaynakları, yani uluslararası antlaşmalar, uluslararası örf ve adet hukuku ve hukukun genel ilkeleri tarafından tanımlanmaktadır (Koskenniemi, 1997:569-570).

Ulusal hukuk sistemlerinde yükselen ve alçalan argümanlar bireysel egemenlik kavramları üzerinden açıklanmaktadır. Bu egemenlik kişilere tanınmış olan girişim ve sözleşme serbestisi gibi bazı özgürlüklerden ibarettir. Koskenniemi'nin yükselen ve alçalan argümanları uluslararası hukukta egemenlik üzerinden açıklansa da devletleri aşkın bir kuvvet bulunmadığından bu argümanlar devletlerin birbiri üzerindeki gücü ile tanımlanmaktadır. Bu da hukukun kuvvet kullanımını içerecek bir bağlama sahip olmasına neden olmaktadır (Çelebi, 2010:82). Modern devletler sisteminin daha eski dönemlerdeki gibi yalnızca devletlerin egemen eşitliği prensibi üzerinde inşa edilmemiş olduğunu iddia eden bir görüş de vardır (Güneş, 2010:31-58).

Liberalizm Koskenniemi'ye göre iki yönlü bir zıtlığa neden olmaktadır. Zira liberal bir hukuk anlayışı benimsendiğinde iki tür sonuca varmak mümkün olacaktır. İlk varsayıma göre bireylerden önce ve onlardan üstün ahlaki bir ilkenin var olmadığı kabul edilecektir ve sosyal düzen ile bireylerin iradesi arasındaki çatışma olasılığı çözümsüz kalacaktır. İkinci varsayıma göre ise egemen iradeyi sınırlandırarak insan haklarını ön plana alan üstün bir ahlaki ilkenin varlığı kabul edilerek liberalizmden uzaklaşılacaktır (Koskenniemi, 2005, s.85).

Koskenniemi'ye göre modern uluslararası hukukta egemenlik kavramı ile ulusal hukukta liberal anlamdaki özgürlük kavramı benzer rol oynamaktadır. Egemenlik kavramı uluslararası toplumdaki düzenin normatif temelini oluşturan haklar ve görevler içermekte ve devlet olmanın şartlarına dair bazı özellikler içermektedir. Modern hukukçulara göre egemenlik bağımsız güçle ilgili olup başka bir görüş egemenlikte özgürlük ve bağımsızlığın temel alınmamasına neden olacaktır. Bu da liberal hukukun istemediği sonuçlara neden olacaktır, zira liberal anlayışa göre özgürlük kaynaklı olmayan kısıtlamalar dayanaktan yoksundur. Özgürlük kaynaklı kısıtlamalara serbest rıza ile konulan kısıtlamalar örnek olabilir (Koskenniemi, 2005:300). Örneğin devletler bir araya gelerek insan haklarını korumaya dair bir uluslararası antlaşma yaptıklarında ve uyguladıklarında rızaları ile kendilerini kısıtlamış olurlar.

Koskenniemi egemenlik temelli uluslararası hukuk anlayışının desteklenebilmesi için egemenliğe dair genelgeçer ve önceden belirgin bir kural olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu kural ise ya doğal hukuk kuralı ya da diğer devletlerce oluşturulmuş bir kural olabilmektedir. Koskenniemi iki varsayımı da kabul edilebilir bulmamıştır. Koskenniemi'ye göre doğal hukuk ile egemenlik ve özgürlüğün sınırları belirlenmiş olsaydı geleneksel dönem ile modern dönem arasında fikir ayrılığı olmaması gerekirdi. Diğer varsayıma göre ise özgürlüğün sınırları diğer kişilerce belirlenmiş olsaydı başlangıçta özgürlükten söz etmek mümkün olmayacaktır. Her iki varsayım da iki uç olup tek başına yalnızca farklı kutuplardan ibaret ve çözüme uzak zıtlıkları oluşturacaktır(Koskenniemi:301-302).

Koskenniemi bu ikili ayırmadan kurtulmanın çözüm yolunun ikisinin bir sentezi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre uluslararası hukukun içeriği öncelikle doğal ve devletleri aşkın şekilde var olan adalet kavramı ile belirlenmelidir. İkinci adımda ise maddi gerçeklikler göz önüne alınmalıdır. Uluslararası hukuk uygulamasına bakıldığında uyumsuzluk çözümlerinin her iki yol ortaklaşa kullanılarak elde edildiği gözlemlenebilir. Devletler arasında bir uzlaşma olduğundan bahsedebilmek için yargı organları tarafından devlet uygulama ve davranışları gözlemlenmekte ve yorumlanmaktadır. Yalnızca üstün adalet ilkeleri ile yapılan yorumlar devletler tarafından kabul görmemektedir. Devletler egemenlikleri hakkında önceden hazırlanmış sonuç ve kurallara izin vermemektedir. Aynı zamanda uluslararası hukukta bir varlığın egemen olup olmadığı sonucuna hem gerçeklikler hem de normatif unsurlar (örneğin 1933 Montevideo Sözleşmesindeki devlet tanımı) ele alınarak karar verilmektedir (Koskenniemi:301-302).

2.1. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Siyaset İlişkisi

Koskenniemi hukukun devamlı olarak siyasete karşı bir koruma kalkanı gibi kullanılma tehlikesinde olduğunu söylemektedir. Hatta bu iddiasını daha da ileri götürerek hukukun “subjektif, siyasi bir seçim” (Koskenniemi, 2005:17) olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası hukukun da uluslararası siyaset gibi öznel ve siyasi çıkarları doğrultusunda hareket eden devletlerin iradesinden ortaya çıktığı ancak hukukun siyaset ve diplomasiden ayrılabilmesi ve devletin çıkar ve düşüncelerinden bağımsız olarak bağlayıcı olabileceği varsayılmaktadır. Tam tersi durumda yani hukukun tamamen devlet davranışı, iradesi veya çıkarından ayrıldığı durumda ise hukukun kaynağını nereden alacağı ve meşruiyeti sorunu ortaya çıkmaktadır. Koskenniemi'ye göre bu durumda hukuk yalnızca doğal bir ahlakilikten ve devletlerin görüş ve çıkarlarından da önce var olan normatif kurallar bütününden ibaret olacaktır. Daha geleneksel görüşler bu varsayımda bulunuyor olsa da modern görüşe göre hukuk devletlerin somut davranışı, iradesi ve çıkarından doğan beşeri bir yapıdır. Uluslararası hukukun somutluğu hususu değişen devlet davranışı, iradesi ve çıkarından etkilenmesi

söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum hukukun siyasi yönünü yansıtmaktadır (Koskenniemi, 2005:18-19).

Koskenniemi'nin amacının yeni nesil hukukçuları sosyal teoriye açık hale getirmek olduğunu düşünen bir görüş vardır. Bu görüşe göre Koskenniemi'nin asıl amacı bu ise, çalışmaları doktrinde olumlu karşılanacaktır, zira çoğunluk uluslararası hukukun sosyal altyapısından ayrı düşünüle-meyecek sosyal bir ürün olduğunu zaten kabul etmektedir. Uluslararası hukuk kural yığını olmaktan daha fazlasıdır. Ancak bu tür bir görüş aynı zamanda karışıklığa da neden olabilecektir. Eleştirel hukuk çalışmalarının ortaya çıkarması muhtemel risk, uluslararası hukukun bir sistem olarak anlaşılmasının sona ermesi ve mantıki açıdan tutarsız olan belirsiz bir disiplin olarak yorumlanmaya başlanmasıdır (D'Aspremont, 2006:355).

Koskenniemi "From Apology to Utopia" adlı eserinde uluslararası hukukun siyasi içyüzünü ortaya çıkarmak için bir girişimde bulunmuştur. Ona göre bir uluslararası hukukçunun hukukçu kimliğini sosyal bilimci veya siyasetçi kimliğinden ayrı tutmaları imkansızdır. Ona göre siyasetin dışında tarafsız bir hukuk alanı yer almamaktadır ve avukatlar da bu temel anlayışı mesleki kimliklerine entegre etmelidir (Bernstorff, 2006:1018).

Koskenniemi'nin teorisindeki amacın yeni nesil avukatların sosyal teoriyi benimsemelerine dair bir çağrı olabileceği düşünülmektedir (D'Aspremont, 2006:355). Bu görüşe göre Koskenniemi'nin projesinin gerçekten bu sonucu amaçladığı olasılıkta Koskenniemi'nin uluslararası hukuk teorisini doktrinde geniş bir kabul görecektir zira uluslararası hukukun sosyal bağlamından ayrılması çok zor olan sosyal bir ürün olduğunu çok az kişi reddetmektedir. Koskenniemi'nin eleştirel çalışmaları doğrultusunda uluslararası hukuka bir hukuki sistem bakış açısından bakılmak yerine tutarlı bir mantıki bütünlükten yoksun belirsiz ve tek başına ayakta durmaksızın devamlı olarak çevresel etkenlerden etkilenen belirsiz bir disiplin olarak anlaşılacaktır (D'Aspremont, 2006:355).

Koskenniemi'ye göre hukukun yalnızca devletlerin veya ulusal hukuklarda bireylerin hukukun ne olduğuna dair görüşleriyle onaylanan veya meşru hale gelen bir kavram olarak yorumlanması hukukun o kişilerin

siyasi görüşlerinden ibaret olmasına neden olacaktır. Uluslararası hukukta merkezi otoritenin ve uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasını denetleyecek tek bir mekanizmanın olmayışı (Pazarcı, 2021:6-7) devletlerin kimi zaman yalnızca siyasi görüşlerine uyan ve menfaatleri ile örtüşen kuralları kabul etmelerine neden olur (Koskenniemi, 1990:11).

Hukukun yalnızca uluslararası toplumda uygulama alanı bulan ve işlevsel şekilde uygulanan kurallardan ibaret olduğu düşüncesi oldukça sorunludur. Çünkü uluslararası toplumda bazı hukuk kurallarının uygulanması devletlerin yaşamsal çıkarlarıyla örtüşmediğinde devletler hukukun başka kurumlarını bahane göstererek bu kurallara uymuyor olmalarını meşru gösterebilmektedir. Bu durumda genel bir ifade ile güçlü devletlerin yaşamsal çıkarlarına uymayan kuralların uygulanmadığı veya kuralların güçlü devletlere çıkar sağlayacak şekilde uygulandığı söylenebilir. Bu halde hukuk devamlı olarak güçlü devletlerinin çıkarlarına dair bir savunmaya dönüşme tehlikesindedir (Koskenniemi, 1990:11).

From Apology to Utopia, Koskenniemi'nin uluslararası hukuka içkin siyaseti ortaya dökme çabasıdır. Koskenniemi'ye göre uluslararası avukatlar hukukçu oldukları kadar bir sosyal bilimci veya siyasetçilerdir ve bu kimliklerinden tamamen ayrı bir hukukçu kimlikleri bulunmamaktadır (Koskenniemi, 2005, supra note 2, 1). Siyasetten ayrı bir kümede nötr ve tarafsız hukuki bir bölge bulunmamaktadır. Dolayısıyla uluslararası avukatların profesyonel mesleki kimliklerine bu varsayımı entegre etmeleri gerekmektedir (Bernstorff, 2006:1018).

2.2.Belirsizlik Tezi

Eleştirel hukuk teorisine ilişkin en önemli kavramlardan biri de “belirsizlik tezi”dir. Genel bir ifadeyle bu tez, ortalama bir hukuk sistemine ait hukuki kaynakların herhangi bir uyumsuzlukta herhangi bir sonucu haklı çıkarmak için yeterli olduğunu ifade etmektedir (Golding, Edmundson, 2021:160). İşte eleştirel hukuk, eleştirel hukuk teorisyenlerinin sistemin

ortaya çıkardığı hatalar olarak gördükleri savaş ve açlık gibi felaketlerle yine sistemin sağladığı olanaklarla mücadele etmenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre, eleştirel düşüncenin süzgecinden geçirilmiş hukuk kuralları iyileştirici bir etkiye sahiptir ve sistemin oluşturduğu sonuçları çözebilecek güce haizdir. Bir başka ifadeyle, uluslararası sistemin ortaya çıkardığı olumsuz etkiler normların içerisinde yer alan ve normlarla iç içe olan eşitsizlikler giderildiğinde çözüme kavuşturulmuş olacaktır (Çelebi, 2010:71-72).

Belirsizlik tezi esasında realist teoriye dayanmaktadır. Realistler hukukun belirsizliğini iddia ederken iki tür belirsizlikten bahsetmektedir. İlk olarak hukukun mantıksal belirsizliği aynı hukuki uyumsuzluğa yalnızca tek bir hükmün verilmesinin zorunlu olmayışı yani aynı sebeplere dayanılarak farklı hükümlerin gerekçelendirilebilmesi anlamına gelmektedir. Onlara göre hukuktaki kanun veya içtihatların yorumlanmasında kullanılan çelişkili olmasına rağmen geçerli yorum yöntemleri bu mantıksal belirsizliğe işaret etmektedir. İkinci olarak ise hukukun nedensel olarak belirsizliği hukuki sebeplerin hakimlerin verdikleri kararı gerekçelendirmekte yetersiz kalışını ifade etmektedir (Golding, Edmundson, 2021:105-107).

Koskenniemi'ye göre uluslararası uyumsuzlukların içerisinde taraflarının istediği yöne çekmesine imkan olan terimler ve argümanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla kötü yöne çekilmesi mümkün olduğu gibi uluslararası hukuk haklı ancak nispeten güçsüz taraflar için iyileştirici bir müdahale zemini oluşturmaktadır (Koskenniemi, 2005:59). Eleştirel teori bu durumda hukuk normlarının içerdiği eşitsizliklerin ortaya çıkarılması ve istenilir şekilde düzeltilmesinde katkıda bulunacaktır (Çelebi, 2010:72).

Koskenniemi'nin eleştirel teorisinin Frankfurt Ekolünden etkilendiği açıktır. Koskenniemi teorisinde liberal siyasi ve uluslararası hukuk düşüncesinin asıl yüzünü ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Liberalizmin hukukun nesnellğine dayanması ve siyasete öncülenmesi hatalı bir varsayım olarak görülmektedir. Belirsizlik teziyle bu varsayımın yanlışlığı ispatlanmaktadır (Singh, 2016:703). Zira belirsizlik tezi kısaca uluslararası hukukun aktör-

lerinin davranışını meşrulaştırmaya da eleştirmeye de elverişli olduğunu ifade etmektedir.

Devletler uluslararası hukuk politikalarını oluştururken doğal hukuku pozitif hukuka veya uluslararası toplumun refahını devlet egemenliğine tercih ederlerse doğal hukuku kabul etmiş olurlar. Ancak bu durum uluslararası hukukun normatif içeriğini devletlerin iradesine bağlayan iradeci pozitivist anlayışa ters olduğu gibi normların kaynaklarını da belirsiz hale getirmektedir (Çelebi, 2010:82).

Tam tersi durumda ve pozitif hukuk esastan bakıldığında ise devletlerin bir araya gelerek kabul ettiği tüm normlar hukuk olarak kabul edildiğinde eleştirel yorumdan mahrum kalan uluslararası hukuk devletlerin özellikle yaşamsal çıkarlarına uygun olarak yaptıkları her tür egemen davranışın eleştirilmeksizin onaylanma riskine yol açmaktadır. Koskenniemi Walter Ullmann⁴ın teorisinden faydalanarak bu tezatlığı alçalan ve yükselen argümanlarla açıklamaktadır. Alçalan argümanlar adalet, uluslararası toplumun ortak çıkarları ve egemenlik gibi kavramları devletlerin irade ve davranışlarına incelemektedir. Yükselen argümanlar tam tersini yaparak devlet çıkarı, iradesi ve davranışlarını diğer tüm çıkar ve davranışlarından ön plana almaktadır (Çelebi, 2010:82).

Koskenniemi'ye göre belirsizlik teorisini iyileştirici yaklaşım yoluyla eleştirel hukuk teorisinin amaçladığı eşitlik ve adalete ulaşmak için kullanmak da mümkündür. Hukuki karar alma sürecinin hukuk dışı unsurları görmezden gelinmeyerek bu amaca ulaşılması mümkündür (Çelebi:75-76). Zira Koskenniemi uluslararası hukukun eşit olmasa da uluslararası uyumsuzluğun taraflarının kullanımına açık olduğunu ve kimi zaman birbiriyle çelişen ifadeler barındırdığını ve uyumsuzluğun haklı ancak güçlü olmayan tarafı için iyileştirici bir müdahale zemini oluşturduğunu savunmaktadır (Koskenniemi, 2005:59; Çelebi, 2010:72).

4 Walter Ullmann'ın alçalan ve yükselen argümlara ilişkin teorisini hakkında daha fazla bilgi için bkz. Walter Ullmann, "Law and Politics in the Middle Ages; an introduction into the sources of medieval political ideas." New York: Cambridge University Press, 1976.

2.3. Uluslararası Hukukun Bölünmesi

Egemenlik ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer uluslararası hukuk meselesi ise uluslararası hukukun bölünmesidir. Bu husus, son zamanlarda uluslararası hukukun çeşitli alanlara ayrılması ve dallanıp budaklanması ile ortaya çıkmış olup, Koskenniemi tarafından da çeşitli makaleler ile dile getirilmiştir. Koskenniemi'ye göre, uluslararası hukukta merkezi yapılanma, otorite ve merkezi karar alma organı olmayışı ve eşit egemen devletler tarafından oluşturulan hukuk kuralları uluslararası hukukun bölünmesine neden olmuştur (Koskenniemi, 2002:567-568).

Uluslararası hukukun tüm kaynakları ve uluslararası tüm kurallar dünyadaki bütün devletler açısından bağlayıcı değildir. Örneğin uluslararası antlaşmalar yalnızca taraf devletler arasında bağlayıcıdır. Bu uluslararası antlaşmaların kimi zaman uygulanması adına bazı organlar kurulmuştur. Bu organlara da antlaşmaların yürütülmesi adına birtakım yetkiler verilmiştir. Uluslararası hukukta merkezi otorite ve karar merciinin olmaması ve farklı alanlarda yapılan çok sayıda ikili veya çok taraflı antlaşmalar uluslararası hukukun bölünmekte olduğuna dair bazı görüşleri ortaya çıkarmıştır (Koskenniemi, 2002:567-568).

Uluslararası hukukun bölünmesi farklı nedenlerle tetiklenmektedir. Uluslararası hukukun merkezi otoriteden yoksun oluşunun yanı sıra küreselleşme, devletleri ekonomik nedenlerle egemenliklerini sınırlamak ve serbest dolaşıma izin vermek zorunda bırakmıştır. Uluslararası kural koyucuların çokluğu, kural oluşturma sürecine katılan iç aktörlerin çokluğu ve uluslararası hukukta merkezi bir yargılama merciinin olmaması gibi nedenlerle uluslararası hukuk çok farklı dallara bölünmüş ve hem benzer hem farklı alanlarda birçok düzenleme ortaya çıkmıştır (Kaya, 2012:151-163).

Koskenniemi hazırlamış olduğu Uluslararası Hukuk Komisyonunun Uluslararası Hukukun Bölünmesine Dair Çalışma Grubu Raporunda (Report of the Study Group of the International Law Commission, 2006) uluslararası hukukun bölünmesi hususuna değinmiştir. Böylece bu husus uluslararası hukukta daha geniş çevrelere yayılarak tartışma konusu haline

gelmiştir. Uluslararası hukukun bölünmesi bir görüşe göre artık istisnai bir durum olmaktan çıkıp kural haline gelmiştir (Broude, 2013:279-283). Koskenniemi bu çalışması ile bölünmeyi desteklemeyi veya hızlandırmayı çabalamamıştır. Bölünme uluslararası hukuk sükeleri tarafından meydana getirilmektedir, Koskenniemi ise yalnızca uygulama üzerinde gözlemler yaparak bölünmeyi yorumlamıştır (Broude, 2013:279-283).

Koskenniemi Raporda bölünme bakımından kurumsal ve siyasi unsurlardan çok uygulanabilir çözümlere odaklanmıştır. Böylelikle Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde yer alan yorum kuralları⁵ iyileştirici özellikleri bakımından gündeme alınmıştır. Böylece hukuk kuralları arasında bölünme nedeniyle çatışma çıktığında devletlerin uluslararası sözleşmeler ile üzerinde anlaştıkları yorumlama kuralları uygulanabilecektir. İyileştirici etki kendisini bölünmeye karşı uygulanabilecek çözümler bakımından göstermektedir. Koskenniemi'ye göre bölünme zannedildiğinden daha eskiye dayanan bir olaydır. Halihazırda iç hukuk sistemlerinde kullanılmakta olan yorumlama metotları ve sair çözümler ile bölünmenin oluşturabileceği risklerin önüne geçilebilecektir (Broude:283-285).

Sonuç

Martti Koskenniemi'nin uluslararası hukuk teorisi kimi eleştirilere konu olmuş olsa da eleştirel hukuk teorileri arasındaki önemli yerini almıştır. Koskenniemi'nin uluslararası hukuk teorisi en temel olarak nesnellik ve egemenlik unsurları üzerine oluşturulmuş halde olup yoğun bir liberal hukuk eleştirisi içermektedir. Koskenniemi de diğer eleştirel hukuk teorisyenlerine benzer olarak hukuk ile siyaset arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi

5 Bkz. Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 30: "1. Subject to Article 103 of the Charter of the United Nations, the rights and obligations of States Parties to successive treaties relating to the same subject matter shall be determined in accordance with the following paragraphs. 2. When a treaty specifies that it is subject to, or that it is not to be considered as incompatible with, an earlier or later treaty, the provisions of that other treaty prevail. 3. When all the parties to the earlier treaty are parties also to the later treaty but the earlier treaty is not terminated or suspended in operation under article 59, the earlier treaty applies only to the extent that its provisions are compatible with those of the later treaty. 4. When the parties to the later treaty do not include all the parties to the earlier one: (a) as between States Parties to both treaties the same rule applies as in paragraph 3; (b) as between a State party to both treaties and a State party to only one of the treaties, the treaty to which both States are parties governs their mutual rights and obligations."

vurgulayarak uluslararası hukukun siyaset, ekonomi ve tarihten ayrı olarak düşünölemeyeceğini savunmuştur. Bu husustaki iddiasını ispatlamak için belirsizlik tezi, nesnellik kavramına dair eleştiriler ve hukukun siyasi yönü veya hukukun siyasallaştırılması hususlarını vurgulamıştır.

Koskenniemi'ye göre uluslararası hukuk devletler için yalnızca sübjektif siyasi bir seçimdir. Eşit egemen devletler uluslararası hukuk oluşturma veya oluşturmamaya dair seçimlerini tekellerine almıştır. Modern uluslararası hukuk sisteminde adalet gibi devletleri aşkın bir ilke yoktur. Günümüzde egemenlik kaynaklı bir uluslararası hukuk sistemi hakimdir. Devletler her şeyden önce çıkarlarını ön planda tutarak uluslararası hukuk kurallarını oluşturmaktadır zira uluslararası hukukta devletleri aşkın adalet gibi bir ilke yer almadığı gibi merkezi bir karar mercii veya otorite de bulunmamaktadır. Koskenniemi uluslararası hukuk kurallarının belirsiz olduğunu, hem güçlü tarafın lehine olacak şekilde yorumlanarak güçlü olanın her türlü davranışını savunma amacıyla kullanılabileceğini hem de adil bir şekilde yorum yapılarak zayıf tarafın da korunabileceğini iddia etmiştir. Bu iddiasını belirsizlik tezi olarak ifade etmiştir.

Koskenniemi uluslararası hukukun uluslararası siyasetten bağımsız olarak var olması için ulusal hukuklarda olduğu gibi nesnellüğünün ispatlanması gerektiğini ve liberal hukuk sistemlerinin bu nesnellığı varsayarak hataya düştüklerini ifade etmiştir. Zira bir uluslararası hukuk kuralının nesnel olabilmesi için hem normatifliği hem somutluğu ispatlanmalıdır. Koskenniemi nesnellığı ütopya ile özneliği ise apoloji ile açıklamıştır. Devlet davranışı, iradesi ve çıkarına sonuna kadar bağılı bir sistem normatif olamamakta ve apoloji haline gelmektedir. Devlet davranışı, iradesi ve çıkarından tamamen yoksun bir hukuk sisteminin içeriği ve meşruiyeti güvensiz hale gelmekte ve sistem bir ütopya haline gelmektedir. Koskenniemi Ullmann'a referans yaparak adaleti ön planda tutan ütopya sistemini alçalan argümanlar olarak, devlet iradesini ön planda tutan apoloji sistemini ise yükselen argümanlar olarak adlandırmıştır. Koskenniemi'ye göre iki uç da istenmeyen sonuçlara yol açtığından bu iki ucun sentezi yapılmalı ve uluslararası hukukun belirsizliğinden iyileştirici bir müdahale ile kaçınılmalıdır.

Koskenniemi aynı zamanda uluslararası hukukun bölünmesine dair de uluslararası hukuk doktrinini etkileyen bazı fikirler ortaya atmıştır. Uluslararası kural koyucuların çokluğu, kural oluşturma sürecine katılan iç aktörlerin çokluğu ve uluslararası hukukta merkezi bir yargılama merciinin olmaması gibi nedenlerin uluslararası hukukun bölünmesine neden olduğunu ve çok sayıda uluslararası hukuk alanı ve kaynağı ortaya çıktığını ifade etmiştir. Koskenniemi uluslararası hukukun bölünmesinin üstesinden gelinemeyecek riskler barındıran veya anormal bir durum olmadığını açıklamıştır. Uluslararası hukuk bünyesinde bulunan ve kullanılmakta olan yorum metotları ile bölünmenin çıkardığı riskler ve çatışmaları çözmek mümkün görünmektedir.

Kaynakça

Akman, Ş. T. (2012). "Hukuk Politika İlişkisi Bağlamında Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi." *AÜHFD* 61 (4), 1271-1306.

Alan, H. (1986). "The Theory of Critical Legal Studies." *Oxford J. Legal Stud.* 6 (1).

Alvarez, A. "The New International Law," *Transactions of the Grotius Society* 35, (1929): 36-42.

Bernstorf, J von. (2006). "Sisyphus was an International Lawyer. On Martti Koskenniemi's From Apology to Utopia and the Place of Law in International Politics." *Cambridge University Press* 7 (12), 1015-1035.

Broude, T. "Keep Calm and Carry on: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law." *Temple International & Comparative Law Journal* 27, No. 2, (2013): 279-292.

Cotterell, R. (2020). *Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Çelebi, H. ve Özdemir, A. M. (2010). "Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 7 (25), 69-90.

D'Aspremont, J. (2006). "Uniting Pragmatism and Theory in International Legal Scholarship: Koskenniemi's From Apology to Utopia revisited." *Revue quebecoise de droit international* 19 (1), 353-360.

Demirkol, A. (2023). *Uluslararası Hukukun Üç Yüzü: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(54), 39-76.

Desautels-Stein, J. (2016). "From Apology to Utopia's Point of Attack." *Leiden Journal of International Law* 29 (3), 677-698.

Dupuy, P.-M. (2005). "Some Reflections on Contemporary International Law and the Appeal to Universal Values: A Response to Martti Koskenniemi." *European Journal of International Law* 16 (1) 131-138.

Golding, M. P. ve Edmundson, W. A. (2021). *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi*, çev. Yılmaz Altun, İstanbul: İslık Yayınevi.

Gülçür, A. (2018). "AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24 (1) 197-214.

Güneş, Burak. (2010). "Egemenlik ve İnsancıl Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk." *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 10 (1), 31-58.

Kaya, T. (2012). "Uluslararası Hukuk Bölünüyor Mu? Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve Farklılaşmasından Kaynaklanan Zorluklar." *AÜHFĐ* 61 (1), 149-173.

Koskenniemi, M. (2002). "Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties," *Leiden Journal of International Law* 15 (3), 553-580.

Koskenniemi, M. (2005). *From Apology to Utopia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koskenniemi, M. (1997). "Hierarchy in International Law: A Sketch." *European Journal of International Law* 8 (4), 566-582.

Koskenniemi, M. "The Politics of International Law." *European Journal of International Law* 1 (1990): 4-32.

Moravcsik, A. (1997). "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics," *International Organization* 51 (4): 513-534.

Pazarcı, H. (2021). *Uluslararası Hukuk Dersleri: 1. Kitap*. Ankara, Turhan Kitabevi.

Rasulov, A. (2016). "From Apology to Utopia and the Inner Life of International Law." *Leiden Journal of International Law* 29 (3), 641-666.

Report of the Study Group of the International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, 58th Session, U.N. Doc. A/CN.4/L.682 (2006).

Rule of Law Checklist, Adopted by the Venice Commission of the Council of Europe at its 106th Plenary Session.

Singh, S. (2016). "Koskenniemi's Images of the International Lawyer," *Leiden Journal of International Law* 29 (3), 699-726.

Turan, G. (2021). "Uluslararası Hukukta Güvenlik Söylemleri: Uluslararası İlişkiler Teorileri ile Kesişen Düzlemler." *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 23 (1), 4-25.

Ullmann, W. (1976). "Law and Politics in the Middle Ages; an introduction into the sources of medieval political ideas." New York: Cambridge University Press.

Unger, R.M. (1986). "The Critical Legal Studies Movement," Cambridge: Harvard University Press.

Weinrib, E. J. (2012). *The Idea of Private Law*, Oxford: Oxford Univ. Press.

Extended Summary

In this study, in order to explain the international law theory of Martti Koskenniemi, one of the recent theorists of critical legal theory, it is firstly aimed to present the critical legal theory, of which Koskenniemi represents a different dimension, and then to explain the relationship between the phenomena of objectivity and sovereignty and international law in Koskenniemi's theory. Koskenniemi's views on the relationship between politics and law and on the division of international law are also summarized. In addition, some criticisms of Koskenniemi's views are also included.

Critical legal theory opposes concepts such as formalism and objectivity with the thesis of uncertainty and argues that the theory gains power and legitimacy in favor of some groups in society by discussing the marginalizing and oppressive dimensions of law.

According to Koskenniemi, objectivity is utopia, while subjectivity is apology. According to Koskenniemi, in order to prove the existence of international law, one must prove that the law is both normative and concrete at the same time. In other words, it is necessary to be able to verify that international law binds states even apart from state behavior, will or interest, but that the existence of international law can be verified by the behavior, will or interest of the same state. Koskenniemi argues that the danger of apology and utopia can only be avoided by combining normativity and concreteness.

According to Koskenniemi, the content of international law must first be determined by the concept of justice, which is natural and transcends states. Subsequently, material realities should be taken into account. According to Koskenniemi's theory, it is impossible for an international lawyer to separate their identity as a jurist from their identity as a social scientist or politician. According to him, there is no neutral field of law outside of politics and lawyers should integrate this basic understanding into their professional identity.

For Koskenniemi, international law is merely a subjective political choice for states. Equally sovereign states monopolize the choice of whether or not to create international law. In the modern international legal system, there is no transcendent principle such as justice. Today, a sovereignty-driven system of international law prevails. States formulate the rules of international law by prioritizing their interests above all else, since there is no transcendent principle of justice in international law, nor is there a central decision-maker or authority. Koskenniemi criticized modern law by claiming that the rules of international law are ambiguous and can both be interpreted in favor of the strong party and used to defend all kinds of behavior of the strong party, and that the weak party can also be protected by interpreting them fairly. He then referred to this claim as the principle of uncertainty.

The uncertainty principle is essentially based on realist theory. Realists talk about two types of indeterminacy when claiming the indeterminacy of law. First, the logical uncertainty of law means that it is not obligatory to give only one judgment to the same legal dispute, that is, different judgments can be justified on the basis of the same reasons. According to them, the valid, albeit contradictory, methods of interpretation used to interpret statutes or case law in law point to this logical ambiguity. Secondly, the causal indeterminacy of law refers to the insufficiency of legal reasons to justify judges' decisions. Realists have been criticized for seeming to limit the sources of law to statutes and case law.

According to Koskenniemi, it is also possible to use the theory of uncertainty to achieve the equality and justice that critical legal theory aims for through a remedial approach. This can be achieved by not ignoring the extra-legal elements of legal decision-making.

In his famous work "From Apology to Utopia", Koskenniemi argues that international law is as suitable for legitimizing as it is for diagnosing or criticizing the lawfulness or unlawfulness of the behavior of the actors of the international community. Thus, a natural law approach assumes an inherent morality and the normative content of international law

becomes obscure. On the contrary, if a positivist approach is adopted, any rule made by the sovereign power will be accepted as legal, and therefore no critical interpretation can be made and all the decisions of the sovereign will be approved without hesitation.

According to Koskenniemi, the lack of central organization, authority and central decision-making body in international law and the legal rules established by equal sovereign states have led to the division of international law into various branches. However, according to him, this is quite normal and the risks that may arise from the fragmentation of international law into different branches can be avoided with the existing solution methods.

BULGARİSTAN MUHACİRLERİNE YÖNELİK KIZILAY'IN GÖÇ YÖNETİMİ MODELİ VE SOSYAL YARDIMLARI

Cüneyt Uğurlu*

Öz

Türkiye'ye Bulgaristan'dan 1950-51 Zorunlu göçünde sayıları yüz bini aşan miktarda Bulgaristan Türkü gelmiştir. Türkiye Bulgaristan Türkleri için yüksek düzeyde önem vererek Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği kurmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar Bulgaristan'dan gelen Türkleri bizzat ziyaret etmiştir. Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği TBMM Başkanı Refik Koraltan Başkanlığı'nda ve Kızılay'ın bağış toplamaya yetkilendirilmesiyle sosyal yardım alanında önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Sınırdan geçen muhacirlere Kızılay ilk etapta aracılığıyla Edirne aşevinde sıcak yemek dağıtımını yapmıştır. Tekirdağ ve Çorlu'da kış şartlarında hastalanan için göçmen hastaneleri kurmuştur. Misafirhanede barınan göçmenlerin iase, kıyafet gibi ihtiyaçları Kızılay aracılığıyla piyasadan tedarik edilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Kızılaya önemli miktarda bağışlar yapılmak suretiyle göçmen evleri inşa edilmiştir. Bu makalede Kızılay arşiv belgeleri esas alınarak betimsel analiz yöntemiyle Kızılay'ın Bulgaristan muhacirlerine yapmış olduğu sosyal yardımlar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Muhaciri, Kızılay, zorunlu göç, göçmen evleri.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Doktora öğrencisi, cuneytugurlu@yandex.com, <https://orcid.org/0000-003-4546-117X>.
Bu makaleye atıf için: Uğurlu, Cüneyt. (2024). Bulgaristan Muhacirlerine Yönelik Kızılay'ın Göç Yönetimi ve Sosyal Yardımları, SDE Akademi Dergisi 4(2), 249-281.

KIZILAY'S MIGRATION MANAGEMENT MODEL AND SOCIAL ASSISTANCE TO BULGARIAN REFUGEES

Cüneyt Uğurlu

Abstract

In 1950-51, a significant number of Bulgarian Turks, exceeding a hundred thousand, migrated to Türkiye during the forced migration from Bulgaria. Türkiye showed considerable importance to Bulgarian Turks by establishing the Migration and Refugee Assistance Association. President Celal Bayar personally visited the Turks coming from Bulgaria. The Migration and Refugee Assistance Association, under the chairmanship of TBMM President Refik Koraltan and with the authorization for the Turkish Red Crescent to collect donations, conducted significant activities in the field of social assistance.

Initially, the Turkish Red Crescent distributed hot meals through the Edirne soup kitchen to migrants passing through the border. In Tekirdağ and Çorlu, migrant hospitals were established for those who fell ill during winter conditions. The needs of migrants staying in guesthouses, such as food and clothing, were met by procuring them from the market through the Turkish Red Crescent. Significant donations were made to the Turkish Red Crescent to construct migrant homes. This article will present the social assistance provided by the Turkish Red Crescent to Bulgarian migrants based on Turkish Red Crescent archive documents through descriptive analysis method.

Keywords: *Bulgarian immigrants, Red Crescent, forced migration, migrant houses*

Giriş

Evlâd-ı Fatihan olarak bilinen Balkan diyarı 500 yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde huzur ve barış ikliminin egemen olduğu bir dönem ile bilinmektedir. Osmanlı bu dönemde bölgeye oldukça önem vererek, mektepler, medreseler, camiler, köylere çeşmeler inşa ederek bölgede yaşayan Türklerin kültürel anlamda bir nevi Anadolu'daki gibi yaşamalarını sağlamıştır (Şimşir, 2012).

93 Harbi diye anılan Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Tuna nehrinin aşağısında Silistre, Dobruca, Razgrad Filibe, Mestanlı, Varna gibi yerlerden Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan kalmıştır (Karpas, 2015).

Bu makalede birinci bölümde zorunlu göçün akademik anlamda tanımını araştırılarak Zorunlu göçü oluşturan sebeplerin neler olduğu bu bölümün araştırma konusudur. Ayrıca Bulgaristan Türkeri'nin göçü döneminde kabul edilen 1951 Mültecilerin Statüsü Sözleşmesine değinilecektir.

Makalenin ikinci bölümünde Osmanlı-Rus Harbi'nden ve Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı'nda Trakya ve Anadolu'ya yapılan göçlerden bahsedilecektir. 1950'ye kadar olan dönemde Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler ortaya konulacaktır.

Bulgaristan Hükümetinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra rejim değişikliği olmasının ardından 1950'de Türklere birtakım baskılar neticesinde Türklerin zorunlu göçe uğradığı bilinmektedir. Bulgaristan hükümetinin rejim değiştirmesinin ardından Kasım 1950'ye doğru Türklere yönelik zorunlu göç uygulanmıştır. Bunun üzerine Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye sığınmak için müracaat etmişlerdir (Şimşir, 2012).

Makalenin üçüncü bölümünde Türkiye'ye yapılan zorunlu göç ile beraber Türkiye'nin Kızılay ile koordineli bir şekilde oluşturduğu göç yönetim modeli konacaktır. Türkiye sayıları ilerleyen yıllarda sayıları 200 bine yaklaşacak olan Bulgaristan Türkleri için yüksek düzeyde önem vererek Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği kurmuştur. Cumhurbaşkanı Cenal Bayar Bulgaristan'dan gelen Türkleri bizzat ziyaret etmiştir. Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği TBMM Başkanı Refik Koraltan Başkanlığı'nda

ve Kızılay'ın bağış toplamaya yetkilendirilmesiyle sosyal yardım alanında ne tür faaliyetlerde bulunduğu ile Kızılay'ın 1950'lerde gerçekleştirdiği göç yönetimi, günümüzdeki göç yönetimine ne ölçüde ışık tutabileceği araştırmanın sorusudur.

Dördüncü bölümde Kızılay'ın ve muhacirlerin iskân edilmesinde sosyal yardım anlamında izlediği yol ortaya konacaktır. Kızılay aracılığıyla toplanan yardımlar ve Toprak İskân Müdürlüğü ile yapılan resmi yazışmalardan yola çıkarak dönemin zor koşulları altında göçmen evlerinin nasıl inşa edildiği de araştırmamızın konusunu oluşturacaktır. Bulgaristan Muhacirleri o dönemin zor ulaşım ve iletişim şartlarında nerelere iskân edildiği ile Göçmen evleri inşaatı için ne tür çalışmalar yapıldığı araştırmanın alt soruları olacaktır. Çalışmamızda göçmen evleri inşası için toplanan yardımlar da bu bölümde Kızılay arşiv belgeleri taranarak betimsel analiz yöntemi ile incelenecektir.

Makalenin beşinci bölümünde Kızılay toplanan yardımlar ile ayrıca aş ocakları kurarak Edirne'den Türkiye'ye giren Bulgaristan muhacirlerini ilgiyle karşılamış ayrıca Çorlu ve Tekirdağ'da Göçmen Hastaneleri kurmuştur. Makalede Kızılay'ın göç yönetim modelinin ardından son olarak Kızılay'ın bu alanlardaki sosyal yardımları arşiv belgeleri ışığında bulgu olarak ortaya konacaktır.

1. Zorunlu Göç ve Dış Göç Kavramı

Göç teorileri göç olgusunu kategorize etmelerini amaçlamaktadır. Bu kapsamda göç olgusunun anlaşılması ancak insanların yaşanmış tecrübeleri üzerinden anlaşılabilir (Durmaz, 2020: 2-10). Göçe anlaşılmasında sosyal antropolojinin fenomeloji yaklaşımına da ihtiyaç duyulmaktadır (Durmaz, 2020: 13).

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç kavramı birçok faktöre bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu faktörler zaman mekân ve koşullara göre değişim gösterebilir. Göç insanların doğal afetler nedeniyle yer değiştirmesi gibi olağanüstü şartlarda da gerçekleşebilirken bireylerin tercihlerine göre

gönüllü olarak daha iyi bir sosyal refah sağlaması için göç etmeleri olarak da karşımıza çıkabilir. Son dönemde meydana gelen göçler üzerine yapılan bir inceleme bu göçlerin büyük çoğunluğunun bazı bölgelerde yaratılan istikrarsızlıklar ve yetersiz yaşam koşulları olduğu görülüyor (Alpar, 2022: 27). Gönüllü göçler, insanların buldukları çevreyi beğenmemeleri nedeniyle daha müreffeh şehir veya ülkelere gitmeleri ile oluşan göçlerdir. Ayrıca ailesinin geleceğini iyileştirme, yeni yerler keşfetme gibi amaçlar da gönüllü göç kapsamına girer (Adıgüzel, 2019).

Kırsal kentten şehre yapılan veya köyden kasabaya yapılan göçler gibi daha iyi bir iş arama ve aile refahını artırma gibi amaçlarla yapılan göçlere iç göç denilirken bu göç türünde kültürel uyumsuzluk veya dil bilmemekten kaynaklanan iletişimsizlik genellikle görülmemektedir. Bir başka ülkeye çeşitli nedenlerle yapılan göçe ise dış göç tanımı yapılırken bu göç türünde kişi dilini bilmediği bir ülkede iletişim kurmada ciddi zorluklar yaşayabilmektedir. Alexander Betts'e göre Zorunlu Göç, 20. Yüzyıl ve 21.Yüzyılın ilk yıllarında siyasi zulüm, doğa ya da insan kaynaklı afetler sebebiyle kitleler halinde evlerinden kaçmak zorunda kalmasıdır. 20. Yüzyılda görülen iki cihan harbi, müstemleke olma durumundan kaçınma savaşları ve Soğuk Savaşın dönemi çarpışmaları ile bu dönemde kurulan otoriter rejimler insan hakları ihlallerine neden olmuştur. Bu nedenle insanların başka yerde koruma araması nedeniyle komşu ülke devletlerine sığınmak için müracaat etmeleri görülmüştür. Bu tip durumda bulunan kimseler var oluşsal bir tehdit sebebiyle kendi toplumları içinde yaşamakta iken önemli güçlülere rastlamış olmalarından dolayı dışlanmışlardır. Netice olarak yeteneklerini (vazifeli olmak) ve haklarını ancak kendi toplumları dışında ararlar. Bir bireyin temel haklarına erişmesi konusunda kendi ülkesinin bunu sağlamaması ya da sağlayamaması halinde bu kişinin ya da grubun koruma altına alınmasının gerekliliği konusunda uluslararası mutabakat vardır. İnsani müdahale, insani yardım ve koruma sorumluluğu konusundaki tartışmalar ülke içinde yerlerinden edilen kişiler konusu ile yakinen alakalıdır (Betts, 2017). Castles, sınır ötesi insan hareketliliğin küreselleşme bağlamında giderek daha önemli olduğunu iddia eder. Castles'e göre göç krizi ekonomik koşullara ve sosyal refah seviyesine ilişkin Güney ve Kuzey arasındaki derin

eşitsizlikten ortaya çıkar. Castles'a göre küresel kapitalist ülkeler insanların yerinden edilmesinin alt yapısını hazırlar. Özetle insani yardım ve korumacılık gibi kavramlar egemen liberal odakların daha çok ortaya koyduğu yaklaşımlardır (Castles, 2003). Tarih incelendiğinde göçlerin basit tedbirlerle önlenemediği, göçü yönetemeyenlerin kaybettiği ve çoğu zaman stratejik sonuçlara yol açtığı görülmektedir (Alpar, 2022: 27-28).

Zorunlu göç araştırmalarının geleneksel ilgi alanı, genellikle siyasi zulme ilişkin iyi temellendirilmiş bir korku nedeniyle kişilerin ülkelerini terk etmesi olmuştur. Profili en çok araştıran zorunlu göçmen kategorisi mültecilerdir. 1951 tarihli Mültecilerin Statüsü Sözleşmesi Madde 1, a fıkrasına göre mültecilerin tanımı şu şekilde yapılmıştır: Otoriter rejimlerin uyguladığı zulüm veya çatışmadan dolayı temel insan haklarından mahrum kimsenin sınırları aşması sonucu bir başka ülkeden sığınma talep etmesidir. Mültecilerin haklarını net bir şekilde 1951 Mültecilerin Statüsü mültecilerin tanımını yaparak açıklar. Bu sözleşmeye göre mültecilerin sığındığı ülkeden geri gönderilmesi yasaklanmıştır. Mültecilerin Statüsü sözleşmesinin uygulanması Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) aittir. BMMYK'nın 1950 tarihli şartına göre sözleşmeye taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getirdiklerine dair sorumluluğu vardır. 1951 tarihli sözleşme sadece Avrupa Coğrafyasını kapsamış fakat 1967 tarihli protokol ile beraber bütün dünyayı kapsayacak hale getirilmiştir (Betts, 2017).

2. Osmanlı-Rus Harbi'nden 1950'ye Kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Evlâd-ı Fatihan olan Balkan topraklarında 14. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti hükümlanlık sürmekteydi. Bu uzun dönemde Anadolu'daki Türk halk kitleleri nüfus yoğunluğu az olan Balkan coğrafyasına yerleşmişlerdi. Balkanlara gelen Osmanlılar çok çeşitli unsurlardan oluşuyordu. Bunların arasında göçebeler, çiftçiler, esnaf ve tüccarlar, dervişler, vaizler ve diğer din görevlileri ile idari ve askeri personel bulun-

maktaydı. İlk gelenler arasında Anadolu'dan Yörükler ve Tatarlar gibi çok sayıda kırsal halk vardı. Osmanlılar Balkanlar'daki fetihlerini genişletirken, Anadolu'dan göçebeler getirip onları Balkan topraklarına yerleştirdiler. “Yollarda ve çevredeki dağlık bölgelerde Trakya'nın sınır bölgelerinde, Meriç ve Tunca vadilerinde yoğun nüfuslu Türk köyleri kuruldu.” Orhan Bey döneminde başlayan iskân siyaseti, halefleri I. Murad Hüdavendigâr (1360-1384) ve Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde de sürdürüldü (Eminov, 1997).

18'inci yüzyıldan başlayarak kendini iyice hissettiren dünya güç merkezlerindeki değişim, Doğu aleyhine gelişerek 19 ve 20'nci yüzyıllarda daha belirgin hale gelmiştir (Alpar, 2022: İx). Osmanlı idaresi altındaki kırsal yerleşim düzeninin dönüşümü aşamalı olarak gerçekleşti. Osmanlı yönetiminin ilk iki yüzyılı boyunca yönetilen halkın şikâyet etmek için çok az nedeni vardı. Bulgar köylülerinin çoğunun durumu Osmanlı yönetiminden fazla etkilenmedi: bir ev sahibi yalnızca bir başkasıyla değiştirildi. Vergiler makuldü, İstanbul'daki merkezi hükümet sancak beyleri ve paşalar tarafından sıkı bir şekilde kontrol ediyordu, ülke genel olarak barış içindeydi (Hoffman, 1964).

Sadece Balkanlar topraklarında ve Türk yönetimi altında değil, diğer her yerde, çok daha eski zamanlarda, orta çağ insanının yaşamına eşlik eden tüm “iyi şeyler” in ardından başlayan Yakın Çağ ile beraber bambaşka kavramlar üzerinde duruldu. Bu büyük bir farktır, çünkü Orta Çağ'ın gerçekliğinin ardından İnsan Hakları Bildirgesi ve “Özgürlük, Kardeşlik, Eşitlik” gibi kavramlar gündeme geldi (Mutafchieva, 1995).

19. Yüzyıldan bir asır önce etkisini hissettiren Fransız İhtilali'nin milliyetçilik akımları bölgede istenmeyen olaylara sahne oldu. Osmanlı'nın çok kültürlü olarak kurduğu barış ortamı ayaklanmalar ve isyanlar ile diğer unsurların bağımsızlık talebi nedeniyle Osmanlı'nın bölgede idaresini sürdürmede zorlanmasına neden oldu.

1844 yılında yapılan nüfus sayımına göre dinsel farklılıklara ile coğrafi bölge fark etmeksizin Bulgaristan nüfusunun yaklaşık 3.000.000 olduğunu belirtilmiştir. 1877 yılına gelindiğinde, Filibe, Sofya ve İslimye

Sancakları ile Tuna Vilayeti 1.793.695 Bulgar nüfusu ve 1.949.054 gayrı-Bulgar nüfusu bulunmaktaydı (Koyuncu, 2013).

1876'da yılında Bulgaristan'da tarım arazileri olarak işlenebilen toprakların %70'i Türklerin elindeydi. Balkan sıradağları ile Tuna nehri arasında kalan Tuna vilayetinde ve 1.130.000 Bulgar ile beraber 1.120.000 Türk yaşıyordu. Eskicuma, Kırcaali, Mestanlı, Razgrad, Rusçuk, Şumnu gibi vilayetlerde de Türk nüfusu çoğunluğu oluşturuyordu. Osmanlı döneminde Türkler dünyanın birçok yerinde bulunuyordu. Balkanlar'da Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk yer alıyor. Osmanlı döneminin ardından Türkler kendilerini sıklıkla buldukları ülkelerin yönetim yetkililerinin baskısı altında buldular. Bulgaristan'dan Türk Müslümanlar, 1877-78 Rus-Türk Savaşı'nın Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetine son vermesinden sonra ve aynı zamanda geçen yüzyıl boyunca çeşitli dalgalar halinde Türkiye'ye göç etti (Nichols, Sugur, & Sugur, 2003).

Yedi ay süren 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı- Rus Savaşı'nı müteakiben bir milyon kadar Rumeli Türk'ü bölgeden Anadolu'ya doğru hicret etmeye zorlandı. Bu savaşın sonucunda Balkanlar'da önemli miktarda toprak kaybının ardından Anadolu'ya kitlesel göç akımları başlamıştır. Osmanlı bakiyesi topraklar olan Balkanlardan Anadolu'ya gelen muhacirler Osmanlı'dan gelen kültürlerini muhafaza ettiklerinden dolayı Osmanlı Devleti döneminde göçmenler için aynı dili konuşma ve dini yaşantılarını devam ettirme bakımından kültürel bir zorluktan bahsetmek mümkün değildir. Türk- İslâm kültürünü Anadolu'da yaşatmaya devam eden muhacirler Anadolu'daki toplumsal yapıya olumlu yönde katkı sağlamıştır. (Karpas, 2015)

Bulgaristan'daki Türklerin sayısı ne kadar azalmış olsa da Kuzeydoğu Bulgaristan'da 1877-78 Osmanlı Rus Harbi nihayete erdiğinde Türkler halen çoğunluk nüfusu oluşturmaktaydı. Bu bölgenin merkezi olan Şumnu şehrinde Osmanlı'nın ordusunun 3. Karargâhı olarak hizmet veriyordu. Rus orduları veyahut Bulgar çeteleri bu tarihe kadar herhangi bir savaşa girememişlerdi. Ocak 1881 senesinde yapılan nüfus sayımına göre Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türkler üçte iki çoğunlukta idi. İlçelerde de yapılan nüfus

sayımı sonuçlarına göre büyüklüğüne Müslüman Türk nüfus Eskiçuma'da yüzde 82, Silistre'de yüzde 71,1, Şumnu'da yüzde 67,9 Razgrad'da yüzde 68,8, Pravadi'de yüzde 62,3, Rusçuk'ta yüzde 52,4, ve oranında çoğunluk arz ediyordu. (Şimşir, 2012).

1880 yılı tarihli "Müslümanların Askere Alınması" ve 1882 yılında yürürlüğe giren "Arazi Vergisi" kanunları, Türk nüfusun Türkiye'ye hicret etme sebepleri olarak görülebilir. Göç edecek muhacirlerin mal ve arazilerini satmak suretiyle Türkiye'ye para taşımaları bu kanun vasıtasıyla durdurulmuştur. (Çetin, 2008) Bununla beraber Haziran 1979-Eylül 1880 tarihlerinde Varna limanından 18033 Türk Anadolu'ya göç etmiştir. (Şimşir, 2012).

Fransa Edirne konsolosu Laffon'un 31 Ekim 1883 tarihli raporuna göre bu tarihten üç ay önce 200 bin muhacirin Edirne'den geçmişti ve bu rakam yaklaşık 50 bin muhacir aileye tekabül ediyordu. Sofya'da bulunan Fransız temsilcinin hazırladığı 3 Nisan 1884 tarihli raporunda ise Bulgaristan'dan 600 bin kadar Müslümanın Bulgaristan'dan göç etmesi sonucu Bulgaristan önemli bir işgücü kaybına uğramıştı (Şimşir, 2012).

Bulgaristan 'dan Türkiye'ye göç 1886- 1890 yılları arasında 74.753 Türk'ün Anadolu'ya hicret ettiği bilinmektedir. 1893-1902 dönemde ise Bulgar resmi istatistiklerine göre arasında Bulgaristan'dan Osmanlı topraklarına 70.603 muhacir gelmiştir. Balkanlarda Türklere yapılan uygulamalar savaş esnasında zulümlere dönüştü. (Şimşir, 2012).

Birinci Balkan Harbi Bulgar ordularının Çatalca'ya ilerlemesi sonucu Bulgaristan Türklerinin İstanbul'a kalabalık yığınlar halinde hicret etmesiyle sonuçlandı. İkinci Balkan Savaşı ise 10 Ağustos 1913'te Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan ile Bulgaristan arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile sonuçlandı. Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki İstanbul muahedesi de 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalandı. Buna göre, Edirne ile bu şehrin batı tarafı kısmı Osmanlı Devleti'nde kaldı. İki devlet arasında sınırı Meriç nehri belirledi. Müslüman çoğunluğun yaşadığı Meriç Nehri'nin batısı Batı Trakya Yunanistan'ın, Doğu Trakya ise Osmanlı Devleti'nin elindeydi (Hilmi, 1992).

1912-1922 yıllarında Osmanlı'nın savaşlar ile yıpratılması sonucu Osmanlı bakiyesini devre alan Türkiye gerek askeri gücünü yeniden kazanmak gerekse ekonomik kalkınma için gerek duyduğu işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla 18-40 yaş nüfusu artırmak için özel bir göç politikası izlemiştir. 1923-24 yıllarında gerçekleşen Türk- Yunan nüfus mübadelesinden sonra bu amaçları gerçekleştirmek için farklı stratejiler geliştirilmiştir. Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma ile bu göçleri teşvik etmek için göçmenlere vergi muafiyeti, askerlik muafiyeti gibi hususlarda ayrıcalıklar verilmiştir (Karpat, 2015).

Cumhuriyet döneminde de Bulgaristan'dan Türkiye'ye muhacir akını devam etmiştir. Fakat bu dönemde ilk kez göçmen işine yönelik bir anlaşma yapıldı. Bu konu ile ilgili olarak 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da "Türk- Bulgar İkamet Sözleşmesi" göç konusunu düzenledi. Bu sözleşmenin 2. maddesine göre *"Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacaktı. Buna göre Muhacirler hayvanlarını taşıyabilen mallarıyla yanlarında serbestçe getirebilecekti. Taşınmaz malları da isteğe bağlı olarak satabilme hürriyetine sahip olacaklardı. Ayrıca bu ticaretlerinden elde edecekleri parayı yurt dışına çıkarabileceklerdi."* Bu anlaşma üzerine cumhuriyet döneminde yapılan göçler daha bir düzenli oldu. Bu anlaşmanın ardından 1923 ile 1933 yılları arasında 101.507 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye hicret etmiştir (Şimşir, 2012).

Bulgaristan nüfusu 1930 verilerine göre 5. 585.000'dir. Nüfusun yüzde 80'i köyde yaşamaktadır. Bu yıllarda nüfusun yüzde 80'i Bulgar, yüzde 11'i Türk'tür. 1930'lu yıllarda Bulgaristan'ın ekonomik durumu oldukça kötüydü. Çiftçi elindeki zahireyi satmaya çalışırken alıcı bulmakta zorlanmaktadır. Hükümet 1933 yılının Kasım ayından Mayıs 1934'e kadar 8 aylık bir süre boyunca maaş ödeyememiştir. Bulgar hükümeti, milletvekili ve personel giderlerinde de yüzde 50 azaltmak durumunda kalmıştır. Bulgar hükümeti ayrıca devlet memurlarının yüzde 50'sini işten çıkarmıştır (Özsarı, 2015).

Büyük Buhran'ın da o yıllarda dünya ekonomisini etkilediği düşünüldüğünde Bulgar halkının ne kadar zor durumda olduğu ve büyük bir

ümitsizlik içine girdiği daha iyi anlaşılır. Halkın büyük çoğunluğu ekonomiye çare bulunamayacağını düşünmekteydi. Bu vaziyet Bulgaristan'da komünist yönetime gidiş için zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Bulgaristan'da yeni neslin sosyalizm akımına sıcak bakmasıyla ilerleyen yıllarda komünist yönetimin oluşmasını sağlayacaktır (Özsarı, 2015).

Siyasi durumun bu şekilde gelişmeye başlaması ülkedeki Türk azınlığı olumsuz etkilemiştir. 1933-1934 yıllarında Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa karşı yeni bir ve göç ettirme ve baskı stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Bulgar idareciler Türklüğe hakaret eden birtakım davranışlarda bulunmuşlardır. Türkler üzerinde dayak ve sebepsiz öldürme gibi uygulamalar Bulgaristan Türkünün 1933-1934 yılları arasında sık duyulan hadiseler olmuştur. 1934'te Bulgaristan'da gerçekleşen darbe sonrası kurulan darbe hükümetinin vilâyetlere göndermiş olduğu tamime göre Bulgar vatandaşların Türk malı ve Türk taşınmaz mülkü satın almaları yasaklanmıştır (Özsarı, 2015).

Tablo 1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1923-1939 Yılları Arası Göç Eden Muhacir Sayısı (Şimşir, 2012).

Yıllar	Bulgaristan Muhaciri
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
Toplam	198.688 kişi

1934-1939 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç devam etmiştir. Bu dönemde göç edenlerin sayısı 97.181 olmuştur.

1923- 1939 yılları arasında Türkiye'ye göç eden muhacir sayısı 198.688 kişi olmuştur. 1878 Osmanlı- Rus Harbi'nin ardından Romanya'ya bağlanan Tuna nehri güneyindeki Dobruca vilayetinden de bu dönemde Türkiye'ye muhacir gelmiştir. Romanya'dan 100.000 kadar muhacir Türkiye'ye gemi vasıtasıyla ulaşabilmiş ve Türkiye'nin tarım faaliyetlerinin ağırlıkta olduğu şehirlere iskân edilmeleri sağlanmıştır. Dobruca bölgesi ile Romanya'dan Türkiye'ye hicret edenlerin sayısı 64.570 olmuştur (Bozçalışkan & Avaner, 2021).

3. Bulgaristan Türklerine Yönelik Türkiye'nin Göç Yönetim Modeli

12 Ağustos 1950'de, Bulgaristan'da yaşayan çeyrek milyon Türk'ün tamamının üç ay içinde ülkeyi terk edip Türkiye'ye girmesini öngören bir Bulgar kararnamesi ile kitlesel göç aniden hızlandı. Böylece erkekler, kadınlar ve çocuklar, atalarının yüzyıllardır işgal ettiği evlerden sökülüp, çiftliklerini ve mallarını terk ederek, çoğunun daha önce hiç görmediği yeni bir ülkeye göç etmeye zorlandılar (Kostanick, 1955).

Başlangıçta Bulgar yetkililer, ateist eğitim ve İslam karşıtı propagandanın birlikte, hiçbir zorlamaya gerek kalmadan Müslümanlar arasındaki İslam'ın etkisini zayıflatmak için yeterli olacağını düşünüyorlardı. Sonunda İslami dünya görüşünün yerini bilimsel-ateist bir dünya görüşü alacaktı. Bu senaryoya göre, Müslüman nüfus içinde genç aydınların sayısı arttıkça, büyüklerinin batıl ideolojisinin yerine Komünist Partinin bilimsel Marksist-Leninist ideolojisinin getirilmesinde tarihi rollerini oynayacaklardı (Eminov, 1997).

Bulgaristan'daki 250 bin Türk'ün Türkiye gönderilmesi için Bulgaristan'ın Türk hükümetine verdiği nota 14 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmıştır.¹ Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü iki gün sonra Bulgaristan ile görüşüleceğini beyan etmiştir. Müzakereler devam ederken Türklerin Türkiye'ye yerleştirilmesi için hazırlıklar

¹ Milliyet gazetesi ,15 Ağustos 1950.

yapılacağını bildirmiştir.² Türk Hükümeti'nin Bulgar notasına verdiği cevapta ise bu meselenin dostane şekilde çözülmesi aksi takdirde milletlerarası kuruluşlara müracaat edileceği bildirilmiştir.³

Türk-Bulgar sınırının 6 Kasım 1950 tarihinde kapanana dek Bulgaristan'dan Türkiye'ye serbest göçmen vizesi ile 30.778 muhacir giriş yapmıştır. 2 Aralık 1950'de Türkiye, Bulgaristan'ın aşağıdaki şartlarla birlikte kabul ettiği bir anlaşmanın ardından sınırı yeniden açtı:

“(a) Türkiye'ye göç etmek için vize başvurusu yapanlar, Türk vizeleri verilmeden önce evlerini ve mülklerini satmaya başlamışlardı. Bulgar Hükümeti bu yüzden Türk vizesi alma şartıyla Bulgaristan'dan çıkış vizesi verecekti.

(b) Türk vizesi olmayan kişilerin sınırdan geçmemesi hususunda Bulgar sınır makamlarına talimat verildi.

(c) Türkiye'ye gidecek iyi niyetli muhacirlerin arasına karışmasını isteyen bazı kimseler Bulgar sınır görevlilerine itiraz etmeden Bulgar tarafına iade edilecekti. Son hüküm Türklerin arasına karışmış olabilecek komünist ajan olduğundan şüphelenilen kişilerin yurt dışına çıkışını engellemeyi amaçlıyordu.” (Kostanick, 1955).

Sınırın 3 Aralık 1950'de tekrar açılmış ve 31 Aralık 1950 tarihine dek toplam 21.143 göçmen gelmiştir. 1950 yılı boyunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye 51.951 muhacir hicret etmiştir.

Türkiye Bulgaristan muhaciri Türkler için Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği kurmuştur. 1951 yılında Bulgaristan gelen muhacirlerin Türkiye'ye muhaceretinde karşılama vazifesini görmek gayesiyle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın riyasetinde ve Türk Kızılay'ının salâhiyetinde yılında kurulmuştur. Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği adı altında kurulan birlik. Para toplama yetkisiyle birlikte giyecek, iaşe, sağlık malzemeleri alanında yapılmıştır.

7 Ocak 1951 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Edirne'ye giderek göçmenleri bizzat ziyaret etmiş ve “Bütün göçmenlerin ana yurda kabul

2 Milliyet gazetesi, 17 Ağustos 1950

3 Milliyet gazetesi, 31 Ağustos 1950

edileceği” müjdesini vermiştir. Cumhurbaşkanı'nın sözleri göçmenler üzerinde büyük sevinç uyandırmıştır.⁴

9 Şubat 1951 tarihli Milliyet Gazetesinde Başbakan Adnan Menderes, İzmir'de Göçmenlerin iskânı için ayrılan 30 milyon lira yetmezse bir 30 milyon lira daha verileceğini beyan etmiştir. Aynı sayıda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın eşi Reşide Bayar da bütün Türk kadınlarını millî bir vazife olan göçmenlere yardıma radyo vasıtasıyla davet etmiştir.⁵

Kızılay Arşiv belgesinde Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği şu şekilde anlatılmaktadır:

“Göçmen davası büyük bir milli dava halindedir. Birliğimiz de bu davada vazife almış bulunmaktadır. Ancak bu vazifenin hudutlarını ve ölçüsünü daha bidayette çizmek ve iyi bir şekilde başarabileceğimiz işlerden ve miktarlardan başkasını ve fazlasını yapabileceğimiz iddiasında bulunmamız lâzımdır. Böyle esaslı ve dikkatli bir vazife taksimine ihtiyaç gösteren bir mevzuda bu bilhassa mühimdir. Başaramayacağımız vazifeler yüklenmek işlerin dağılmasına ve görülmesinin sebep olacağı için çok mahzurludur. Malî mevzular üzerindeki fikirlerinizi ifade etmeden önce işin umumî heyetine dokunmakta fayda gördük! Yaklaşık muhacir sayısının 250 bini bulacağı söylenen ırkdaş ve dindaşlarımızın ve gayri müsait şartlar altında memleketimize gelmesi birçok meselelerin halline bağlıdır.

- *Bu sual ilk istirahatlerinin temini.*
- *Tertip olunacakları bölgelere şevki,*
- *Orada barındırılmaları ve iaşeleri,*

Nihayet müstahsil(üreten) bir unsur haline getirilmeleri ayrı ayrı birer meseledir. Bu müddet zarfında sağlık durumları ile alakalanmak da ayrı bir mevzudur.

- İşin bir idari bir de malî cephesi vardır.

İdarî cephe bütün yukarıdaki safhaları ihtiva eder (içinde bulundurmaktır). Malî cephe de bu hizmetlerin karşılığını bulmak demektir. Her şeyden evvel

4 Milliyet gazetesi, 7 Ocak 1951

5 Milliyet gazetesi, 3 Şubat 1951

kaydedilmelidir ki bilhassa idarî safhanın halli bir ihtisas mevzuudur. Asırlardan bari yurdumuzu göçmen gelmiştir. Nihayet büyük bir mübadele yapmışızdır. Fakat bunları muvaffakiyetle başardığımız iddia edilemez.

Onun için son defa büyük muhaceret (göç) davaları ile karşılaşan ve bunları en güç şartlar altında muvaffakiyetle yürüten Almanya'dan ve İsrail'den mütehasıs getirmek ilk akla gelen tedbirdir.

Gelecek mütehasısların çabuk bir matineye vasıl olabilmelerini temin etmek için iskan bölgelerini yerinde görmeleri; tetkik etmek ve ecnebi (yabancı) mütehasıslara lüzumlu olacak malûmatı(bilgi) hazırlamış olmak bu işten anlayan muhtelif (çeşitli) teknik elemanlardan mürekekeb (terkib edilmiş) ekiplerin iskân bölgesi ölerék düşünölen yerlere süratle gönderilmeleri ve bu mahallelerde hakiki durumu tespit etmeleri zarurîdir. Yani yalnız veliler tarafından verilecek malûmat(bilgi) ile iktifa edilmemelidir.

-Göçmenlerin İskân bölgelerini tayin etmek çok mühimdir. Gerek iklim gerek ziraî kabiliyet itibarı ile bunları terk ettikleri yerlere uygun şartlı yerlere iskân etmek lâzımdır. Bu suretle hem sıhhatleri korunur hem de istihsal hayatına çabuk atılmaları temin edilmiş olur.

Göçmenlerin daha evvel iskân edilmiş akrabalarının buldukları muhalleri tercih hususunda rey ve muvafakatlerini almak da faydalıdır.

-Huduttan iskân bölgesine kadar barındırılmaları, iaşeleri ve şevklerinin devletçe temini tabiidir. Tertip edildikleri bölgelerde de altı ay devletçe iaşe edilmelerine zaruret vardır. Bu müddetin bölgesine, çalışma ve istihsal mevsimine göre kat'i olarak tespiti icap eder. Fazla tutulması gelen göçmenleri atalete sevk eder. Az tutulması fayda vermez, fakat her halde göçmen muayyen (belirli) bir müddet sonra artık devletin kendisine bakamayacağını bilmeli ve ona göre işini tutmalıdır.

-Mahallerindeki iaşe yardımında aynî yardımdan ziyade para yardımı tercih edilmelidir. Tertip olunacakları mahallere kadar sevklerinden evvel misafirhanelerde toplu bir halde buldukları için Kızılay aş ocakları tarafından iaşe olunabilirler fakat iskân olunacakları mahallerde yardım para ile olmalıdır.

Muhacirlerin müstahsil (hâsil eden) haline gelebilmeleri için yerleşip çalışabilecekleri mahfilleri bidayeten (ilk olarak) kabaca olsun tayin etmeli ve sevkler ona göre ayarlanmalıdır. İşin mali cephesi için Kızılay Arşiv Belgesi'ne göre hazırlanan rapor şöyledir:

150.000 nüfus ortalama 50 bin aile, demektir. Bunların hudutlarımızdan iskân bölgelerine kadar gönderilmeleri, bu aradaki ihtiyaçlarının karşılanması, küçük bir mesken temini, istihsal vasıtaları verilmesi, nihayet işe yardımları her aile için beş bin liradan yani nüfus başına bin liradan aza mal olmaz. Şu hâlde asgari 250 milyon lira lazımdır.

1951 yılı mart ayına kadar yaklaşık 50 bin göçmen kabul edeceği söylenmektedir. O halde 1951 yılında 50 milyon liranın bu işe tahsisi icap edecektir.

Bu paranın menabili olarak akla gelen ihtimaller şunlardır:

Devlet bütçesi, iskân bölgelerindeki mahallî idareler yardımları, Bir dâhilî istikraz (borçlanma), milletin teberruu, milletlerarası yardım teşkilatından faydalanma.

Devlet bütçesi hacmi 50 milyona yükselen ve müteakip devrelerde de "50 milyona varması icap eden bir masrafı kolaylıkla karşılamaya müsait değildir. Mahallî idare bütçeleri de aynı durumdadır. Bunlara da ilk iskân sırasında birkaç günlük yardım için dahi zor güvenilebilir.

Bir dâhilî istikraz(borçlanma), ile göçmen masraflarının karşılanması müşküldür. Esasen bu yıl bütçe için bir dâhilî istikraz derpiş edilmiş bulunmaktadır.

Milletin teberruu (bağış) ihmal edilmeyecek bir kaynaktır. Bu nesil Balkan Harbinden beri göçmen davasına elinden gelen yardımı yapmıştır. Ancak teberru güvenilir ve devamlı bir kaynak değildir. Kaldı ki böyle millî bir davada herkesi varlığı ve geliri ile mütenasip (uygun) bir fedakârlığa sevk etmek teberru (bağış) yolu ile mümkün olamaz. Her zaman olduğu gibi bir kaç mahdut (sınırlı) ve belli şahıslarla firmaların ve bankaların yardımlarına inhisar eder (mahsustur). Teberrular (bağış) ancak Kızılay'ın yapabileceği ilk yardımına karşılığını verebilir, İskân ve istihsal davasını karşılamaz. Haricî yardım ihmal edilmeden tevessül edilecek (sebept tutmak) bir mevzudur.

Milletlerarası sahada gerek bu göçmen işinde demir perde arkasından maruz kaldığımız tazyik, gerek dünyayı alâkadar eden meselelerde göze aldığımız fedakârlıklar itibariyle kazandığımız sempatilerden istifade edilmeye çalışılması lazımdır.

Bulgaristan'dan memleketimize sürülen ırkdaşlarımızın memleketimize göç etmesi normal zamanlarda normal şartlar altında vuku bulan bir göç manzarası arz etmemekte daha ziyade demir perde arkası memleketlerinin garp dünyasına karşı bir zamandır devam ettirdikleri soğuk harbin sıcak harbe doğru istihale ettiğini(dönüştüğünü) gösteren yeni bir adım teşkil etmektedir. Garp (batı) dünyası ile birlikte hareket eden memleketimiz sırf demir perde ile hududu olan bir memleket olduğu için ilk olarak memleket içinde güçlük oluşturacak fiilî bir muameleye maruz kalmaktadır.

Dışişleri Bakanlığımızın muhtelif memleketler nezdinde ve beynelmilel(uluslararası) teşekküller nezdinde yapacağı teşebbüslerde mühim yardımların sağlanmasına mesnet (dayanak) teşkil edebilecek olan bu esasları da nazara aldığı şüphesizdir.

Göçmen mevzuununun malî cephesini karşılamak üzere düşündüğümüz tedbirleri iki kısımda tasnif ederek aşağıda sıralıyoruz. Bu muazzam davanın ancak yeni vergiler ihdası (ortaya koymak) sureti ile karşılanabileceğini düşündüğümüz için kanunla temin edilecek mükellefiyetler üzerinde ehemmiyetle (önemle) durduk, İkinci Dünya Harbi sırasında asker ailelerine yardım maksadı ile muhtelif vergilere yapılan zamları bu hususta misal olarak hatırlayabiliriz.

Hükümet bu büyük davayı hal edebilmek için munzam bir mükellefiyet yoluna gitmelidir. Çünkü bütçede bu mevzu için tahsisat ayırmaya imkân olunmadığını sanıyoruz. İkinci sebep daha mühimdir. Dış memleketlerden yardım İstenirken böyle bir mükellefiyetin ihdas edilmiş olması ayrıca bir mesnet olarak ifade edilebilir.

Kızılay tarafından muhacirlere yardım için Hükümete yapacağımız teklif şudur:

a) Gelir vergisi (ücretliler hariç), bina vergisi, arazi vergisi gibi vergilere muayyen bir nispette zam yapmak. Göçmenler için yapılacak (Kızılay», birliğimize ve Çocuk esirgeme Kurumu'na) teberruların gelir vergisinde masraflar meyanında kabul edilmesi.

b) Bunun dışında istihlâk ve nakliye vergilerinde bir zam düşünülebilir. Hangi istihlâk maddelerine bunun teşmil edileceğini telkin etmek istemiyoruz.

c) Sırf pul meraklılarına satılmak üzere koleksiyon için muhacir serisi pul çıkarılması.

4) Hususî otomobillere ayda 5 lira kadar bir plâka zammı»

«Bu menabiin birliğe intikal ettirilmesi muvafık görülmezse Hükümetçe nazara alınması.

Bu iki kısımda- tespit edilen mükellefiyetlerin iki yıl süresi olacağını sarıh olarak kanun metinlerinde yer alması.

Bu mülâhazalardan sonra Birliğimizin yapabileceği İşleri hülâsa edelim:

1- Nakdî ve aynî yardım toplamak ve bunları göçmenlerin ihtiyaçlarına tahsis ve serf edilmek üzere Kızılay'a veya hükümetin göstereceği diğer bir teşekkül veya idareye tevdi etmek»

(Birliğimizin yardım toplama şekil ve tertipler İdare Heyetince münakaşa ve tespit edilmelidir»)

2- Göçmenler için yapılacak masrafları karşılamak için Hükümetçe doğrudan doğruya bütçeye veya Birliğimize gelir Bağlamak maksadı ile alınabilecek kanunî tedbirler hakkında düşüncelerimizi hükümete arz etmek.

(Komisyonumuzca ileri sürülen mülâhazeler ve idare Heyetindeki diğer arkadaşların bu husustaki mülâhazaları münakaşa edilerek netice idare Heyeti kararına bağlanmalıdır.)

3- Göçmenlerin yerleştirilmesine müteallik düşüncelerimiz

Ayrıca yabancı Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin göçmen davası etrafındaki yardım teklifleri ve bu memleketlerden sağlanacak diğer yardımlar üzerinde görüşülmüştür. Toplantıda Dirliğin kurucu azalarından Osmanlı Bankası Müdürü O. Garelli de hazır bulunmuş yabancı memleketlerde göçmen develi için yapılacak teşebbüsler hakkında kıymetli fikirler vermiştir.

Göçmen kardeşlerimizin yurdumuzda karşılanmasına ve yerleştirilmesine en faydalı ve tesirli şekilde yardım edilmesi imkânları üzerinde görüşüldü.”⁶

Tefenni Belediye’sine Kızılay tarafından yazılan yazıda bu belediyeye gelen göçmen sayısı aşağıdaki gibidir:

“Bulgaristan gelen ve ilçemize tahsis edilen 900 Göçmenden 700 kişisi gelmiştir. Irktaşlarımız tefennililerin bağına basılmış her türlü iskân ve iaşeleri temin edilmiştir. Belediye hamda Göçmenlerin barınma yeri olarak bırakılmıştır. Sayın kaymakamımız Kemal Birol ırktaşlarımızın istirahatlarının temini için gece yıkusunu da terk etmiştir. Fırınlar gece sabahlara kadar açıktır. Göçmenlerimizin ilk kafesi 500’e geçen Tefenni’li çoluk çocuk kız ve erkek vatandaşın Bavul, zurna çeşitli Türkü ile karşılanışları Orta okul Müdürü Midhat Erdem’in önemli nutuklarıyla göçmenlerimiz istirahat yerlerine götürülmüşlerdir.

Göçmenlerimizin iaşe ve sair zaruri giderleri için yine sayın kaymakamımız Kemal Birol’un başkanlığı altında kurulan komite hayır sever Tefenni’lerin yardımlarına mazhar olmuş 5000 üç bin liraya geçmiş nakit yeterinden çok fazla yiyecek malzemesi, miktarı kâfi giyim eşyası bağışlarda bulunulmuştur.

Göçmenlerimiz yerleşecekleri köylere kadar nakil vasıtaları da komite tarafından temin edilmekte göçmenlerimize hayır sever Türk köylüsü bağırlarına basmaktadırlar.”

1951 yılının ilk aylarında gelen göçmenlerin sayısı anlaşma esası dahilinde kalmış, günde 700-800 civarında olmuştur. Hasat mevsimi yaklaşıncaya bu miktar gittikçe düşmüştür. Öyle ki bütün Eylül ayı içinde gelen göçmenlerin miktarı 3 bini aşmamıştır (Çolak, 2013).

6 Kızılay Arşivi 3550-003

Muhacirlere verilen muhacir kâğıdı geçici nüfus cüzdanı yerine geçmiştir. Daha sonra Bakanlar Kurulu kararıyla muhacirlere Türk vatandaşlığı verilmiş ve daha önce muhacir kâğıdı alınarak yerine asıl nüfus cüzdanı verilmiştir (Değerli & Karakuzu, 2016).

8 Kasım 1951'de Türkler sınırlarını daha fazla kapattığında Göçün ardından 140.000'e yakın muhacir Türkiye'ye girmiş ve oraya yerleştirilmek üzere sevk edilmiştir. Geride kalanlar, Bulgaristan ve Türkiye kendileriyle ilgili bir anlaşmaya varıncaya kadar Bulgaristan'da kalmaya zorlanmışlardır (Kostanick, 1955).

4. Bulgaristan Türklerinin İskânı ve Kızılay'ın Göçmen Evleri Yardımları

Bulgaristan Türklerinin büyük çoğunluğu daha önce Bulgaristan'da tarım ile meşgul olduğundan dolayı Türkiye'ye göç ettikten sonra devlet tarafından tarım faaliyeti yapabilecekleri şehirlere iskân edilmiştir. Bursa, Balıkesir, Edirne, Tekirdağ, İzmir Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin başlıca iskân edildikleri vilayetler olmuştur. Ayrıca göçmenlerin iskânı için tarım bölgelerinde Kızılay vasıtasıyla küçük göçmen evleri inşaatları başlatılarak uygulama Muğla'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

“Başbakanlık Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü nam ve hesabına Bulgaristan Göçmenleri'ne yaptırılacak evlerin inşaat giderlerine harcanmak üzere Ziraat Bankası aracılığıyla Kızılay Muğla Şubenize 150.000 lira gönderilmiştir. Bu paranın bankada hususi bir hesapta bulundurulmasını ve derneğimize ait paralarla göçmenlere yardım için sair maksatlarla şubenize gönderilmiş veya gönderilecek olan başka ödeneklerle karıştırılmamasını rica ederiz.”

Göçmen evleri inşaatına harcanacak olan bu paranın kullanılma usulü aşağıda izah olunmuştur:

- 1- *Hükümetçe göçmenlere ev yaptırılması uygun görülen her il merkezinde Vali'nin veya yetkilendireceği zatın İlçelerde Kaymakam'ın Başkanlığı altında Toprak ve İskan Müdür veya memuru veya bu işle görevlendirilmiş Teşkilat Müdür veya memuru ile Vali ve Kaymakamlarca seçilecek diğer bir Müdür veya memurdan teşkil olunacak üç kişilik özel bir komisyonun Valilik veya Kaymakamlıkça tasdik edilmiş kararına istinaden tanzim edilecek makbuz mukabilinde kararda isimleri belirtilecek istihkak sahiplerine bu paradan şubelerimizce tediye edilmesini Başbakanlıkça uygun görülmüştür.*
- 2- *İlinizde Vali'nin veya yetkilendireceği zatın Başkanlığı altında kurulacak özel Komisyonun ayrıca Valilikçe tasdik edilmiş kararı Şubenize gelince kararda zikredilen miktarın istihkak sahibine makbuz mukabilinde tediye edilmesini rica ederiz.*
- 3- *Sadece göçmen evleri inşaatında sarf olunacak paraya ait istihkak sahiplerinin tayini ve kendilerine ödenecek miktar Komisyon tarafından tespit olunacak, Şubeniz ancak kararlara göre para tediye edecektir.*
- 4- *Komisyon kararları şubenize iki nüsha olarak verilecektir. Şubenizce tanzim edilecek makbuzlar da iki nüsha olacak ve bunların yani kararların ve makbuzların birinci nüshalarını her ayın on beşinde ve sonunda Genel Merkezimize bir icmal bordrosuna rapten göndermenizi dileriz. İkinci nüsha kararlarla makbuzlar Şubenizde saklanacaktır.*
- 5- *İstihkak sahipleri göçmen olursa kendilerine imza ettirilecek makbuzlara pul yapıştırılmayacaktır. Göçmen olmadıkları takdirde makbuzların yalnız birinci nüshasına on kuruşluk pul yapıştırılacaktır*
- 6- *Şubenizce tanzim olunacak makbuzlara Komisyon kararlarının tarih ve numaralarının kaydolunmasını da dileriz.*
- 7- *Para almak için müracaat edecek istihkaka sahiplerinin hüviyet (Göçmen olanlarının göçmen vesikaları da görülerek) tespit edilip kararda ismi kayıtlı kimse olduğunu kanaat getirildikten sonra tediye (ödeme) yapılmasını tavsiye ederiz.⁸*

8 Kızılây Arşivi: 3456-171

12 Şubat 1951 tarihinde Batı Trakya Türklerinin okulu olan Gümülci-
ne Gymnasi 'de okuyan Türk öğrencilerden Oktay Engin'in mektubunda
Kızılay'ın faaliyetleri şu şekilde takdir edilmektedir:

*“Bulgaristan'dan tehcir edilen millettaşlarımıza karşı bütün Türkiye'de
gösterilen çok yakın alâka ve yardımlar, bütün medeni alemde hayret ve tak-
dirler uyandırdığı gibi, biz Batı Trakyalı millettaşlarımızı da pek mümkün
etmektedir. Türk milleti bununla kendisine has olan asâlet ve civanmertliğini,
bütün insanlığa bir kere daha gösterdiği gibi gerek Türkiye hudutları dahilinde
gerekse hâriçteki Türklerin tek bir vücut teşkil ettiğini de ispat etmektedir.*

*Bir Türk genel olarak, Batı Trakya Türklerinin Türkiye'deki bütün mil-
lettaşlarının sonsuz takdir ve teşekkürlerinin vasıtasıyla iblağını saygılarımla
rica ederim.”*

20 Aralık 1951 tarihli Kızılay arşiv belgesine göre Kızılay Kayseri şub-
besinden göçmenlere yardım amacıyla bir tutanak dikkat çekmektedir:
“Sümerbank Bez Fabrikası Bulgaristan'dan yurdumuza gelmekte olan
göçmenlere yardım olarak Sümerbank Bez Fabrikası'nın aynen göndermiş
olduğu yukarıda faturasının tarih ve numaraları ile gösterilen kaput bezi,
dirl: kazalina, haki, diyagona, siyah diyagonların mecmuu (toplam) (1319)
kilo olup ve bedelinin de (4042) kuruş kiloluk parça eşyayı Kayseri Kızılay
Derneği şubesi memuru Necmeddin Taceddin oğlundan aşağıda hazır bu-
lunan heyetimiz tarafından göçmen ve göçmen mutemetlerine (güvenilen
kimse) verilmek üzere teslim alınmıştır”.¹⁰

15 Ekim 1951 tarihli Kızılay arşiv belgesine göre Kızılay Derneği Baş-
kanlığı'ndan göçmen evleri inşaatı için 38.000 lira Ziraat Bankası aracılığı
ile Muğla Valiliği'ne gönderilmiştir.¹¹

Kızılay Arşivleri'nde bulunan 25 Aralık 1951 tarihli arşiv belgesine
göre Devlet Orman İşletmelerinden göçmen evleri inşaatı için kereste sa-
tın alınmıştır:

9 Kızılay Arşivi: 3551

10 Kızılay Arşivi: 3456-115.17

11 Kızılay Arşivi: 3456-173

Göçmen evleri inşaatı masraf evrakının ne şekilde tanzim olunarak Umumi merkezimize gönderileceğine dair olan ve Kızılay şubelerine tamim edilen 25 Aralık 1951 tarihli arşiv belgesine göre bu inşaatlar için Devlet Orman İşletmeleri'nden alınan kerestelerin tutarı 67.956,46 lira olmuştur.

Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü tamimleri, mahallinde yapılacak her sarfiyata ait senedin bir silsile takip eden komisyon kararlarına bağlanmasına âmir bulunmaktadır. Evrak arasında her ne kadar bazı kararlar mevcut ise de bu vesikalar, yaptırılmakta olan göçmen evleri inşaatı için umumi olarak alınacak ve yaptırılacak işlere taalluk etmektedir (alâkalı olmaktadır).

Yine evrak arasında, Kızılay' a gelir elde etme amacıyla göçmen evleri inşaatından artan kerestelerin satışı yapıldığı anlaşılmaktadır Toprak ve İskân İşleri Umum (Genel) Müdürlüğünün tamimleri ile temin olunan her türlü gelirini avanstan tefriki ile bekletilmeden Kızılay Umumi (Genel) Merkezine gönderilerek bilgi verilmesinin ehemmiyet arz ettiği arşiv belgesinden anlaşılmaktadır.¹²

Tekirdağ' ı Köse İlyas Köyü Muhtarı Ali Osman Özgül'ün Ankara Radyosu'na yapılan yardımları kamuoyuna bilgilendirme ve örnek olması bakımından yazmış olduğu yazı ilgili Kızılay arşiv belgesinde şu şekildedir:¹³

“Bulgaristan'dan tehcir edilen ırkdaşlarımızdan iskân edilmek üzere muvakkaten köyümüze yerleştirilen 4 hane Bulgaristan göçmenine yapılan yiyecek ve yakacak yardımlarından başka – bir yardım olmak üzere kurulumuzun teşebbüsü ve hayırsever köylümüzün imece suretiyle yaptığı yardımlar neticesinde (200) dekar ay çiçeği ekilmiştir. Yapılan bu yardımın radyonuzda ilânına müsaade buyurulmasını saygılarımızla arz ederiz.

30 Aralık 1952 tarihli Kızılay arşiv belgesine göre Muğla Valiliği'nden şu taleplerde bulunulmuştur: *“Göçmen evleri inşaatı için başka bilgiler de verilmektedir. İnşaat işlerinde çalıştırılan usta, amele, şoför, sürveyan, ambar memuru ve diğer müstahdemin almış olduğu ücretlerden bahsedilmiştir.*

12 Kızılay Arşivi: 3456-182

13 Kızılay Arşivi: 3551- 0030

*Bu kimselere verilen ücretlerin gelir vergisinden muafiyeti için Muğla Valiliği'ne müracaat edilmiştir.*¹⁴

*“Milas kaymakamının Sadık Gürel'in Kızılay Genel Merkez Başkanlığı'na yazmış olduğu resmi yazıya göre Milas'ta yapılan 89 göçmen evine sarf edilmek üzere 68.000 lira 486 kişiye göçmen evi inşaatı için tevzi edilmiştir.”*¹⁵

*Fethiye Göçmen evleri inşaat komisyonunun almış olduğu karara göre iskân edildikleri köylere gönderilen göçmenlerin nakil masraflarına sarf edilmek üzere halen Kızılay Şubesinde mevcut para bulunmadığından istihkak sahiplerinin (hak edilen) alacaklarını geciktirmemek için bilahare aynen iade edilmek şartıyla İnşaat Komisyonu emrindeki paradan Kızılay Muhasibi Nuri Arduç'a 500 lira ödünç para verilmiştir.*¹⁶

5. Kızılay Göçmen Aşevleri ve Hastaneleri

Kızılay İstanbul Müdürlüğü'ne Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi tarafından 12 Eylül 1956'da yazıya göre yeni gelecek göçmenlerin sayısı 400.000 olabileceği tahmini ilgili Kızılay arşiv belgesinden anlaşılmaktadır:

“Bulgaristan'dan gelmesi muhtemel bulunan ırkdaşlarımızın barındırılması ve yerleştirilmesi bir program ve plana bağlamak üzere, cemiyetimiz mümessillerinin (temsilcilerinin) iştirakiyle kurulan vekaletler (bakanlıklar) arası komisyonun çalışmaları neticesinde hazırlanan ve bir sureti Umumi Merkezimize tevdi edilen (emanet vermek) rapora nazaran, hükümetimizle Bulgar Hükümeti arasında anlaşmaya varıldığı takdirde, önümüzdeki ilkbaharda günde 500-1000 göçmen gelecektir.

Bu suretle gelmesi melhuz ırkdaşlarımızın sayısı takriben 400.000 olarak tahmin edilmektedir. Bulgarların bunlardan büyük bir kısmının önümüzdeki sonbahar ve kış aylarında hudutlarımıza yığılması da imkân dahilinde bulunduğu göz önünde tutulacaktır.

14 Kızılay Arşivi: 3456-174

15 Kızılay Arşivi: 3455-182.1

16 Kızılay Arşivi: 3455-181.1

Göçmenlerin Edirne’de karşılanması, kısmen orada, kısmen İstanbul ve Tekirdağ misafirhanelerinde 3-5 gün barındırılması bilâhare memlekete içindeki başka misafirhanelere nakilleri muvafık görülmekte ve şimdiden Edirne, İstanbul, Tekirdağ misafirhane ve Aşevlerinin son defa Çorlu’da açılan Kızılay Hastanesi’nin faaliyete hazır hale getirilmesi icâb etmektedir.

Bahsi geçen misafirhane ve Aşevlerinin gözden geçirilerek, Toprak ve İskân Umum (Genel) Müdürlüğü hesabına eksiklerin ikmali ve faaliyete hazır bir duruma getirilmeleri için nelere ihtiyaç bulunduğu ve alınması gereken tedbirlerin tespit edilerek Umumi (Genel) Merkezimize bildirilmesini rica ederiz.”

Kızılay Umum (Genel) Müdürlüğü’nden Muhterem Riyasete yazılan bir başka belgede ise ülkemize gelecek muhacirler için Edirne Göçmen Hastanesi hazır bulundurulacaktır:

“Bulgaristan’dan gelmesi muhtemel ırkdaşlarımızın barındırılması ve yerleştirilmesini bir program ve plâna bağlamak üzere Cemiyetimiz mümessillerinin iştirâkiyle kurulan Vekâletlerarası Komisyonun çalışmaları neticesinde hazırlanan rapor ile toplantılarına iştirâk eden mümessillerimizin raporları leffen (beraber) takdim kılınmıştır.

Bu mevzuda Cemiyetimize terettüb edecek (sıralanacak) hizmetler meyanında muhtelif yerlerdeki göçmen misafirhanelerinde göçmenlerin İskân Umum Müdürlüğü hesabına işesi ve Edirne Göçmen Hastanesinin icâbında faaliyete geçirilmesi için şimdiden hazırlıklı bulunmak icâb etmektedir.”

“Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği üniversitede okuyan göçmen talebelerin imtihan harçlarını bir defaya mahsus olmak üzere geçen sene yardım olarak ödemişti. Cemiyetimiz İse, bu işin yalnız veznedarlığını deruh-te etmiştir. Birlik elindeki bütün paraları münhasıran (sadece) toplu iskân sahalarında göçmenlere ev yaptırılması mevzuuna tahsis etmiş olduğundan, bu yardımı tekrarlayamayacaktır. Çok ulvî bir maksada matuf olmakla (meyletmiş) beraber, faaliyet sahamız dışında kalan talebe okutulması mevzuunda Cemiyet haizce (yer tutan) yardıma imkân görülemediğini arz ederiz.”

Bu arşiv belgelerinin yanı sıra Karagümrük aş ocağının da gelen muhacirler için hizmet verdiği makalenin sonuna eklenen arşiv fotoğrafından anlaşılmaktadır.

Sonuç

Evlâd-ı Fatihan olarak bilinen ve Osmanlı'nın kuruluş devirlerinde I. Murad Hüdavendigâr ile Yıldırım Beyazıt dönemlerinde fetih edilen Balkan diyarları, 500 yılı aşkın bir süre Osmanlı hakimiyetinde Türk, Rum, Bulgar, Arnavut gibi çeşitli milletler barış içinde çok kültürlü olarak yaşamıştır. Hristiyan ve Müslümanlar bu dönemde ibadetlerini huzur içinde gerçekleştirmiştir. Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) ile beraber Anadolu'ya ilk zorunlu göçün başladığı döneme kadar Osmanlı hakimiyeti ve İslami medreseler bölgede faaliyete devam etmiştir. Türk nüfusu ağırlıklı olarak köylerde tarım ile uğraşmıştır. Birçok caminin bulunduğu Balkan Coğrafyası'nda Türkler kendi dini yaşayışını ve kültürlerini huzur içinde yaşamışlardır.

Bu dönemde tohumları atılan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Cumhuriyet ile beraber Kızılay ismini almış 1950-51 yıllarında kültürel baskı ve soyadı değişikliği zorunluluğu ve Türk okullarının kapatılması nedeniyle Türkiye'ye zorunlu göç etmek zorunda kalan Bulgaristan Muhacirleri için TBMM Başkanı Refik Koraltan başkanlığında bir göç yönetim modeli oluşmuştur. Bulgaristan'dan gelen Türkler için Kızılay aracılığıyla yapılan yardımlar Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile göçmenler bizzat ziyaret edilerek organize edilmiştir. Türkiye Bulgaristan'dan hicret eden Türkler için 1951 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Türk Kızılay'ına bağlı olarak Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği'ni kurmuştur. Birlik, Bulgaristan Türk göçü nedeniyle Türkiye'ye gelen muhacirlere yardım toplamaya yetkili kılınmıştır. Yardımların ekseriyeti Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği merkezinde toplanarak Kızılay vasıtasıyla iâşe, libas ve sıhî malzemeler suretiyle icra edilmiştir. Kızılay'ın göçmenleri karşılama ve Edirne, İstanbul ve Tekirdağ misafirhanelerinde barındırma, aşocağı kurma, Edirne ve Çorlu'da göçmen hastaneleri hazır-

lama gibi vazifeleri Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği ile koordineli bir şekilde yürütölmüştür. Göçmenlerin sağlık ve barınma meselesi ilk etapta öncelikli olarak ele alındıktan sonra Göçmenlerin iskânı için Başbakanlık Toprak İskân Müdürlüğü Tekirdağ, Bursa, Balıkesir, Muğla gibi göçmenlerin tarım bölgelerindeki köylere iskânını sağlamıştır. Kızılay aracılığıyla toplanan yardımlar ile bu vilayetlerde göçmen evleri inşaatı başlatılmıştır. 1-2 yılda inşa edilen göçmen evleri göçmenlerin müstahsil olmaları ve tarımsal alanda istihdam edilmeleri için oldukça başarılı olmuştur.

Kaynakça

- Adigüzel, Y. (2019). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alpar, G. (2022). *Stratejik Öngörü ve Uyanma Zamanı*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını, Ankara: Karınca Ajans Yayınları.
- Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. Ankara: Hece Yayınları.
- Bozçalışkan, A., & Avaner, T. (2021). Göç Yönetimine Dair Bir Kesit: Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler. *Belgi Dergisi*, s. 283-396.
- Castles, S. (2003). The International Politics of Forced Migration. *Development*, s. 11-20.
- Çetin, T. (2008). Bulgaristan'daki Soydaşlarımızın Türkiye'ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 1, 55-75.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göç hareketi. *Tarih Okulu*, s. 113-145.
- Değerli, E. S., & Karakuzu, H. (2016). 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü. *Akademik Bakış Dergisi*, s. 383-396.
- Eminov, A. (1997). Islam and Muslims in Bulgaria: A Brief History. *Islamic Studies*, Vol. 36, No. 2/3, Special Issue: Islam in the Balkans (Summer/Autumn 1997), s. 209-241.
- Durmaz, G. (2020). Highly Skilled Immigrants, Science Cities and Japan, 1.St. Ed. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Hilmi, İ. (1992). Balkan Harbinde Askerî Mağlûbiyetlerimizin Esbâbı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, s. 23-25.
- Hoffman, G. W. (1964). Transformation of Rural Settlement in Bulgaria. *Geographical Review* Vol 54 No 1, s. 45-64.
- Karpat, K. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kostanick, H. L. (1955). Turkish Resettlement of Refugees from Bulgaria, 1950-1953. *The Middle East Journal*, Middle East Institute, s. 41-54.

Koyuncu, A. (2013, 2). 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarki Rumeli Nüfusu. *Avrasya Etüdüleri*, s. 177-208.

Mutafchieva, V. (1995). The Notion of the “Other” in Bulgaria: The Turks. A Historical Study. *Anthropological Journal on European Cultures*, Vol. 4, No. 2, *Ethnicity Nationalism*, s. 53-74.

Nichols, T., Sugur, N., & Sugur, S. (2003). Muhacir Bulgarian Workers in Turkey Their Relation to Management and Fellow Workers in the Formal Employment Sector. *Middle Eastern Studies*, Vol. 39, No. 2 (Apr., 2003), s. 37-54.

Özsarı, M. (2015). Bulgaristan Türklerinin 1930-1940 Yılları Arasında Sosyal ve Kültürel Durumlarına Genel bir Bakış. *Akademik Bakış*, s. 1-13.

Şimşir, B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ek 1: Bulgaristan Muhacirleri için açılan Türkiye Kızılay Cemiyeti Karagümrük Aşocağı

Ek 2: Kızılay aşevi kazanında Kızılay görevlileri göçmenlere yemek pişirirken

Ek 3: Kızılay aşevinde Bulgaristan Muhacirleri yemek sırasında

Ek 4: Bulgaristan Muhacirlerinin eşyaları gemi ile iskân bölgesine taşınırken

Ek 5: Kızılay bayraklı bir yardım gemisi

Ek 6: Kızılay aşoçağında sıra bekleyen Bulgaristan muhacirleri

Extended Summary

The Balkan territories, historically referred to as Evlad-ı Fatihan and conquered during the early years of the Ottoman Empire, enjoyed a peaceful and multicultural coexistence for over five centuries under Ottoman rule. Various ethnic groups such as Turks, Greeks, Bulgarians, and Albanians lived harmoniously in this region. Despite religious and cultural diversity, mosques dotted the Balkan landscape, providing Turks with a space for their religious and cultural practices alongside Christians.

The emergence of nationalist movements in Europe, catalyzed by events like the French Revolution, led to the formation of nation-states, disrupting the traditional order. However, Ottoman governance and Islamic institutions, including madrasahs, persisted in the Balkans until the Ottoman-Russian War of 1877-1878, which marked the onset of forced migrations to Anatolia. During this period, the Turkish population predominantly engaged in agricultural activities in rural areas.

In the 1950s, cultural pressures against Turks in the Balkans intensified, resulting in the closure of Turkish schools and the imposition of surname changes. Amidst these challenges, the Ottoman Red Crescent Society, later renamed the Red Crescent following the establishment of the Republic of Türkiye, played a crucial role. Under the leadership of Refik Koraltan, Speaker of the Turkish Grand National Assembly, a migration management model was developed to assist Bulgarian immigrants relocating to Türkiye.

President Celal Bayar and Prime Minister Adnan Menderes personally oversaw aid efforts for Turkish immigrants from Bulgaria, emphasizing the importance of humanitarian assistance. In response to the influx of Bulgarian Turkish immigrants, Türkiye, established the Immigrant and Refugees Aid Union in 1951, under the auspices of President Celal Bayar and in association with the Turkish Red Crescent. The Union primarily focused on providing essential support, including clothing, food, and healthcare supplies, to immigrants through the Red Crescent.

SORGULAMA TEMELLİ YÜKSEK TEKNOLOJİ YAKLAŞIMI: ÖĞRETİM DENEYİMİ

Eda Şenöz - Melek Alpar

Öz

Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT), günümüzde dil sınıflarında birincil önem kazanmıştır, o kadar ki bugün her sınıfta her öğrencinin kitaplarının yanında teknolojik bir cihaz bulunur. Ayrıca, her sınıfta internet bağlantısı sağlanmaktadır. Özellikle dil sınıfları internette farklı şekillerde faydalanmaktadır. Sorgulama temelli yaklaşım ve teknoloji iç içe geçmiştir. Bu yaklaşıma sorgulama temelli yüksek teknoloji yaklaşımı deniyor. Sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı, öğrenenlerin üst düzey sorgulama ve keşif yoluyla gerçek hayatla bağlantı kurmalarını sağlayan bir öğrenme sürecidir. Öğrenenler, sınıflarda teknoloji kullanımı yoluyla kendileri deneyimleyerek ve problem çözerek keşfederler. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, bir dil sınıfında sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı ile öğretim deneyimini ortaya çıkarmaktır. Sorgulama temelli yüksek teknoloji yaklaşımı, girişin ardından üç genel aşama üzerinden uygulanır: sorgulama için ısınma, veri toplama ve genel değerlendirme. Uygulanması için belirli bir düzeyde dil bilgisi ve motivasyon gerektirmesine rağmen, özel ihtiyaçları olan öğrenciler olsa bile uygun bir öğrenci grubuyla mükemmel bir şekilde çalışır. Öğretmen bir rehber haline gelir ve öğrenciler kendi öğrenme süreçlerinin aktörleri olurlar.

Anahtar Kelimeler: BİT, Öğretim Teknolojileri, Dil Öğretimi, İYÖ, FYÖ.

INQUIRY BASED HIGH-TECH APPROACH: TEACHING EXPERIENCE

Eda Şenöz* - Melek Alpar**

Abstract

Information Communication Technologies (ICT) have gained primary importance in language classes since today each learner has a technological device beside their books in the classroom. Moreover, internet connection is provided in every classroom. Especially the language classes benefit from the internet in different ways. Inquiry-based approach and technology are intertwined. This approach is called the inquiry-based high-tech approach. The inquiry-based high-tech approach is a learning process engaging learners in making real-life connections by high-level inquiry and discovery. Learners discover by experiencing themselves and solving problems through technology usage in the classrooms. Hence, the aim of this study is to reveal the experience of teaching with the inquiry-based high-tech approach in a language class. The inquiry-based High-Tech approach is applied through three general phases after ice-breaking: warm-up for inquiry, data collection and general overview. Although it requires a certain level of language knowledge and motivation to apply, it works perfectly with a suitable group of learners even though there are learners with special needs. Teacher becomes a guide and the learners become the actors of their own learning processes.

Keywords: ICT, Teaching Technologies, Language Teaching, EFL, FLT.

---

* Eda Şenöz. Gazi University Graduate School of Educational Sciences Department of Foreign Languages Education French Language Education Master's student. Mail: senoz.eda@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-3496-6168>.

** Melek Alpar. Prof. Dr., Gazi University Department of Foreign Languages Education French Language Education, meleka@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7416-293X>
To cite this article: Şenöz, Eda and Alpar, Melek. (2024). Inquiry-Based High Technology Approach: Teaching Experience, SDE Academy Journal 4(2), 283-305

Introduction

In today's classrooms, mobile phones and other information/communication devices are on the desks, beside the course books and pencil cases. Yet, they are not usually integrated into the teaching/learning process as an educational tool. However, today, "digital skills are considered among the main skills that are aimed to be developed in school education" (Bozdağ, 2017:44). Therefore, it is important to use information communication technologies tools (henceforth ICT) throughout the curriculum (Koçak-Usluel & Demiraslan, 2005:134; Mazman & Koçak-Usluel, 2011) to achieve instructional goals and enhance learners' learning, hence their integration into the classroom environment.

ICT are what teachers and learners utilize to help achieve the intended learning objectives. Moreover, ICT have many benefits in language classes such as proposing different materials to teach a topic, providing teachers with rapid feedback to learner productions, reaching adaptable contents suitable for learner needs and levels, and giving an opportunity to use the target language in meaningful contexts (İşisağ, 2012). Furthermore, it gives language learners access to rich, varied learning environments that let them communicate digitally with other learners, communicate with native speakers, and use real resources (Chapelle, 2003; Felix, 2001; Mullama, 2010). Lubis (2018) underlines that multimodality, by combining various learning modes – aural, visual, verbal, online – will possibly enhance learners' awareness on self-regulated learning involving metacognitive skills to establish, manage, orient, and maintain their learning progress. In this way, learners have access to whatever they are curious about and whatever they would like to learn about a topic. Additionally, learner curiosity is the cornerstone of the inquiry-based learning and is best satisfied through it.

Since Socrates, inquiry is an approach to discover. "Through inquiry-based learning, learners undertake real problems, issues, and questions, consult with experts and authoritative sources, work collaboratively to improve ideas and products, and use elaborated forms of communication" (Friesen & Scott, 2013). As can be seen from this definition, the inquiry-

based approach and technology are intertwined. In this context, the aim of this study is to reveal the experience of teaching with the inquiry-based high-tech approach in a language class.

Inquiry-Based Teaching and Learning

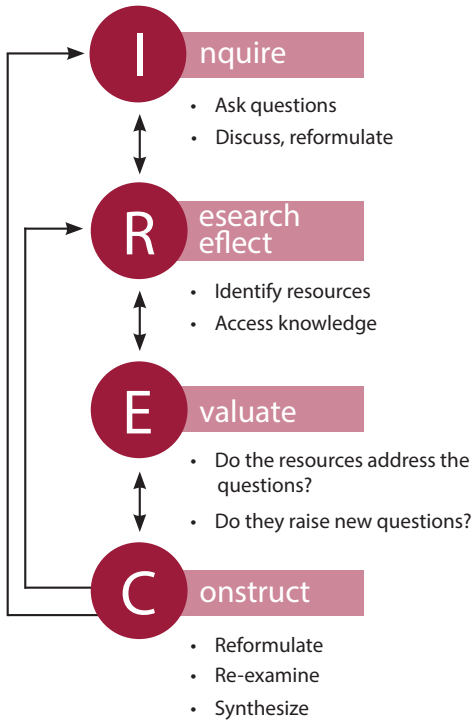
An inquiry-based approach is a teaching and learning approach in which the learner is in the centre as an active researcher in the process. It is based on learner inquiry in the subject matter and problem-solving. While in a classical classroom the teacher is the source and presenter of knowledge, in the inquiry-based approach knowledge is discovered by the learner himself/herself, and the teacher is the assistant and guide in the learning process. Teachers initiate the learning process by providing learners with a variety of scenarios, questions, and challenges instead of directly presenting information or the solution.

According to meaningful learning constructivism, new knowledge is acquired being structured in the mind and being connected with the knowledge previously acquired. Therefore, the subject taught should have meaning for the learners, which means the information must correspond to a question and a gap in learners' lives.

Friesen & Scott (2013) cites from Hattie (2009:208). "that inquiry-based teaching is the art of developing challenging situations in which students are asked to observe and question phenomena; pose explanations of what they observe; devise and conduct experiments in which data are collected to support or contradict their theories; analyse data; draw conclusions from experimental data; design and build models; or any combination of these".

Generally, inquiry-based learning cycle have five global steps proposed by Bruce: ask, investigate, create, discuss, and reflect (Abdelraheem, & Asan, 2006). The types of inquiry-based learning/teaching are different, one of which is 5E model that includes: engagement, exploration, explanation, elaboration, and evaluation. Each of these steps are set up on the previous

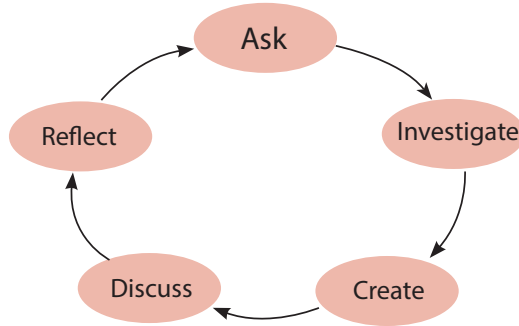
one. Thus, “inquiry-based learning is a practical method for establishing the connections between prior knowledge and scientific descriptions of natural world” (Panasan& Nuangchalerm, 2010:253). Another way of teaching with the inquiry-based approach is the structured inquiry where “the teacher provides the input for the learner with a problem to investigate along with the procedures and materials” (Abdi, 2014:38). Ai and all. state the phases of the inquiry-based teaching as follow:

In this way, the learner is ready to inquire openly by coming up with their own problems or questions related with specific subjects, skills, or realities.

1.1. Inquiry Based Learning Cycles

To make the cycle provided by Bruce more tangible and comprehensible for every instructor, we have opted to implement it:

According to this cycle given above, the phases seem to be linear; however, they may not follow each other in a linear way. “Each step can be embedded in any of the others, and so on” (Bruce, 2008). Indeed, because of the interconnected structure of the inquiry process, these processes mutually strengthen and influence one another. Hence, contemplating the resolution of an issue can result in the restructuring of the problem itself or the introduction of a fresh problem. Likewise, the actions we take in the world are intricately connected to the conversations we have with other people.

Although the process may be complicated, the defined steps and cycle can effectively highlight topics that are otherwise challenging to comprehend. It emphasizes certain parts of the investigation that require assistance in a conducive learning environment.

1.1.1. Ask

Posing inquiries serves as the gateway to knowledge, acting as a barrier that separates one’s current state of understanding from the path towards enlightenment gained via personal encounters. Posing a question entails actively engaging in a situation, either by direct participation or as a

member of a community. Therefore, rather than responding to someone else's inquiry, we invent our own question and investigate it, leading to the acquisition of more enduring information.

The questions posed in inquiry-based learning are complex and open-ended. Put simply, the questions should not be ones that can be easily answered by the learner with a simple yes or no by using Google. For instance, "Is Paris the capital of France?" is not a suitable question for inquiry-based lessons. Inquiry is not always contingent upon the initiation of a meticulously constructed inquiry. Inquiry can also emerge from discussions in which learners engage and the activities in which they interact with others.

To enhance meaningful and valuable learning, it is crucial to ask deep and relevant questions. The primary goal of inquiry-based learning is to cultivate critical thinking and problem-solving abilities by motivating learners to actively explore and research subjects that capture their attention.

1.1.2. Investigate

This stage encompasses inquiry-based learning, wherein learners actively participate in the process of discovery and strive to find solutions to various questions. During this stage, learners are seen as 'explorers' who actively engage in investigation as the main participants. This stage represents the transition from arousing curiosity through questioning to taking action. During this stage, learners collect data, analyse it, perform experiments, observe, or conduct interviews to resolve their inquiries. Here, the learner's initial inquiry can be rephrased, elaborated, or investigated further with additional information that was not initially taken into account. At this point, the learner assumes full responsibility for the process and encounters a substantial increase in their internal drive.

1.1.3. Create

Create refers to the process by which the learner combines the information gathered during the research phase to build a new structure and mental creation. In essence, this approach involves actively creating based on the knowledge and experiences acquired by the learner, in collaboration with the learners they work with. The knowledge that is gathered during research starts to establish connections in the learner's mind. Bruce (2008) underlines that "the ability at this stage to synthesise meaning is the creative spark that forms new knowledge". The learner incorporates novel ideas, personal experiences, and critical evaluations into their own reservoir of knowledge and experiences.

1.1.4. Discuss

"The process of presenting findings of particular phases or the whole inquiry cycle by communicating with others and/or controlling the whole learning process or its phases by engaging in reflective activities" (Pedaste, Mäeots, Siiman, de Jong, van Riesen, Kamp, Manoli, Zacharia, Tsourlidaki, 2015). While questioning, investigating, and generating ideas are solitary endeavours, engaging in discussions involves the participation of others. Inquiry-based learning involves a stage where the learner actively engages with society. In this context, the learner actively engages in the process of listening to his peers and synthesising the knowledge he receives from them with his own thoughts and ideas. Therefore, knowledge takes on a social dimension in its creation. The learner disseminates the knowledge he has gained to others and inquiries about their understanding of the subject matter. Boğar (2019:97) states that "in this stage, the knowledge is shared with other individuals, and the results are compared".

Knowledge exchange commences a social construction process. The meaning of research is enhanced through its dissemination to the community. Society is presently immersed in the knowledge that is produced and distributed within educational settings. Learner-shared knowledge pertains to the cooperative development of understanding within a classroom community; the significance of an individual's research is amplified within the classroom community. At present, learners

partake in the endeavour of exchanging information, discussing personal experiences, and evaluating results through a multitude of communication channels, including but not limited to online forums and social networks.

1.1.5. Reflect

Learners consider the research procedure and results of their own. The act of thinking is predicated on uncertainties. As a result of recognizing deficiencies and uncertainties during the process of reflection, novel research can emerge. Reflection encompasses the complete inquiry process, including each phase from its inception, and reassesses decisions as needed. Has a resolution been achieved regarding the original inquiry? Have further inquiries been presented? Questions are asked to initiate the asking procedure once more. Hence, it is more a processed focused action than the result. Reflection is an essential component of learning that is based on inquiry. It entails taking a moment to engage in critical reflection on one's process of learning, experiences, and results.

On the other hand, metacognition refers to the process of reflecting on one's own thoughts, which is known as metacognition. Through introspection of their learning process, learners have a heightened awareness of their aptitudes, limitations, and approaches to learning. Developing this metacognitive awareness enables individuals to enhance their learning abilities and become more proficient learners as time progresses.

Enhanced Comprehension: Through the process of reflecting on their learning experiences, learners gain a more profound understanding of the content. They contemplate the rationale behind their decisions, extract insights from their inquiries, and strategize on how to utilize that knowledge in diverse scenarios. This enhanced comprehension beyond mere rote memorization and cultivates a genuine understanding of the subject matter.

Problem-solving Skills: Reflection enables learners to critically assess the problems they faced during their inquiry process and contemplate alternate

solutions. This rigorous assessment of their problem-solving approaches assists learners in honing their abilities and becoming more proficient in addressing intricate challenges in subsequent endeavours. Continuous improvement is achieved by engaging in reflection, where learners analyse their performance and identify specific areas that require development. They then establish goals to work towards enhancing their performance in those areas. Learners may become aware of misunderstandings they previously held or identify places where they need to enhance their comprehension. Through the establishment of objectives and the diligent tracking of their advancement, learners actively participate in an ongoing cycle of enhancement that propels their educational development.

Ownership of Learning: By engaging in reflection, learners assume responsibility for their educational journey. Instead of being passive recipients of knowledge, they actively interact with the content, challenge assumptions, and actively search for answers to their questions. This feeling of having a stake in their learning nurtures intrinsic motivation and a lifetime passion for acquiring knowledge.

Collaborative learning involves the collective reflection of learners, where they engage in discussions with their peers to share their experiences and views. By engaging in discourse and receiving criticism from their peers, learners get fresh insights and benefit from the experiences of their classmates. The act of collaborating on this reflection enhances one's ability to communicate effectively and fosters a sense of unity among the learners in the classroom.

Application to Real Life: Through introspection on the correlation between their learning and real-world scenarios, learners get insight into the practicality of their education outside of the academic setting. They comprehend the practical application of the skills and knowledge they get from inquiry-based learning to solve challenges and make well-informed decisions in real-life situations.

The combination of inquiry-based learning and reflection is a potent force that enables learners to develop critical thinking skills, cultivate a lifelong learning mindset, and engage actively in their own education.

1.2. Inquiry Based High-Tech Approach

This is the pedagogical approach that incorporates advanced technology into inquiry-based learning environments. In this context, “technology” pertains to the utilization of internet-connected devices, including laptops, tablets, smartphones, iPads, and smartboards. By means of high-level inquiry and discovery, learners are engaged in the process of making real-world connections as part of an inquiry-based high-tech approach to learning. Learners gain knowledge and understanding by engaging in problem-solving activities and utilizing technology in the classroom. It generally operates as follows:

Technology Incorporation: This methodology is predicated on the integration of numerous types of technology into the educational experience. This may consist of virtual reality, computers, tablets, interactive whiteboards, educational software, simulations, and more.

In contrast to conventional lecture-style instruction, the inquiry-based high-tech approach learning promotes learners’ engagement through the formulation of their own explanations, independent investigation, and questioning of subject matters. Educational instructors assume the role of facilitators, providing learners with guidance throughout the learning process as opposed to imparting content in a direct manner.

Active learning is facilitated by technology, which requires learners to actively interact with the material. To enhance their comprehension of a scientific concept, learners might engage in virtual experiments or participate in simulations as opposed to merely reading about it.

Learners are granted access to an extensive variety of information sources through the use of technology. These sources comprise databases, scholarly articles, recordings, and expert opinions. This affords learners the ability to engage in thorough investigation and research. *Collaboration and Communication:* High-tech instruments facilitate learner-to-learner and learner-to-teacher collaboration. This may involve video conferencing, online discussion forums, or collaborative document

editing, among other things. Learners develop critical communication and cooperation abilities through collaboration, which are indispensable in today's interconnected world.

Personalised Learning: Technology enables the development of learning experiences that are customized to the specific requirements, interests, and learning styles of each individual learner. By adjusting the level of difficulty of tasks in accordance with learners' performance, adaptive learning software can offer specific assistance and challenges when required.

Real-World Applications: Learners can observe the practical implications of their learning through the utilization of technology that simulates real-world scenarios. This enables them to comprehend the practicality of theoretical principles and equips them for prospective professions in domains that progressively depend on technology.

In general, an inquiry-based high-tech approach seeks to enable learners to develop into proactive, self-reliant learners capable of flourishing in a technologically advanced society undergoing rapid change.

Utilizing technology in inquiry-based teaching and learning has numerous benefits, including providing learners with authentic materials, increasing their activity and autonomy, maintaining their interest throughout the learning process, facilitating collaboration among learners, monitoring learning or learner errors, and promptly correcting them. Furthermore, it fosters critical thinking and profound learning, and is flexible enough to accommodate contemporary competencies such as information and communication technology literacy (Lynn, 2021).

2. Classroom Experience

Inquiry-based high tech approach teaching method has been applied to an English class during a month to teach different content in English. This chapter highlights the details of this application experience.

2.1.1. Learners' Profiles

Learners who took part in this application were aged between 11-13 years and they were all B1 level learners in a language course. There were 12 learners in total. The level of all of them were exactly B1, because in this language course, learners were placed in classes based on their levels after an oral placement test. There was one learner with special needs who had a brain surgery at an early age. He was quieter and more introverted than the entire class. However, inquiry-based high-tech approach motivated him to discover and study efficiently in pairs and alone. Although other learners were from different backgrounds, they were linguistically equal.

2.1.2. Inquiry Based High-Tech Approach Lesson Plan

A basic inquiry-based high-tech approach lesson plan has three general sections each of that is conducted within 50 minutes of lesson. Total lesson plan may be applied in three lesson hours which means in 150 minutes.

Firstly, as every lesson should start with, ice-breaking activity is done. Ice-breaking activity here does not necessarily mean to be related with the topic of the day. Then, the teacher introduces the topic/subject title and notes that on the board to limit it because the subject should meet the requirements of the curriculum and be limited so that learners do not lose focus.

Activating thinking skill is an important phase. To do that, the teacher provides some authentic material such as images or videos. At this stage, the teacher poses some questions to help learners discover the topic. Learners relate the images or videos with each other. This is a group class activity where learners discuss in a big group what they think about the images/videos. Meanwhile, the teacher may note the topic related vocabulary learners tell.

The following step is *question production*, so *inquiry phase*. The teacher provides either a mind map website, a printed empty mind map sheet, or a KLL table (what do I **know**, what will I **learn**, and what I **learned**)

on which learners would note down the main question(s). If a mind map is being used, in the middle of the sheet, learners would write the main question about the topic, the one or ones (there may be two main questions) on which they agreed during activating thinking skills.

Learners would start writing questions individually about what they want to learn in terms of the topic of the day and communicative objectives (these objectives will not be shared with the learners, but teacher will follow learners' questions whether they are in relation with the objectives).

The teacher will guide learners, perhaps might inspire them. This does not mean that the teacher will tell them a complete question; contrariwise s/he will help them discover the questions themselves. In the end of this warm-up phase the learners will have a break of 10 minutes usually.

The second phase is data collection, or *the research phase*. This is the part where the learners are totally autonomous and active, as well as where technology enters the game. The teacher will control whether each learner has tech equipment. If there is even one learner without necessary tech equipment, the teacher will pair them up, or if the learner number is suitable for a group of 3, the teacher will group them either randomly or pair a weak with a strong learner for the strong learner to help the weak learner. It is crucial that each group should have at least one tech device as well as the internet connection to be able to conduct their research. One necessary item could be headphones or earphones during research because groups should not distract the others while watching or listening to any data. During the research phase, the learners also record the vocabulary they discover.

The role of the teacher/instructor at this stage is that he or she will remind learners to write down the answers to their questions on the KLL table or the mind map. The teacher is a guide to help learners select the most appropriate material to avoid unnecessary data, by means of which learners will not be lost in an unlimited material pool. Another task of the teacher/instructor is that he or she should orient learners continue inquiry while studying.

At the end of this stage, the teacher will make sure that every learner or group has successfully completed answering their questions in their own words. It is not recommended that learners copy information they find on the internet, each learner or group should write the answers in their own words. It is also possible that the learners may prepare slides or support their answers with images when it is needed. If there are groups/pairs terminated the research part earlier than others, they may revise and edit their learning/answers while the others are still working on their research.

The last stage is *the general overview* where learners /pairs or groups share their answers with the whole class. In this stage the teacher or a learner may note on the board common ideas shared by each group and the vocabulary. To summarize all the notes and study the target vocabulary and grammar the teacher writes on the board some information gathered using target grammar and vocabulary. In this way the learners will also discover the grammar.

2.1.3. Application Experience

According to our experience, the inquiry-based high-tech approach is a successful method of teaching/learning a language. Although it requires a certain level of language knowledge and motivation to apply, it works perfectly with a suitable, motivated group of learners even though there are learners with special needs. It is so practical that it decreases teacher talking time in the language classroom and it increases the learner talking time not only through presentations at the end of the inquiry process but also through the research phase among group members. In this way a whole lesson hour turns into an oral production activity, which is one of the main objectives of a language lesson.

Nevertheless, it is important that the teacher becomes aware of his or her role in the classroom. The teacher is not the source of knowledge, but a guide to access the knowledge via useful materials. We have observed in our classroom that the learners need the orientation of the teacher in terms

of sites and materials where they find the knowledge. To choose reliable material is a big issue for the learners, this is where the teacher is needed, too. It is also crucial that the teacher should also have basic knowledge of the use of technology to remedy tech related problems in the classroom.

Our experience also showed that learners are more engaged and motivated to learn because they are the actors of their own learning, and they construct their own knowledge through research.

Conclusion

The utilization of an inquiry-based high-tech approach is a highly effective strategy to employ in a language school. It facilitates learners' concentration on the subject matter more effectively than in traditional learning settings, as they assume the role of information explorers through questioning, exploring, reflecting on their findings, and sharing the acquired knowledge with their peers. Sharing information fosters a collective body of knowledge, allowing peers to absorb and contemplate what they have learned from one another, so expanding upon existing knowledge.

Technology, on the other hand, facilitates inquiry by granting students access to information tools and resources, thereby ensuring their active participation (Mulder, 2014:3). Technological gadgets enable learners to access a diverse range of real materials, which can sometimes pose challenges in terms of selecting accurate facts to address their inquiries.

This is the situation where the instructor's guidance is required. He or she should assist learners in choosing reliable sources.

Inquiry-based high-tech approach classes naturally prioritize the development of four core language skills: listening, reading, writing, and speaking, as well as their respective sub-skills such as grammar, vocabulary, and pronunciation. Learners engage in activities that encompass the four competencies within inquiry-based high-tech approach courses. These activities are observable during the research, presentation, and debate stages. During these stages, learners engage in verbal interpretation

through reading and listening; writing through taking notes and preparing presentations, and speaking through delivering presentations and engaging in debates. Collaborative activities, such as working in pairs or groups, can significantly influence the development of listening and speaking abilities.

Furthermore, the data utilized by learners to respond to their inquiries holds significant value. Learners can listen to pure, authentic sources of the foreign language with an authentic native accent. This helps them correct their pronunciation errors and acquire a better pronunciation skill.

In terms of vocabulary development, learners determine the definitions of any words and terms they encounter while conducting data research by consulting a dictionary and recording the results. By following this method, learners can review vocabulary from the start. Not only subject related vocabulary, but learners may also come across other terms or vocabulary words while researching.

Learners develop a methodical approach to solving real-life problems via the practice of the inquiry-based high tech learning process. They will apply the skills acquired during lessons to real-life circumstances, thereby developing their analytical thinking abilities and natural problem-solving capabilities.

References

Abdelraheem, Ahmed, Asan, Askin (2006). "The effectiveness of inquiry-based technology enhanced collaborative learning environment" *International Journal of Technology in Teaching and Learning*, Vol.2, No.2, pp. 65-87.

Abdi, Ali (2014). "The Effect of Inquiry-based Learning Method on Students' Academic Achievement in Science Course." *Universal Journal of Educational Research*, Vol.2, No.1, pp.37-41.

Ai, Randy, Bhatt, Mihir, Chevrier, S., Ciccarelli, Robert, Grady, Rosheen, Kumari, Vandana, Nazarali, Natasha, Rahimi, Hanieh, Roberts Jilliam, Sachs, Jonathan, Schepmyer, Andrew, Wang, Michael, Wong, Henry (2008). "Choose your own inquiry" Lanham, MD: University Press of America.

Boğar, Yurdagül (2019). "Literature Review on Inquiry-Based Learning in Science Education" *International Journal of Science and Education*, Vol.1, No.2, pp.91-118.

Bozdağ, Çiğdem (2017). "Almanya ve Türkiye'deki Okullarda Teknoloji Entegrasyonu: eTwinning Örneği Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme" *Eğ̈e Eğitim Teknolojileri Dergisi*, vol.1, No.1, s.42-64.

Bruce, B. C. (2008). "The Inquiry Cycle" <https://chipbruce.net/cv/teaching/resources/inquiry-based-learning/the-inquiry-cycle/> (1.05.2024)

Chapelle, Carol A. (2003). "The potentials of technology for language learning" Amsterdam: Johs Benjamins.

Constantinos C. Manoli, Margus Pedaste, Mario Mäeots, Leo Siiman, Ton de Jong, et al.. (2015). "Phases of inquiry-based learning: definitions and the inquiry cycle" *Educational Research Review*.

Felix, Uschi (2001). "The web's potential for language learning: the student's perspective" *ReCALL*, Vol.13, No.1, pp.47-58.

Freisen, Sharon, Scott, David (2013). "Inquiry-Based Learning: A Review of the Research Literature." Alberta.

İşisağ, Korkut Uluc (2012). “The Positive Effects of Integrating ICT in Foreign Language Teaching.” 5th Edition of the International conference” ICT for Language Learning, Floransa, Italy

Kocak- Usluel, Yasemin, Demiraslan, Yasemin (2005). “Bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonunu incelemede bir çerçeve” Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol.28, pp.134-142.

Lubis, Arif Husein (2018). “Integrasi Tık Dalam Pengajaran Bahasa Inggris di Indonesia Abad Ke-21: Mitos Dan Realita” journal.uny.ac.id

Lynn, Lisa J. (2021). “Effective Integration of Technology in Inquiry Learning: Themes and Examples” Handbook of Research on Modern Educational Technologies, Applications, and Management, pp. 664-676.

Mazman, Sacide Güzin, Usluel, Yasemin Koçak (2011). “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğrenme-öğretme Süreçlerine Entegrasyonu: Modeller ve Göstergeler” Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, Vol.1, No.1, pp.62 – 79.

Mullamaa, Kristina (2010). “ICT in language learning: benefits and methodological implications” International Education Studies, Vol.3, No.1, pp.38-44.

Mulder, Melissa (2014). “Technology’s Role in Inquiry Based Learning. Master’s Thesis” University of Northern Iowa, Iowa.

Panasan, Mookdaporn, Nuangchalem, Prasart (2010). “Learning Outcomes of Project-Based and Inquiry-Based Learning Activities” Journal of Social Sciences, Vol.6, No.2, pp.252-255.

Genişletilmiş Özet

Günümüz sınıflarında, cep telefonları ve diğer bilgi/iletişim cihazları giderek artan bir şekilde öğretme ve öğrenme sürecine entegre edilmektedir. Dijital becerilerin okul eğitiminde geliştirilmesi hedeflenen temel beceriler arasında yer alması, öğretim hedeflerine ulaşmak ve öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmek için müfredat boyunca bilgi iletişim teknolojisi (BİT) araçlarının kullanılmasını önemli hale getirmektedir. BİT, dil sınıflarında farklı materyaller önerme, öğretmenlere hızlı geri bildirim sağlama, öğrenen ihtiyaçlarına ve seviyelerine uygun uyarlanabilir içeriklere ulaşma ve hedef dili anlamlı bağlantılarda kullanma fırsatı verme gibi çok sayıda fayda sunar.

Sorgulamaya dayalı öğretim, öğrenciyi sürecin merkezine yerleştiren, öğrenenin sorgulamasına ve problem çözmesine odaklanan bir tekniktir. Öğretmenler, doğrudan bilgi veya çözüm sunmak yerine öğrencilere çeşitli senaryolar, sorular ve zorluklar sunarak öğrenme sürecini başlatır. Sorgulamaya dayalı öğrenme döngüsünün beş küresel adımı vardır: sor, araştır, yarat, tartış ve yansıt.

Sorgulamaya dayalı öğretim türleri arasında, öğretmenin prosedürler ve materyallerle birlikte araştırılacak bir problemle öğrenciye girdi sağladığı yapılandırılmış sorgulama yer alır. Sorgulamaya dayalı öğretimin aşamaları sorma, araştırma, yaratma, tartışma ve yansıtmayı içerir.

Sorgulamaya dayalı öğrenme döngüsü, katılım, keşif, açıklama, detaylandırma ve değerlendirmeyi içeren 5E modeli gibi çeşitli şekillerde uygulanabilir. Bu adımlar, başka türlü anlaşılması zor olan konuları etkili bir şekilde vurgulayabilir ve elverişli bir öğrenme ortamında yardım gerektiren araştırmanın belirli bölümlerini vurgulayabilir.

Sonuç olarak, BİT araçlarının sınıf ortamına entegrasyonu, öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmek ve öğretim hedeflerine ulaşmak için çok önemlidir. Öğretmenler, BİT araçlarını öğretme ve öğrenme sürecine dahil ederek öğrencilerini daha iyi destekleyebilir, eleştirel düşünme ve problem

çözme becerilerini geliştirebilirler.

Sorgulamaya dayalı öğrenme, araştırma sürecini oluşturma, tartışma ve yansıtma sürecini içerir. Bu, yeni bir yapı ve zihinsel yaratım inşa etmek için araştırma aşamasında edinilen bilgi ve deneyimlerin aktif olarak birleştirilmesini içerir. Bilgi alışverişi süreci, bilginin topluma yayılmasıyla başlar; burada öğrenen tarafından paylaşılan bilgi (LSK), bir sınıf topluluğu içinde anlayışın iş birliğine dayalı olarak geliştirilmesidir.

Kişinin öğrenme süreci üzerine düşünmesi, kavramayı, problem çözme becerilerini, öğrenmeyi sahiplenmeyi ve bilginin gerçek yaşam durumlarında pratik olarak uygulanmasını geliştirir. Öğrenciler öğrenme deneyimleri üzerinde eleştirel bir şekilde düşünerek içeriği daha derinlemesine anlar ve bu bilgiyi farklı senaryolarda nasıl uygulayacaklarına dair strateji geliştirirler. Bu süreç, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine ve zaman ilerledikçe daha yetkin öğrenenler olmalarına yardımcı olur.

İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin deneyimlerini ve görüşlerini paylaşmak için akranlarıyla tartışmalara girerek kolektif olarak düşünmelerini içerir. Bu işbirlikçi öğrenme, iletişim becerilerini geliştirir ve sınıf bireyleri arasında birliği teşvik eder. Öğrenciler, öğrendikleri ile gerçek dünya senaryoları arasındaki ilişkiye dair iç gözlem yaparak, bilgi ve becerilerinin gerçek hayattaki pratik uygulamalarına dair içgörü kazanırlar.

Sonuç olarak, sorgulamaya dayalı öğrenme ve derinlemesine düşünmenin birleşimi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini, yaşam boyu öğrenme zihniyetini geliştirmelerini ve kendi eğitimlerine aktif olarak katılmalarını sağlayan güçlü bir kuvvettir.

Sorgulamaya Dayalı Yüksek Teknoloji Yaklaşımı, ileri teknolojiyi sorgulamaya dayalı öğrenme ortamlarına dahil eden pedagojik bir yöntemdir. Bu yaklaşım, öğrencileri gerçek dünya bağlantıları ve problem çözme faaliyetlerine dahil etmek için dizüstü bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar, iPad'ler ve akıllı tahtalar gibi internete bağlı cihazların kullanılmasını içerir. Bu yaklaşım, öğrenci katılımını, aktif öğrenmeyi ve veri tabanları, bilimsel makaleler, kayıtlar ve uzman görüşleri gibi çeşitli bilgi kaynaklarına erişimi

teşvik eder. Yüksek teknoloji araçları iş birliği ve iletişimi kolaylaştırarak eleştirel iletişim ve işbirliği becerilerini geliştirir.

Kişiselleştirilmiş öğrenme, sorgulamaya dayalı öğretim ve öğrenimde teknoloji kullanımının bir diğer faydasıdır. Uyarlanabilir öğrenme yazılımı, öğrencilerin performansına göre görev zorluk seviyelerini ayarlayarak özel yardım ve zorluklar sunar. Gerçek dünya uygulamaları, öğrencilerin öğrendiklerinin pratik sonuçlarını gözlemlmelerine olanak tanıyarak onları teknolojiye bağımlı alanlarda gelecekteki mesleklere hazırlar.

Bu yaklaşım, 11-13 yaşlarında 12 B1 seviyesi öğrenciyi içeren bir İngilizce sınıfına uygulanmıştır. Üç genel bölümden oluşan ders planı, üç ders saatinde uygulanabilir ve toplam 150 dakika sürer. Sorgulamaya Dayalı Yüksek Teknoloji Yaklaşımı, teknolojik olarak gelişmiş bir toplumda gelişebilecek proaktif, kendine güvenen öğrenciler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Dil öğretiminde sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı birkaç aşamadan oluşur. İlki, öğretmenin konuyu tanıttığı ve sınırlandırmak için tahtaya not aldığı bir buz kırma aktivitesidir. Bir sonraki adım, resimler veya videolar gibi özgün materyaller sağlayarak ve öğrencilerin konuyu keşfetmelerine yardımcı olacak sorular sorarak düşünme becerilerini harekete geçirmektir. Bu grup sınıf etkinliği, düşüncelerini ve kelime dağarcıklarını birbirleriyle tartışmayı içerir.

İkinci aşama, öğrencilerin hedefleri ve iletişimsel amaçları hakkında bireysel olarak sorular yazdıkları soru üretimidir. Öğretmen onlara rehberlik eder ve ilham vererek soruları kendilerinin keşfetmelerine yardımcı olur. Son aşama, öğrencilerin araştırmaya yardımcı olmak için teknolojiyi kullanarak özerk ve aktif oldukları veri toplamadır. Öğretmen, her öğrencinin gerekli teknolojik ekipmana sahip olup olmadığını kontrol eder ve uygun materyalleri seçmelerine yardımcı olur.

Öğretmenin rolü, öğrencilere cevapları yazmalarını hatırlatmak ve en uygun materyali seçmelerinde onlara rehberlik etmektir. Ayrıca öğrencileri çalışırken sorgulamaya devam etmeleri için yönlendirmelidir. Araştır-

ma aşamasının sonunda öğretmen, her öğrencinin veya grubun sorularını kendi kelimeleriyle tamamladığından, çevrimiçi olarak bulunan bilgileri kopyalamadığından emin olur.

Son aşama, öğrencilerin cevaplarını tüm sınıfla paylaştıkları genel bir değerlendirmedir. Öğretmen, her grup tarafından paylaşılan ortak fikirleri ve kelime dağarcığını not eder ve tüm notları özetler ve hedef kelime ve dilbilgisi üzerinde çalışır.

Sonuç olarak, sorgulamaya dayalı yüksek teknoloji yaklaşımı, özellikle özel ihtiyaçları olan öğrenciler için dil öğretiminde başarılı bir yöntemdir. Ancak, öğretmenler sınıftaki rollerinin farkında olmalı ve öğrencilere güvenilir materyaller ve teknolojiyle ilgili problemler bulma konusunda rehberlik etmelidir. Bu yaklaşım, araştırma yoluyla kendi bilgilerini yapılandıran daha ilgili ve motive olmuş öğrenenlere yol açar.

TÜRK SİYASAL DÜŞÜNÇESİNİN TEMEL KAVRAMLARI: YUSUF HAS HACİB'İN DÜNYA KAVRAMINI İCADI

Arş. Gör. Dr. Fatih Kocaoğlu*

Öz

Türk düşünce dünyası keşfedilmeyi bekleyen bir hazinedir. Türk düşünce dünyası üzerine yapılacak arkeolojik araştırmalar bu yüzden arttırılmalıdır ancak arkeolojik araştırma, bilgi ve hikmet bağlamında anlaşılmalıdır. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri bir yandan yönetim bilimi diğer yandan Türk düşünce dünyasına birçok özgün kavram ve bakış açısı sunmuştur. Yusuf Has Hacib'in bu eserde Türk siyasal düşüncesine kazandırdığı en önemli kavramlardan biri de dünya kavramıdır. Dünya kavramı ilk kez onun tarafından Türkçeye kazandırılmış ve yaygın olarak kullanılmıştır ve halen de yaygın olarak kullanılmaktadır. Yusuf Has Hacib, 11. yüzyılın siyasal ortamında ortaya çıkan Türk-İslam imparatorluklarına siyasal bir yön vermek için kaleme aldığı Kutadgu Bilig eserinde günümüzde de yaygın olarak kullanılan dünya kavramını Arapça al-dunya kelimesinden faydalanarak icat etmiştir. Dünya kavramı icat edilirken yöntem olarak önce benzer anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak anlam farkı ortaya konmuş, anlamı belirginleştikten sonra kelime bağımsız olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede kavramın anlam gelişimi oluşturulurken hem somut-soyut ikilemesi hem de insansız-insani ikilemesi temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: dünya, ikileme, Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig.

* Dr. Fatih Kocaoğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatih.kocaoğlu@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4661-8888>.
Bu makaleye atıf için: Kocaoğlu, Fatih (2024). Türk Siyasal Düşüncesinin Temel Kavramları: Yusuf Has Hacib'in Dünya Kavramını İcadi, SDE Akademi Dergisi 4(2), 307-332

BASIC CONCEPTS OF TURKISH POLITICAL THOUGHT: YUSUF HAS HACIB'S INVENTION OF THE CONCEPT OF THE WORLD

Arş. Gör. Dr. Fatih Kocaoğlu

Abstract

The world of Turkish thought is a treasure waiting to be discovered. Archaeological research on the world of Turkish thought should therefore be increased, but here the word archaeological should be understood in the context of knowledge and wisdom. Yusuf Has Hacib's Kutadgu Bilig, on the one hand, has presented many original concept perspectives to the science of management and on the other hand to the world of Turkish thought. One of the most important concepts Yusuf Has Hacib introduced to Turkish political thought in this work was his invention of the concept of dünya. The concept of the dünya was first introduced into Turkish by him and has been widely used and is still widely used. Yusuf Has Hacib, in his work Kutadgu Bilig, which he wrote to give a political direction to the Turkish-Islamic empires that emerged in the political environment of the 11th century, invented the concept of the dünya, which is widely used today, by making use of the Arabic word al-dunya. While inventing the concept of the dünya, firstly, the difference in meaning was revealed by using it together with words with similar meanings, and then the word was used independently after its meaning became clear. In this framework, the development of the meaning of the concept is based on both the concrete-abstract dialectic and the non-human-human dialectic.

Keywords: *the World, dialectical, Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig.*

Giriş

İslam tarihindeki 9. ve 10. yüzyıllardaki çöküş süreci Türklerin İslam'a girişiyle birlikte sona ermiş; Emevi ve Abbasi gibi Arap-İslam imparatorluklarının yerini 11. Yüzyılda Türk-İslam imparatorlukları almıştır. İslamiyet'in iç krizi büyük ölçüde sonlandırılmış, İslamiyet kuzeyde Büyük Bozkır'dan güneyde Afganistan ve Hindistan'a; doğuda Türkistan'dan batıda ise Anadolu'ya dek yayılmaya başlamıştır. İslam tarihinde ikinci bir fetih ve genişleme dönemi başlamıştır. Bilindiği üzere bir ülke halkı için ulusal hedefler barışın, refahın ve varlığın nedenleridir ve ihtiyaca göre gerçekçi bir şekilde oluşturulması gerekir (Alpar, 2023:9). Zaten Anadolu coğrafyasının güvenlik çemberlerinin de çok öncesinden, Selçuklu döneminden itibaren oluşturulmaya başlandığı görülür (Alpar, 2023:10). Yusuf Has Hacib'in içinde bulunduğu bu tarihsel kesitte (1017-1077); Müslüman coğrafyada üç önemli Türk-İslam imparatorluğu Avrasya'da hüküm sürmekteydi: Bunlardan doğuda olanı Karahanlılar, güneyde olanı Gazneliler ve batıda olanı ise Selçuklulardır. Üç imparatorlukta Türk siyasal elitlerinde ise yeni düzenin nasıl olacağına dair tartışmalar yürütülüyordu. Bu tartışmalardan en ünlülerinden birisi de Yusuf Has Hacib tarafından 1069 yılında yapılmıştır. Bu tartışmayı yaptığı Kutadgu Bilig eseri, Yusuf Has Hacib'i Karahanlıların Has Hacıplık (Baş Vezirlik) makamına getirecektir. Yusuf Has Hacib'in bu eserdeki Türk siyasal düşüncesine kazandırdığı en önemli katkılardan birisi ise dünya kavramını icat etmesi olmuştur. Dünya kavramı ilk kez onun tarafından Türkçe'ye kazandırılmış ve yaygın olarak kullanılmıştır ve halen de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada dünya kavramının Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hacib tarafından icat edilişi ele alınacaktır.

1. Dünya Kelimesinin Anlam Katmanları

Dünya kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde şu anlamlara gelir:

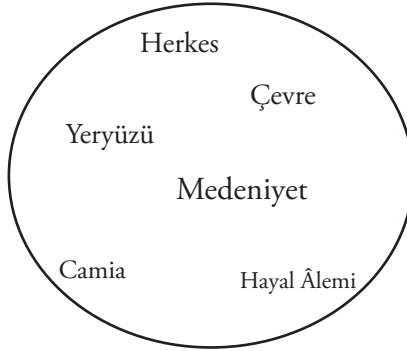
1. *Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü.*
2. *Dış, çevre, ortam.*
3. *İnançları bir olan ülke veya insanlar topluluğu.*

4. Meslek veya işbirliği içinde bulunan kimseler, *camia*.

5. Herkes.

6. Duygu, düşünce ve hayal âlemi.” (Akalın,2011;736).

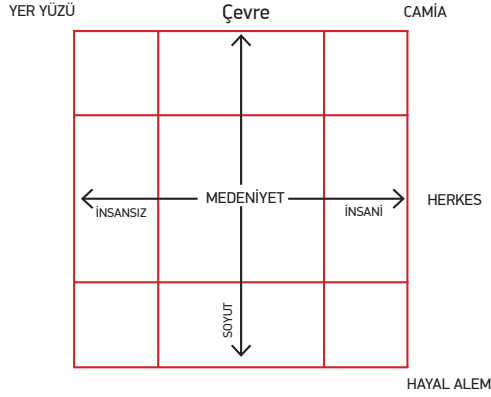
Türk Dil Kurumu'nun Türkçe'de kullanımını aktardığı bu altı anlam birbiriyle farklı anlam alanlarına sahiptir. Dünya kelimesinin ilk anlamı bir gezegen adı ve astronomi terimi olarak yeryüzü; ikinci anlamı sosyoloji terimi olarak çevre; üçüncü anlamı kültür felsefesi terimi olarak medeniyet; dördüncü anlamı çalışma ekonomisi kavramı olarak *camia*; beşinci anlamı dilbilimi kavramı olarak herkes ve son anlamı da psikoloji kavramı olarak hayal âlemdir. Eğer elimizde Türkçe'deki dünya kelimesi olmasa ve bu farklı anlam katmanlarını ortak bir küme haline getirerek bu kümeye bir ad vermeye kalksaydık; bu kümeyi muhtemelen adlandıramazdık. Çünkü bu anlam katmanları, içinde tamamen soyut olanlarla tamamen somut olan kavramları; tamamen olgusal olanlarla tamamen felsefi olan kavramları içeren ve ortak bir kesişim kümesi olmayan kavramlardır. Öyleyse dünya kelimesini bu kümeyi adlandırabileceğimiz bir kelime haline getiren anlamsal ilişki mekanizması nedir?

Şekil 1: *Türk Dil Kurumu Sözlüğünde Dünya Kelimesinin Karşılığı Olan Kelimeler Kümesi*

Dünya kelimesinin anlam katmanlarının incelediğimizde ilk akla gelen yeryüzü anlamının tamamen somut ve insansız olduğunu, son akla gelen hayal âlemi anlamının ise tamamen soyut ve insani olduğunu görürüz. Bu ilk ve son anlam katmanları arasında soyut-somut ve insansız-insani

ikili-ikilemesinin varlığı açık bir biçimde kendisini belli eder. Bu iki anlam katmanı arasındaki anlamlar, ikili-ikilemenin¹ farklı birer aşamasında bulunur. Öyleyse temel sorumuz bu noktada belirginleşir: Dünya kelimesinin anlam katmanlarının gelişim çizgisi nasıl ortaya çıkmıştır?

Şekil 2: İnsansız-İnsani ve Soyut-Somut İkilemesi Düzleminde Yeryüzü, Çevre, Camia, Herkes, Hayal Âlemi ve Medeniyet Kavramları

2. Kutadgu Bilig’de Yeryüzü Anlamında Kullanılan Alternatif Kelimeler

Kelimenin etimolojik olarak ilk anlamı olan yeryüzü anlamı üzerinden Türkçeye ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse sorumuzu soralım: Türkçe’nin bu dönemde yeryüzü anlamını karşılayacak bir kelimeye gerçekten ihtiyacı vardı da “dünya” kelimesi bunun için mi Türkçe’ye dâhil edilmiştir?

Dünya kelimesinin Türkçe’ye girdiği dönem olan 11. yüzyılda Türk dili yeryüzü anlamını karşılayacak bir kelimeye ihtiyaç duymamaktaydı. Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’de de kullandığı ve yeryüzü anlamına gelen ve kendi döneminde Türkçe’de yaygın olarak da kullanılan yer, yağız yer ve acun (ajun) kelimeleri bulunmaktadır. Dünya kavramı, Yusuf

1 Bu çalışmada diyalektik kavramı yerine özellikle ikileme kavramı kullanılmıştır. Diyalektik zıtlığın kendisini ifade ederken Türkçe’deki ikileme kavramının eylem anlamı taşıması nedeniyle ikileme zıtlık içindeki hareketin kendisini ifade edecek bir anlamda ele alınmıştır. Bu çerçevede bir ikilemede zıtlık vektörel ve skaler düzlemlerde analiz edilebilir. Ayrıca bir, iki veya üç ikileme düzlemi birbiriyle ilişki içinde konumlandırılabilir.

Has Hacib'in Arapça *al-dunyā* kelimesinden Türkçeye kazandırarak kavramsallaştırdığı bir kavramdır.

2.1. Yer

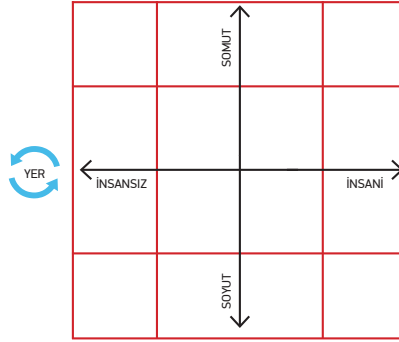
Yer kelimesi Türkçe'nin ilk yazılı kaynaklarından birisi olan Orhun Abidelerinden beri kullanılmaktadır. Kül Tigin Abidesi'nde şöyle geçer:

İlgerü Şantug Yazıka tegi süledim, taluyka kiçig tegmedim. Birgerü Tokuz Ersinke tegi süledim, Tüpütke kiçig tegmedim. Kurıgaru Yinçü ögüz keçe Temir Kapıgka tegi süledim. Yırıgaru Yir Bayırku yiringe tegi süledim. Bunça yirke tegi yorıtdım. Ötüken Yışda yig di yok ermiş. İl tutsık yir Ötüken Yış yermiş. [Ergin,2011:2-4]

“Doğuda Şantung Ovasına dek ordu gönderdim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersine dek ordu gönderdim, Tibet'e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci Nehri'ni geçip Demir Kapı 'ya dek ordu gönderdim. Kuzeyde Yir Bayırku'ya dek ordu gönderdim. Bunca yerde hâkimiyet sağladım. Ötüken Ormanı'ndan daha iyi bir yer yokmuş. İl tutulacak yer Ötüken Ormanı'ymış.”

Görüldüğü gibi yer kelimesi genel bir anlama sahiptir. Şantung Ovası, Dokuz Ersin, Tibet, Demir Kapı, Yir Bayırku ve Ötüken Ormanı birer yerdirler. Ayrıca yer kelimesi Bayırku'yu nitelemek için sıfat olarak da kullanılmaktadır. Bayırku'yu kendi döneminde kullanılan diğer bayırkulardan ayırmak için yer olan Bayırku anlamıyla bölgenin ismi Yir Bayırku olarak adlandırılmıştır. Yer kelimesinin hem sıfat hem isim olarak kullanılması bu kelimenin genelleştirici özelliğini ortaya koyar. Yer kelimesi böylece herhangi bir yer anlamıyla somut değildir ama yer olduğu ifade edilenlerin hepsi somut bir olguyu ifade eder. Yer anlam içeriği olarak somuttur ama anlam sıfatı olarak genelleştirici bir anlamı olması nedeniyle soyuttur. Bu çerçevede yer kavramı somut-soyut ikilemesinde yansız bir anlam vektörü ortaya koyar.

Şekil 3: Somut-Soyut ve İnsansız-İnsani İkilemesinde Yer Kavramının Anlam Hareketinin Skaler Gelişimi

Kutadgu Bilig’de de yer yansız anlamıyla kullanılmaya devam eder:

kamuğ yerde erke bu saklık kerek

bu beglik işine takı sak kerek (Kutadgu Bilig, 439)

“Her yerde böyle önlem almak gerek

Bu beylik işinde daha uyanık olmak gerek”

tirig ölgü âhır töşenü yerig

kişi ölse edgün kör atı tirig (Kutadgubilig, 237)

“Diri ölür ardından döşenir yere

Kişi ölür ardından iyi adı kalır”

sanar ok sığındım umınçım sanamunadmış yerimde elig tut mana
(Kutadgu Bilig,29)

“Sana sığındım, umudumsun

Muhtaç olduğum yerde, elimden tut “

Bu kullanımda yer, muhtaç olduğum herhangi bir yer anlamıyla genel bir anlama sahiptir. Muhtaç olduğum yer gerçekliğe dönüştüğünde somut bir yerdir ama ifadede yer potansiyel olarak mevcut olup somut olarak hali hazırda mevcut değildir.

Kutadgu Bilig'de yer kavramı somut-soyut ikilemesinde çift yönlü vektörel bir anlama kavuşur:

yağız yer yaşıl kökte erdi küsüş

anar berdi tenri ağırlık üküş (Kutadgu Bilig, 44)

“Yağız yer, mavi gök kutsaldı

Tanrı katında yeri ayırdı”

Bu örnekte ise yer, yeryüzü anlamıyla kullanılmış olup yağız yerle eş anlamlı bir kullanıma sahiptir. Yer yerine yağız yer de kullanılabilir. Bu da göstermektedir ki yer kelimesi soyut-somut ikilemesinde somut anlama yönelik vektörel bir anlam atılımı yapmıştır.

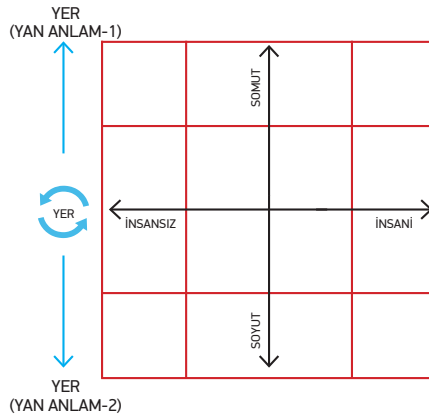
atam kıldı erdi kör edgü duâ

duâ birle tegdim bu yerke ağa (Kutadgu Bilig, 1803)

“Atam bana iyi dua ederdi

Duayla birlikte geldim bu yere”

Bu kullanımda ise yer kavramı soyut bir anlam kazanmıştır. Bu yer, İslami metafiziğin soyutladığı ve soyut bir anlam katmanının yüklendiği yerdir.

Şekil 4: Kutadgu Bilig'de Soyut-Somut İkilemesinde Yer Kavramının Vektörel Bir Anlam Kazanması

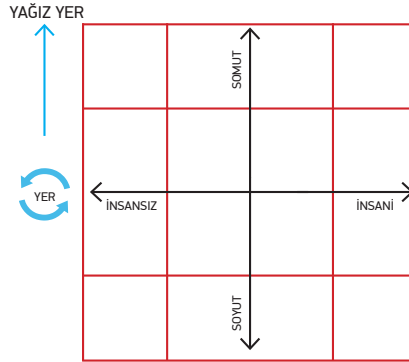
2.2. Yağız Yer

Yer kelimesine bir sıfat eklenerek oluşturulan yağız yer kelimesi ise ilk Türkçe yazılı kaynaklardan beri artık kendi başına somut bir olgu haline gelerek yeryüzü anlamını alır. Orhun Abidelerindeki kullanımına bakacak olursak:

“Üze kök tengri, asra yağız yir kılındukta ikin ara kişi oğlı kılınmış. Kişi oğlında üze eçüm apam Bumin Kağan İstemi Kağan olurmuş. Olurupan Türk budunung ilin törüsün tuta birmiş, iti birmiş.” [Ergin,2011:8]

“Üste gökyüzü, altta yağız yer kılındığında, ikisinin arasında kişiöğlü kılınmış. Kişioğlunun üzerine atam Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk budununun ilini töresini tutabilmiş, düzenleyebilmiş.”

Daha 8. yüzyılda yer (yir) kelimesi ve yeryüzü anlamındaki yağız yer kelimesi anlam olarak ayırmıştır. Yağız yer kelimesi yer kelimesine tanımlayıcı ve toprakla ilgili genel bir ifade olan yağız sıfatını alarak yeryüzünün tamamına gönderme yapan somut bir anlam kazanmıştır. Böylece somut-soyut ikileminde yansız bir kelime olan yağız yer kelimesinden somutlama ile yağız yer kavramı oluşturulmuştur. Burada anlam vektörünün soyutlayıcı bir geçişle karşılaşırız.

Şekil 5: Yağız Yer Kelimesinin Somut-Soyut İkilemesinde Vektörel Bir Anlam Kazanması

Kutadgubilig'de de yağız yer kelimesi yeryüzü anlamıyla kullanılmaya devam etmektedir. Bu kullanımda kelimenin hiçbir soyut anlam göndermesi ve de hiçbir insani anlam göndermesi mevcut değildir. Somut-insansız bir anlam katmanının açık örneğidir:

yağız yér yaşıl kök kün ay birle tün

törütti halâyık öd üdleک bu kün (Kutadgu Bilig, 3)

“Yağız yerin, mavi göğün, yaratılmış olanların

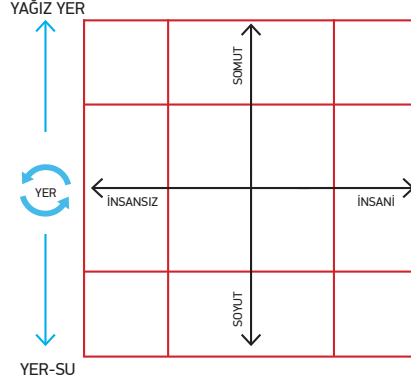
Rızkını hazırlamıştır, sen güle güle ye”

2.3. Acun

Yer kelimesinin anlam vektöründeki somut-soyut ikilemesinin bir sonucu somutlama ile yağız yer kelimesinin ortaya çıkışı iken ikinci bir sonucu soyutlama ile ulaşılan yer-su (yir sub) kavramının ortaya çıkmış olmasıdır:

Türk tengrisi iduk yiri subı anca itmiş erinç Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolcun tiyin kangım İltiriş Kağanıñ ögüm İlbilge Katunuğ tengri töpüsünde tutup yügerü kötürti erinç. (Ergin,2011:36)

“Türk tanrısı kutsal yer-suyu öyle düzenlemiştir ki Türk budunu yok olmasın diye budun var olsun diye babam İltiriş Kağanı annem İlbilge Hatunu kutsal göğe yükseltmiştir.”

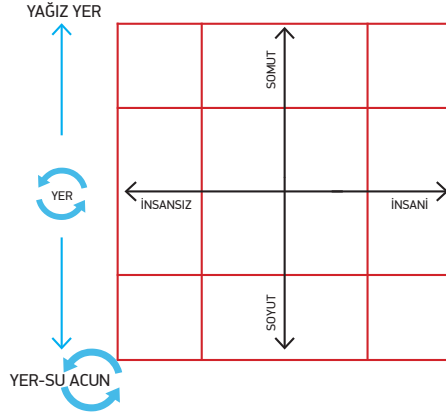
Şekil 6: Yer-Su Kelimesinin Somut-Soyut İkilemesinde Vektörel Bir Anlam Kazanması

Yer-su kavramı, kökünü Gök Tanrı inancından alan dinsel içerikli bir soyutlama ortaya çıkarmıştır (Günay ve Güngör,2007:72-73). Böylece soyut-somut ikilemesinde yansı bir anlama sahip olan yer kavramı 8. yüzyıl Türkçesinde somut anlamıyla yağız yer; soyut anlamıyla da yer-su olarak karşımıza çıkar. Türkçe’de yer kavramının soyut-somut ikilemesinde vektörel anlam geçişi Kutadgu Bilig’in kaleme alındığı 11. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Yağız yer kavramı kullanılmaya devam etmişse de yer-su kavramı Türklerin bu süreçte geçirdikleri iki dinsel dönüşüme bağlı olarak değişime uğrar. Anlam olarak yoğun bir şekilde Gök Tanrı inancı ve Şamanizm’le dolu olan yer-su kavramı, Türklerin Budizm’e geçişiyle birlikte yerini Budizm’le ilişkili bir kavram olan acun (ajun) kavramına bırakır. 10. yüzyıl Türkçesiyle yazılmış olan Budist metin Altun Yaruk’tan örnek verecek olursak:

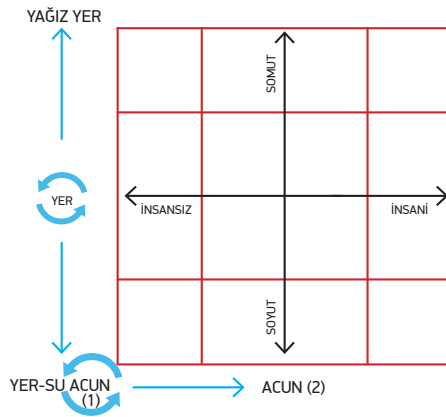
Yılkı ajunınta toğdumuz erti (Kaya, 2022)

“Hayvan hululünde doğumumuz gerçekleşti”

Şekil 7: Acun Kelimesinin 10. Yüzyılda Somut-Soyut İkilemesinde Skaler Bir Anlam Kazanarak Yer-Su Kelimesinin Yerini Alması

Acun kelimesi yaygın kullanımına 11. yüzyılda da devam etse de kelime dinsel içerikli soyut anlamından önemli ölçüde sıyrılarak insansız-insani ikilemesinde yansız bir anlama kavuşur. Böylece acun kelimesi ilkin Türklerin Budizm'e girişiyle birlikte skaler bir yer değişimi ile yer-su kelimesinin ikamesi olarak tedavüle girer. Sonra Türklerin İslamiyet'e girişiyle birlikte vektörel anlam değişimine uğrayarak dinsel içerikli anlam soyutlamasından sıyrılıp somut-soyut ikilemesinde daha az soyut ve daha genel bir anlamsal içerikle kullanılmaya başlanır.

Şekil 8: Acun Kelimesinin İnsansız-İnsani İkilemesinde Yansız Bir Anlama Kavuşması

2.4. Cihan

Acun kelimesinin tarihsel anlamını boşaltarak yerine cihan kelimesini ikame eden yine Yusuf Has Hacib'dir. Cihan kelimesinin Kutadgu Bilig'deki ilk iki kullanımını şu şekildedir:

ajun tuttı tavğaç uluğ buğra han

kutadsu atı bersü iki cihân (Kutadku Bilig, 88)

“Acunu tuttu Tavgaç Ulu Buğra Han

Yüceltsin adını Allah iki cihan”

ne üdrüm ne ködrüm ne ersig eren

ajunda tetig er yedi bu cihân (Kutadgu Bilig, 279)

“Ne seçkin ne kutsal ne yiğit eren

Acunda tetik durup bu cihana hükmeden”

Yusuf Has Hacib, yeni bir kavramı oluştururken özgün bir yöntem benimsemektedir. Yeni kavramı benzer anlamlı kelimelerle bir arada kullanarak yeni kelimenin anlamsal ayırdımını iki benzer kavramın karşılaştırmasıyla ortaya koymaktadır. Burada cihan kavramı hem dinsel hem de siyasal olarak acundan farklı olarak İslami bir anlam yüküyle donatılmıştır. Ardından Yusuf Has Hacib, cihan kelimesini bağımsız olarak da kullanmaya başlar:

min erdem kerek bu cihân tutğuka

kür arslan kerek bu kulan başğuka (Kutadgu Bilig,284)

“Bin erdem gerek bu cihanı tutmaya

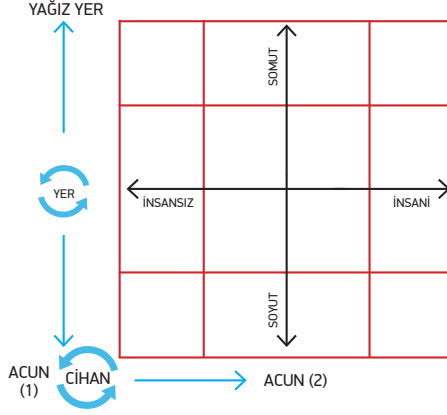
Bir arslan gerek bu eşeği alt etmeye”

munar bütmeşe kör bu nüşîn revân

ukuş közi birle yaruttı cihân (Kutadgu Bilig,290)

“Buna inanmazsan gör Nuşinrevan'ı

Akıl gözüyle aydınlattı cihanı”

Şekil 9: Cihan Kelimesinin Skaler Bir Anlam Geçişiyile Acun Kelimesinin Yerini Alışı

3. Kutadgu Bilig'de Dünya Kavramı

Yusuf Has Hacib dünya kavramını ilk olarak Uluğ Buğra Han'a övgü için ayırdığı bölümde kullanır:

*toğardın ese keldi öndün yeli
ajun etgüke açtı uştmaş yolu
yağız yer yıpar toldı kâfur kitip
bezenmek tiler dünyâ körkin itip
(Kutadkubilig,63-64)*

“Doğudan ese geldi baharın yeli
Acuna açılmalıydı uçmağın (cennetin) yolu
Yağız yer miskle doldu, kâfur gitti
Dünya bezenmek istiyor, kürkünü giydi”

İki beyitten oluşan kısımda dünya, acun ve yağız yer kelimelerinin üçü de kullanılır. Cihan kavramının icadında olduğu gibi bu yöntem yine bir kavramın icadında benzer sözcüklerle olan farkını açığa çıkarmak için bilerek tercih edilmiş benzemektedir.

İkinci mısradaki acuna cennetin yolunun –belki bir zorunluluk ve tarihsel bir sorumluluk olarak- açılmasından bahsedilmektedir. Acuna cennet yolunun açılma görevinin gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu anlatım yüzeysel bir bakışta sorunlu gözükmemektedir. Çünkü cennetin yolu İslam anlayışında iki cihan arasında açılan fiziksel bir yol değildir. Yine İslam anlayışında cennetin muhatabı acun değil insandır. Dolayısıyla Yusuf Has Hacib’in anlatımında doğrudan zihinde bir anlam çarpıklığı oluşmaktadır. Ama bu anlam çarpıklığı bilerek tercih ediliyor gibidir ve ortaya çıkan bu anlam karmaşasını gidermek için dünya kavramsallaştırmasının yolu açılmaktadır.

Bölümün üçüncü mısrasında yağız yerin miskle dolduğu ve kâfurun gittiği belirtilmektedir. Burada Yusuf Has Hacib, olumlu imge / olumsuz imge ikilemesini kullanmaktadır. Misk (yıpar) olumlu imgeyi, kâfur ise olumsuz imgeyi oluşturmaktadır. Misk kokusu erkek bir geyik türünün çiftleşme sırasında cinsel organlarından etrafa yayılan etkileyici bir koku olup Misk geyiklerinin etki altına alınmasına yarar.

Misk kokusu, papatya ve gül kokusu gibi yumuşak ve temiz bir kokudur. Ama papatya ve gül kokusu yerine Yusuf Has Hacib tarafından neden Misk kokusunu tercih edilmektedir? Öncelikle papatya ve gül her ne kadar Misk gibi yumuşak ve temiz kokularsa da özleri itibarıyla Kâfur gibi bitkisel kökenli kokulardır. Dolayısıyla yağız yerin üstündeki koku özü itibarıyla değişikliğe uğramaktadır. Bitkisel bir öze sahip olan ve bunun sonucu olarak atıl ve hareketsiz Kâfur kokusunun yerini hayvansal bir öze sahip olan ve bunun sonucu olarak hareketli ve canlı Misk kokusu almıştır. Kâfur ağacı, uzun süre yaşayan bir ağaç olup –ömrü ortalama iki bin yıldır- duraganlık ve sabitlik konusunda bitkiler için bile özel bir örnektir.

Misk, etkileyici bir koku olup Misk geyiklerinin yaşam alanının işaretlenmesine yarar. Yani, Misk yeryüzünün belirli bir bölgesinin işaretlenmesine neden olur. Bu işaretleme İslam’ın işaretlemesi olarak İslami mekânın ortayı çıkışını sağlar. Kâfur ise 20-30 metreye ulaşan boyuyla mekânı dikey olarak kesen bir bitkidir. Rahatsız edici varlığı uzaktan bile fark edilir.

Misk kokusu, Misk geyiklerinin tamamından elde edilmemektedir. Misk kokusu erkek Misk geyiğinin çiftleşme sırasında cinsel organlarından etrafa yayılan koku olup erkek Misk geyiğinin penisi ile testisleri arasındaki bir bezden elde edilir. Dolayısıyla Misk kokusu eril bir kokudur. Eril/dışil ikilemesi çerçevesinde Misk kokusu eril bir koku olup etkin bir güçtür. Ayrıca cinsellikle ilgili ortaya çıkışı nedeniyle, mekânı dölleyici bir özü vardır. Yeryüzünün misk kokusuyla dolması, geleceğe dönük olarak yeryüzü mekânının döllemesini ve gelecekte yeni bir gerçekliğe gebe olacağını muştular. Artık yeryüzü mekânı önceki gerçekliğini yitirmiştir ve eskisi gibi de olmayacaktır.

Misk kokusunun erkek Misk geyiğini kullanma amacı ise dışı Misk geyiklerini etki altına almaya yaramasıdır. Dolayısıyla eril güç etraftaki diğer dışil güçleri etki altına alarak kendi işaretli alanının bir parçası haline getirir. Siyasal anlamıyla Misk, etrafa doğru genişlemeci ve fütuhatchı bir dinamizmi ifade eder.

Misk kokusu, kaynağı itibariyle ise Turani bir kokudur. Misk geyikleri Turan'ın kuzey bölgelerinde yaşarlar. Burada aktardığımız iki beytin ilk mısrasında ifade edilen yelin kaynağı doğudur. 10. ve 11. yüzyıllar içinde Müslüman atılımının merkezi olan Meşrik (Yakındoğu) çökmüş ve ağır bir bunalım içerisindeydi. Meşrik'te kış hüküm sürmektedir. Meşrik'e baharı getirmekte olan rüzgâr, yani sosyo-politik anlamda yeryüzündeki kışı sonlandırıp İslam baharını getirecek rüzgâr ise Meşrik'in doğusundan esmekte olup Turani kökenlidir.

Doğudan bahar rüzgârı esmektedir. Kullanılan mevsimsel imgeler politik ve tarihsel bir süreci anlatmak için kullanılmaktadır ve kış İslam tarihinin kışı ve bahar İslam tarihinin baharıdır. Yusuf Akçura; İslamiyet'in ilerleyişinin durdurularak geri çekilme sürecinin kuzeyde 717 yılında Konstantiniye'de; batıda ise 732'de Puvatyada başladığını belirtir (Akçura,2016:30). 10. yüzyılda ise İslam'ın kalbi olan Meşrik'te varoluşsal bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizde İslamiyet'in temel ilkelerini sorgulayan Şii, Alevi ve Karamati mezhepçiliği güç kazanmış; İran'da ve Mısır'da İslamiyet öncesi dinlere geri dönüş yönünde güçlü hareketler ortaya

çıkmıştır (Uluçay,1976:144-145). İşte Karahanlı hükümdarı Satruk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul ettiği 10. yüzyılın siyasi koşulları bunlardır.

Yusuf Has Hacib bahar imgesini değil bahar yeli imgesini kullanmaktadır. Yel bir gücü ve bir eylemi belirtir. Geldiği bir yön, ulaştığı bir menzil vardır. Ayrıca bir süresi vardır. İfadede “ese geldi” denilmektedir. Yani bahar yeli bir süreden beri esmeye devam etmektedir. Burada doğudan esen bahar yelinin ne zaman başladığı ne zamandan beri devam etmekte olduğu soruları sorulabilir. Yelin başlangıcı Türklerin İslamiyet'e siyasi olarak değil ama askeri olarak dâhil olduğu 9. yüzyıldan başlatılabilir. Bu dönemde Abbasiler kendi içinde siyasi olarak derebeyliklerine bölünmüş, Anadolu ve Kilikya'dan Müslümanlar atılıp İslam, Fırat ve Dicle'ye kadar geriye çekilmiş; Bizans yeniden Suriye'ye girmiş ve de Girit ve Kıbrıs'ı ele geçirmiştir (Akçura,2016:31). Bu ilerlemeyi 9. yüzyılda Abbasi ordusundaki Türk asker ve komutanlar durdurmuşlar, hatta Abbasiler Bizans'la sınır bölgelerine Türkleri yerleştirmiş ve sadece Türklerden oluşan Samarra şehrini kurmuşlardır. Ama Yusuf Has Hacib'in “doğudan esen yel” derken kastı daha ziyade 10. asırda Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul edişiyle başlayan tarihsel süreçtir. Karahanlı hükümdarı övgüsünün olduğu kısımda yapılan bu tanımlama bahar yelinin başlangıcındaki tarihsel olayı Karahanlıların İslam'ı kabulü olarak konumlandırır. Çünkü bu anlatımın kullanıldığı bağlam Karahanlı hükümdarı Uluğ Buğra Han'la ilgili kısımdır:

yaruk yaz faslın uluğ buğra han ögdisin ayur (Kutadgu Bilig,62-63)
“Parlak Bahar Mevsimini, Ulu Buğra Han Övgüsünü Söyler”

Özellikle eserin ithaf edildiği sunum kısmında Tavgaç Buğra Han (Buğra Hakan Hasan) olarak zikredilen ismi burada Buğra Han olarak anılarak ikili bir gönderme yapılmaktadır: Buğra Han hem eserin sunulduğu Karahanlı Meliki Tavgaç Buğra Han'dır, hem de İslamiyet'i kabul eden Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'dır. Böylece Buğra Han imgesi bir Türk devletinin İslamiyet'i resmen kabul etmesiyle başlayan tarihsel süreci ve Türklerin yeni tarihsel rolünü tanımlamaktadır. Ululuk sıfatı ise bu tarihsel rolün yüceltilmesini ifade eder. Ayrıca bu bölümün bölüm olarak

sıralanışı da önemlidir. Allah'ın, Peygamberin ve dört halifenin övgüsünün ardından Buğra Han'ın övgüsü yapılmaktadır. Allah'ın övgüsünde evrenin varoluşuna dair temel İslami tez anlatıldıktan sonra bu tezi insanlığa anlatan İslam Peygamberi ve dört halifenin övgüsü yapılmıştır. Bu, Yusuf Has Hacib'in kafasındaki birinci bahardır. Burada döngüsel bir tarih okuması söz konusudur. Mevsimler döngüsellüğün en bilinen örnekleri oldukları için mevsim imgeleri bilerek tercih edilmektedir. Ama Yusuf Has Hacib, karşılaştırmayı yaparken daha ihtiyatlıdır. Peygamberin anlatıldığı kısımda şöyle der:

yula erdi halkka karanku tüni

yaruklukı yadı yaruttı seni (Kutadgu Bilig,35)

“Işık oldu halka, karanlık geceye

Aydınlığı yaydı aydınlattı seni de”

Peygamberin ve (ardından gelen dört halifenin) gerçekleştirdiği eylemi geceyi gündüze çevirme olarak değerlendirirken, Buğra Han'ın (ve devamında Türklerin) gerçekleştirdiği eylemi ise kışı bahara çevirme olarak değerlendirmektedir. Gündüz geceye dönmemiştir çünkü İslamiyet hala vardır ve ışığı insanlığı aydınlatmaya devam etmektedir ama Müslümanlar ise kışın ortasındadır. Bu kara kışın ortasında Buğra Han ve Türkler tarih sahnesine çıkar ve doğudan bahar yeli esmeye başlar.

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i yazdığı sırada üç önemli Türk imparatorluğu hüküm sürüyordu. Bunlardan ilki Karahanlılardı ki Türkistan'ın İslamlaşmasını ve İslam'ın göçebe Türkler arasında yayılmasını sağlamışlardır (bu İslamlaşma dalgası daha sonraki süreçte İslam fetihlerinde büyük bir asker kaynağı sağlayacaktır); ikinci olarak Gaznelilerdir ki Müslümanların mezhepsel ayrışmasının öncüsü olan Irak'taki Büveyhileri ortadan kaldırıp İslam'ın Afganistan ve Hisnditan'da yayılmasını sağlamıştır; üçüncü olarak da Selçuklulardır ki Meşrik'deki mezhepsel ve dinsel ayrılıkların ortadan kaldırılarak İslam hilafetinin ayakta kalmasını sağlamış ve İslam'ın Roma topraklarına doğru genişlemesine yol açmıştır. Bahsedilen parlak bahar budur.

Dünya kavramının eserde ikinci kullanımında da yine karşılaştırma yapılmaktadır. Bu kez somut-soyut ikilemesi ile açık somut anlamı nedeniyle yağız yer kavramı karşılaştırmanın dışında bırakılarak acun ile dünya karşılaştırması yapılır. Bu kısımda acun ve dünya kavramlarının bütün bir kitap boyunca en canlı tasvirleri yapılarak gök, çiçek, acun ve dünya kişileştirilmektedir:

kalık kaşı tügdi közi yaş saçar

çecek yazdı yüz kör küler katğurar

bu üdte ajun öz özine bakıp

küvenip sevinip edine bakıp (Kutadgu Bilig, 79-80)

“Gök kaşını çattı, gözü yaş saçar

Çiçek açtı yüzünü gör, güler katılır

Birden acun kendi kendine bakıp

Güvendi, sevindi elindeki bakıp”

Acun kavramının da insansız-insani ikilemesinde insani bir anlama taşınmasıyla birlikte Yusuf Has Hacib dünya kavramının şekillenmesini sağlamaktadır. Acun bir insanın aynada (ya da duru bir suda) kendi kendine bakışı gibi kendi kendine bakmaktadır. Aynada kendi kendine bakan insan kendisini anlamaya, tanımaya, kim olduğunu kavramaya çalışır. Benzer şekilde aynada kendisine bakan acun da kendisini anlamaya, tanımaya, kim olduğunu kavramaya çalışmaktadır. Acun, elinde olan kendisine dair açıklamadan (İslam’dan) mutludur ve artık kendisine güven duymaktadır. Bu noktada dünya sahne alır ve acuna anlatmaya başlar. Yani anlamaktayız ki dünya ve acun iki ayrı kavram olarak ayrı ayrı kişileştirilmiştir. Dünya, acuna şöyle seslenir:

eletü mana açtı dünyâ sözün

ayu körmedinmü bu hakan yüzün

udır erdin erse tur aç emdi köz

eşitmedin erse eşit mende söz (Kutadgu Bilig,82-83)

“Gözü bana ilişti, açtı dünya sözünü
Söyle, görmedin mi hakanın yüzünü
Uyuyorsan aç sen şimdi gözünü
İşitmedinse işit benim sözümü”

Dünya acuna iki temel soru sormaktadır: İlk olarak hakanın yüzünü görüp görmediğini sormaktadır ki bu özelde Karahanlıların, genelde ise Türk imparatorluklarının siyasal etkilerini acuna göstermektedir. İkinci olarak da sözünü işitip işitmediğini hatırlatmaktadır ki bu söz Allah'ın adıdır ve sözün işitilip işitilmemesi ise insanlığa olan mesajının ulaşip ulaşmamasıdır:

*tümen yılda berü tul erdim tulas
bu tul tonı suçlup ürün kedtim as
bezendim begim boldı hakan uluğ
ötündüm munu kolsa cânım yuluğ
bulut kökredi urdı nevbet tuğı
yaşın yaşnadı tarttı hakan tığı
biri kında çıktı sunup el tutar
biri küsi çawı ajunka yeter (Kutadgu Bilig, 84-87)*

“Uzun zamandan beri duldum, solgundum
Dulluktan soyundum, gelinlik giyindim
Bezendim, beyim oldu ulu hakan
İstesin bunu, feda olsun canım
Bulut kökredi, vurdu nöbet davulunu
Şimşek çaktı, çekti hakan tuğunu
Biri kınından çıkar, ona il sunar
Biri adını yüceltir acuna yayar”

Dünya uzun zamandan beri dul olduğunu belirtmektedir. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Müslümanların içine girdiği kriz ve lidersizlik durumu dünyanın dulluğu olarak anlatılmaktadır. Ama artık dünya gelinliğini giymiştir. Acuna hakanı hatırlatır ki hakan İslam'ın kılıcı olarak Müslümanlara yurt yaparken, acuna işitmesini istediği söz ise adını acuna yayar. Bu sözle ilgili kitabın en başında şunu söylemektedir:

bayat atı birle sözüğ başladım

törütgen egidgen keçürgen idim (Kutadgu Bilig, 1)

“Bir olan Allah adıyla söze başladım

Yaratan, yetiştiren, göçüren Allah'ım”

Bu sözü ulaştırıran ve aktaran da İslam peygamberidir:

okıçı ol erdi bayattın saña

sen ötrü köni yolka kirdiñ tona (Kutadgu Bilig,36)

“Çağrı getirdi o Allah'tan sana

Bundan ötürü girdin sen doğru yola”

Yusuf Has Hacib sekiz kez daha dünya ve acun kavramlarını bir arada kullanarak, anlam olarak olgunlaştığını düşündüğü bir aşamadan sonra dünya kavramını artık neredeyse her zaman tek başına kullanır:

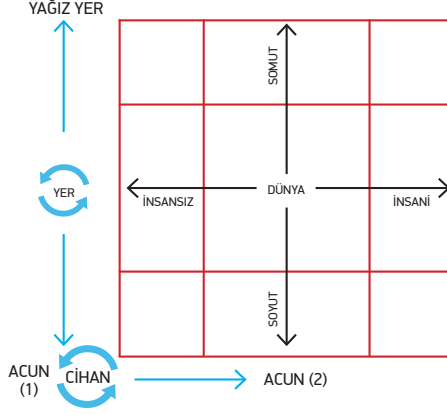
tilekimni berdin kamuğ ârzûlar

erej dünyâ devlet üküş edgüler (Kutadgu Bilig,1032)

“Dileğimi verdin, bütün arzularımı

Huzur, dünya, devlet ve tüm iyilikler

Dünya kavramı Kutadgu Bilig'de en çok kullanılan kavramlardan birisi olup toplam 259 kez kullanılır ve eserin anlam evreninin inşasındaki temel kavramlardandır.

Şekil 10: Somut-Soyut ve İnsani-İnsansız İkili-İkileme Düzleminde Dünya Kavramının İcadı

Dünya kavramı, Voltaire ve Danilevsky tarafından 18. ve 19. yüzyıllarda icat edilen medeniyet kavramının tarihsel öncülüdür (Kocaoğlu,2024:52). Bu kavramı merkezi bir kavram olarak kullanan Nikolay Danilevsky, Ziya Gökalp, Fernard Braudel ve Samuel Huntington'un statik anlamlarından farklı olarak (Kocaoğlu,2024:52-61) Yusuf Has Hacib'in icat ettiği dünya kavramı özü itibariyle değişkendir:

ukuş ötkünür kör bilig bildirür

yayığ dünyâ kılın sana ukturur

“Akıl açıklar gör ki bilig bildirir

Dünyanın değişken tavrını sana aktarır”

bu irsel yayığ kılki kurtğa ajun

kılınçı kız ol körse yaşı uzun (Kutadgu Bilig,398-399)

“Bu koca dünya değişken huyludur

Tavrı kız gibidir, yaşı uzundur”

Yusuf Has Hacib'in eserinin bütün bir konusu da bu değişken dünyanın nasıl inşa edileceğidir. Yani dünya inşa edilen, insanın aktif müdahalesiyle oluşturulan bir olgudur. Bu olguyu inşa etmeleri için de yasaların, hükümetin, aydınların ve halkın yapması gerekenler vardır.

Kaynakça

(Haz.) Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akçura, Y. (2016). *Şark Meselesine Dair ve Eski “Şuray-ı Ümmet”te Çıkan Makalelerimden*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Alpar, G. (2023). *From Geopolitik to Geostrategy*, Konya: Palet Yayınları.

Ergin, M. (2012). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Günay, Ü. ve Güngör, H. (2007). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Rağbet Yayınları: İstanbul.

(Haz.) Kaçalın, M. S. *Kutadgu Bilig*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kaya, C. (2022). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kocaoğlu, F. (2024). *Mekân Politikası. Dünya Tarihsel Mekânı: Antik Çağ*. Ankara: Tün Yayınları.

(Haz.) Tunçel, M. (2019). *Kutadgu Bilig*. Ankara: T. C. Gençlik ve Spor Müdürlüğü Yayınları.

Uluçay, M. Ç. (1976). *İlk Müslüman Türk Devletleri*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Extended Summary

The period of decline in Islamic history in the 9th and 10th centuries ended with the entry of the Turks into Islam; the Arab-Islamic empires such as the Umayyad and Abbasid empires were replaced by Turkish-Islamic empires in the 11th century. Islam's internal crisis was largely ended and Islam began to spread to the Great Steppe in the North; to Afghanistan and India in the south, from Turkestan in the east to Anatolia in the west. In Yusuf Has Hacib's life period (1017-1077), three important Turkish-Islamic empires were ruling in Eurasia: The Qarakhanids in the east, the Ghaznavids in the south and the Seljuks in the west. Turkish political elites in three empires were debating what the new order would look like. One of the most famous of these debates was held by Yusuf Has Hacib in 1069. His work *Kutadgu Bilig*, in which he made this discussion, would bring Yusuf Has Hacib to the position of Has Hacib (Chief Vizier) of the Qarakhanids. One of Yusuf Has Hacib's most important contributions to Turkish political thought in this work was his invention of the concept of the *dünya*. The concept of the *dünya* was first introduced into Turkish by him and was widely used and is still widely used. In this study, the invention of the concept of *dünya* by Yusuf Has Hacib in *Kutadgubilig* will be discussed.

These six meanings, which the Turkish Language Institution cites as used in Turkish, have different meanings. The first meaning of the word *dünya* is earth as the name of a planet and an astronomical term; the second meaning is environment as a sociological term; the third meaning is civilization as a cultural philosophy term; the fourth meaning is community as a labor economics concept; the fifth meaning is everyone as a linguistic concept and the last meaning is imagination as a psychological concept. If we did not have the word *dünya* in Turkish and we tried to name this cluster by combining these different layers of meaning into a common cluster, we would probably not be able to name this cluster, because these layers of meaning include concepts that are purely abstract and concepts that are purely concrete, concepts that are purely factual and concepts that

are purely philosophical, and there is no common intersection cluster. So what is the semantic relation mechanism that makes the word *dünya* a word by which we can name this cluster?

The dictionary meanings of the word *dünya* have two vectorial directions of movement. The first is the movement of meaning from non-human to human in the dialectic of non-human-human that starts from the meaning of earth and extends to the meanings of environment and community. The second is the movement of meaning from concrete to abstract in the concrete-abstract dialectic, starting from the meaning of community and extending to the meanings of everyone and the realm of imagination. The meaning of civilization sits on the line of combination of these two vectorial movements. In fact, as a result of the semantic plane formed when the concept of the *dünya* was invented, the meanings of earth, environment, community and the world of imagination emerged as connotations of the concept of the *dünya*.

Yusuf Has Hajib invented the concept of the *dünya* as a precursor to the concept of civilization. But in his imagination there is always only one *dünya*, and that is the world of Islam where the Turks rule. In this singularity, the concept of *dünya* refers to a center and does not need to use the adjective Islam specifically. In Turkish today, however, the concept of *dünya* is plural. The Islamic world, the Western world, the Chinese world, etc. This shift in meaning is largely related to the historical difference between the position of Turks and Islam in the 11th century and the position of Turks and Islam in the 21st century.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Dergisi 2020 yılından itibaren “Hakemli Dergi” statüsünde ve yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanmaktadır.

Stratejik Düşünce Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce öz, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özün verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu dergi formatında 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Stratejik Düşünce Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu proble-

matikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve ORCID (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

Yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmemektedir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpat, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpat, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). "Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World", *Energy and Diplomacy Journal*, 1(1), s. 5-16

Editoryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), "Clifford Geertz", Erdem, T. (Ed.), *Milliyetçilik*, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde
makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

ASOS
indeks

”ACARINDEX

derginin indirme linki

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12

Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org

www.sdeakademidergisi.org

